

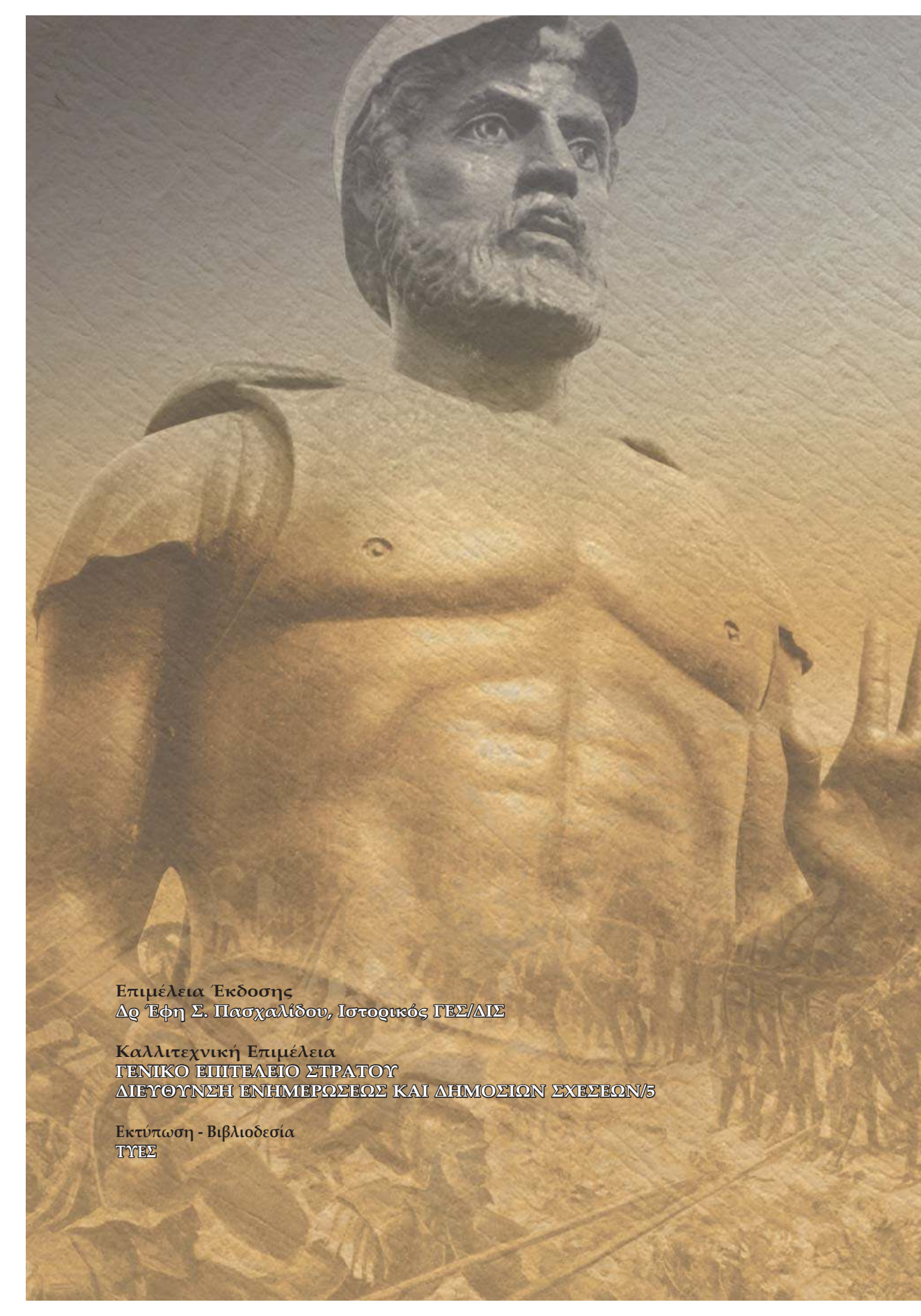

ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΣΤΡΑΤΟΥ

**2.500 έτη
από την ιστορική μάχη
του Μαραθώνα**

2500 ΧΡΟΝΙΑ
ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ

Πολεμικό Μουσείο
Αθήνα, 22 Σεπτεμβρίου 2010

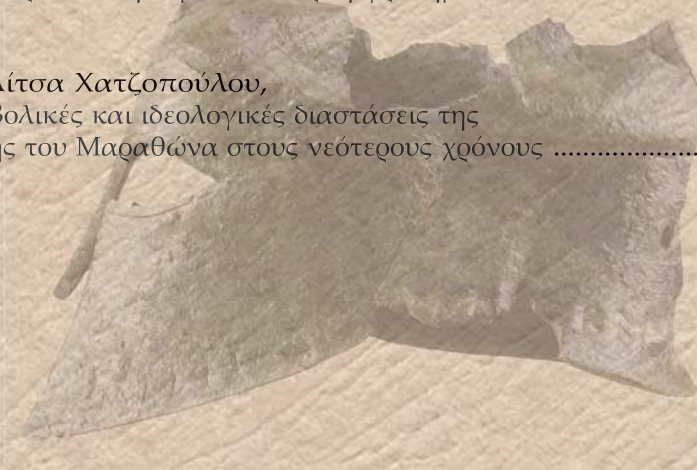
Επιμέλεια Έκδοσης
Δρ Έφη Σ. Πασχαλίδου, Ιστορικός ΓΕΣ/ΔΙΣ

Καλλιτεχνική Επιμέλεια
ΓΕΝΙΚΟ ΕΠΙΤΕΛΕΙΟ ΣΤΡΑΤΟΥ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΝΗΜΕΡΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΣΧΕΣΕΩΝ/5

Εκτύπωση - Βιβλιοδεσία
ΤΥΕΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή	4
Χαιρετισμός Α/ΓΕΣ, Αντγου Φραγκούλη Φράγκου	6
Δρ Γεώργιος Σταϊνχάουερ, Προβλήματα Διεξαγωγής της Μάχης του Μαραθώνα	8
Γεώργιος Στυλ. Κορρές, Οι λεγόμενοι τύμβοι των Μαραθωνομάχων	14
Δρ Βιβή Βασιλοπούλου, Μνημεία της Μάχης και της Νίκης	28
Δρ Ελένη Σπ. Μπάνου, Μαραθών: Παλαιές και νέες αρχαιολογικές έρευνες	36
Πρύτανης Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ, Παγκόσμια ιστορία και Μαραθώνας	48
Αννα Ραμού - Χαψιάδη, Η διαμνημόνευση της νίκης στο Μαραθώνα (490-404 π.Χ.)	56
Εμμανουήλ Μικρογιαννάκης, Το Μαραθώνιο βίωμα ως έξαρση φρονήματος	66
Δρ Λίτσα Χατζοπούλου, Συμβολικές και ιδεολογικές διαστάσεις της μάχης του Μαραθώνα στους νεότερους χρόνους	70

Το Γενικό Επιτελείο Στρατού, στο πλαίσιο του εορτασμού των 2.500 χρόνων από την ιστορική μάχη του Μαραθώνα, διοργάνωσε επετειακή ημερίδα στις 22 Σεπτεμβρίου 2010, στο Πολεμικό Μουσείο Αθηνών, με σκοπό την προβολή όψεων της μάχης πέρα από την αμιγώς στρατιωτική της διάσταση.

Στο Α' μέρος της ημερίδας παρουσιάστηκε η συμβολή της αρχαιολογικής έρευνας στη διαμόρφωση της σύγχρονης γνώσης μας για το μαραθώνιο τοπίο. Πρώτος ομιλητής ο αρχαιολόγος δρ **Γεώργιος Σταϊνχάουερ**, Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων της Β' Εφορείας Προϊστορικών – Κλασικών Αρχαιοτήτων, από τους πιο έγκυρους σύγχρονους ειδικούς για τον Μαραθώνα, ανέλυσε τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η έρευνα σχετικά με τη διεξαγωγή της μάχης. Ο **Γεώργιος Κορρές**, Ομότιμος Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, εστίασε την ομιλία του στους λεγόμενους «Τύμβους των Μαραθονομάχων» που δεσπόζουν στην ομώνυμη πεδιάδα, τόπο ταφής των πεσόντων της μάχης, σύμβολα της ανδρείας και της γενναιότητάς τους. Η αρχαιολόγος δρ **Βιβή Βασιλοπούλου**, Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής Μαραθώνα του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού, παρουσίασε την πορεία και τα αποτελέσματα των εργασιών για την προστασία και ανάδειξη των μνημείων της μάχης και της νίκης. Η αρχαιολόγος δρ **Ελένη Μπάνου**, Τμηματάρχης Αρχαιολογικών Χώρων της Β' Εφορείας Προϊστορικών – Κλασικών Αρχαιοτήτων, επικεντρώθηκε στα ευρήματα τόσο της παλαιάς, αλλά ιδιαίτερα της σύγχρονης ανασκαφικής έρευνας στον Μαραθώνα.

Στο Β' μέρος της ημερίδας, προβλήθηκε η ταινία **Ελλήνων Προμαχούντες Αθηναίοι**, ένα ντοκιμαντέρ της **Μαρίας Χατζημιχάλη - Παπαλιού** για τις ιστορικές συνθήκες, τα αίτια την πολεμική εξέλιξη και τα αποτελέσματα της σύγκρουσης στον Μαραθώνα.

Στο Γ' μέρος της ημερίδας, αναδείχθηκε ο αντίκτυπος και η επίδραση της μάχης στο ιστορικό γίγνεσθαι. Για τη μάχη του Μαραθώνα στην παγκόσμια ιστο-

ορία, μίλησε η Πρύτανης **Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ**, την οποία με την ευκαιρία της παρουσίας της, τίμησε για τη συνολική της προσφορά, ο Αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού, Αντιστράτηγος **Φραγκούλης Φράγκος**. Η διαμνημόνευση της νίκης, πάνω στην οποία θεμελιώθηκε η ηγεμονική πολιτική της Αθήνας, αποτέλεσε το θέμα ομιλίας της Ομότιμης Καθηγήτριας Αρχαίας Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, **Αννας Ραμού - Χαψιάδη**. Στις διαδικασίες που ακολουθήθηκαν στον Μαραθώνα, διαφάνηκαν τα πρώτα βήματα εξέλιξης του δημοκρατικού πολιτεύματος' τη σημασία των Μηδικών στη δημοκρατία ανέπτυξε ο **Εμμανουήλ Μικρογιαννάκης**, Ομότιμος Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αθηνών. Τέλος, τις συμβολικές και ιδεολογικές διαστάσεις της νίκης στο Μαραθώνα ανέπτυξε η ιστορικός, δρ Νεοελληνικής Φιλολογίας, **Λίτσα Χατζοπούλου**.

Η Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού ανέλαβε την οργάνωση του επιστημονικού μέρους της ημερίδας και τον συντονισμό των ομιλιών. Τα κείμενα των ομιλητών δημοσιεύονται όπως παραδόθηκαν σε έντυπη μορφή από τους ίδιους.

Δρ Έφη Σ. Πασχαλίδου
Ιστορικός ΓΕΣ/ΔΙΣ

Χαιρετισμός Αρχηγού Γενικού Επιτελείου Στρατού Αντιστρατήγου Φραγκούλη Φράγκου

Ολυμπιονίκη κ. Μαρία Πολύζου

κ. Επίτιμοι Αρχηγοί του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Αμύνης

κ. Επίτιμοι Αρχηγοί του Γενικού Επιτελείου Στρατού

Στρατηγοί, αξιότιμοι προσκαλεσμένοι

Είναι ιδιαίτερη τιμή σήμερα για το Γενικό Επιτελείο Στρατού η εκδήλωση αυτή, διότι απαυγάζει την επικράτηση των ηθικών αξιών. Η ιστορική μάχη η οποία έγινε την 12^η Σεπτεμβρίου του 490 π.Χ., δηλαδή 2.500 χρόνια από σήμερα, σηματοδοτεί για κάθε Έλληνα ένα νέο ξεκίνημα. Η μάχη του Μαραθώνα υπήρξε πρωτίστως μια μάχη για την ελευθερία, τη δημοκρατία και τη διασφάλιση της ειρήνης, βασικής προϋπόθεσης για την πρόοδο, την ευημερία και τη δημοκρατική ολοκλήρωση. Η έκβασή της είχε καθοριστική σημασία για τις επόμενες αναμετρήσεις μεταξύ Ελλήνων και Περσών, καθώς απέδειξε εμπράκτως την αποτελεσματικότητα της οπλικής φάλαγγας απέναντι σε πολυπληθή στρατεύματα, τα οποία όμως δεν διέθεταν ούτε τον οπλισμό ούτε την πολεμική της τακτική, και παράλληλα ενίσχυσε το ηθικό των Ελλήνων καταρρίπτοντας το αήττητο του Περσικού Στρατού. Έτσι, αυτή η πρώτη νίκη αποτελεί εντέλει ορόσημο, σηματοδοτώντας το τέλος της αρχαϊκής και την έναρξη της

κλασσικής εποχής. Στη διάρκεια λοιπόν αυτής της εποχής, και όχι μόνο για τον χρυσό αιώνα του Περικλέους, ο ελληνικός πολιτισμός θα φτάσει στο απόγειο της ακμής του, τα δε επιτεύγματα του στη φιλοσοφία, την πολιτική σκέψη, την τέχνη και τη λογοτεχνία, θα αποτελέσουν τη βάση του δυτικού πολιτισμού. Αυτός ήταν ο βασικός λόγος που η μάχη του Μαραθώνα είχε τόσο μακροχρόνια και σταθερή επίδραση στην ευρωπαϊκή σκέψη και στην ευρωπαϊκή ιστορία και

έφτασε να ταυτίζεται κατ' ουσία με τη γένεση της Ευρώπης, όχι ως γεωγραφικού χώρου αλλά ως συνόλου ιδεών, αντιλήψεων και στάσεων. Ο κύριος συμβολισμός της, η νίκη της δημοκρατίας κατά της τυραννίας και της ελευθερίας επί του δεσποτισμού, παραμένει πάντα ισχυρός, απομνημονευόμενος και αποκρυσταλλωμένος, συν τοις άλλοις, στο αγώνισμα του Μαραθώνιου δρόμου και εμπλουτισμένος με την προβολή της ειρήνης. Αν λοιπόν σήμερα έχουν περάσει 2.500 χρόνια από την ημέρα που οι Αθηναίοι και οι Πλαταιείς κατέβαλαν τον πιο ισχυρό στρατό της εποχής τους, τα μηνύματα της ημέρας εκείνης της νίκης, εξακολουθούν να είναι επίκαιρα σήμερα, περισσότερο από ποτέ.

Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους κ. καθηγητές του πάνελ και την κ. Πασχαλίδου, η οποία συντονίζει την όλη παρουσίαση, διότι μας τιμούν όχι απλά μόνο με την παρουσία τους, αλλά με αυτά τα οποία πρόκειται να μας μεταλαμπαδεύσουν, ώστε να μας φέρουν πιο κοντά σε εκείνη την ιστορική μέρα. Τους ευχαριστώ ιδιαίτερα για την παρουσία τους εδώ, όπως και τους ομιλητές του επόμενου πάνελ, το οποίο θα ακολουθήσει αμέσως μετά την προβολή της ταινίας της κ. Παπαλιού.

Ευχαριστώ πάρα πολύ και παρακαλώ τους κ. ομιλητές να περάσουν στο θέμα τους.

Αντιστράτηγος Φραγκούλης Φράγκος
Αρχηγός Γενικού Επιτελείου Στρατού

Δρ Γεώργιος Σταϊνχάουερ

Επίτιμος Έφορος Αρχαιοτήτων της Β'ΕΠΚΑ

Γεννήθηκε στον Πειραιά και σπούδασε Ιστορία και Αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Διορίστηκε το 1970 στην Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Λακωνίας - Αρκαδίας την οποία διηύθυνε από το 1971 έως το 1979. Από το 1980 έως το 2003 (από το 1994 έως το 2003 ως Έφορος) υπηρέτησε στην Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Αττικής. Το 2003 ανέλαβε την οργάνωση της νεοσυσταθείσης Εφορείας Αρχαιοτήτων Πειραιώς. Διηύθυνε προσωπικά την επανέκθεση των Αρχαιολογικών Μουσείων Πειραιώς, Αιγίνης, Μαραθώνος, Λαυρείου, Αεροδρομίου Σπάτων, τις ανασκαφές του Αεροδρομίου των Σπάτων, της Αττικής Οδού και των Ολυμπιακών Εγκαταστάσεων, την αναστήλωση της Ηετιωνείας Πύλης του Πειραιά, τη διαμόρφωση του Αρχαιολογικού Πάρκου των Αστικών Πυλών του Πειραιώς και (ως Πρόεδρος της Επιτροπής του ΥΠΠΟ) το έργο της ανάδειξης και ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων του Μαραθώνα. Η διδακτορική του διατριβή είχε ως θέμα τη ρωμαϊκή Σπάρτη. Έχει συγγράψει πάνω από σαράντα, επιγραφικού, ιστορικού και τοπογραφικού (για την τοπογραφία της αρχαίας Σπάρτης, την πολεοδομία του αρχαίου Πειραιώς, την οικιστική των Αττικών δήμων και τους αρχαίους δρόμους της Αττικής) ενδιαφέροντος άρθρα σε ελληνικά και ξένα επιστημονικά περιοδικά. Έχει δημοσιεύσει βιβλία για τον «Πόλεμο στην Αρχαιότητα» (2000), για τις Αρχαιότητες (2000) και το Αρχαιολογικό Μουσείο (2001) του Πειραιά, για το Μαραθώνα και το Αρχαιολογικό Μουσείο του (2009) και για την «Ιστορική Γεωγραφία του Αρχαίου Κόσμου» (2009).

Επί μια τριετία (1991-1994) δίδαξε Αρχαία Ιστορία και Επιγραφική στο Πανεπιστήμιο Κρήτης. Είναι εταίρος της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας και αντεπιστέλον μέλος των Γερμανικού και του Αυστριακού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου.

Προβλήματα Διεξαγωγής της Μάχης του Μαραθώνα

Η συνοπτική, αλλά ολοκληρωμένη, και προφανώς βασισμένη σε λόγους μαραθωνομάχων περιγραφή του Ηροδότου, επιτρέπει μια συνεκτική και –σε γενικές γραμμές– αρκετά πειστική αποκατάσταση της μάχης του Μαραθώνα.

Τα κενά, οι ανακρίβειες και οι ασάφειες είναι ωστόσο τέτοιες, ώστε να μην είναι λίγοι αυτοί που θα συμφωνήσουν ακόμα σήμερα –μετά από 60 σχεδόν χρόνια έρευνας και μετά από δεκάδες μελετών– με τη γνώμη του Α. W. Gomme, ότι «Herodotus' narrative of Marathon will not do»¹. Ιστορικοί και αρχαιολόγοι συνέβαλαν βέβαια εν τω μεταξύ στην κάλυψη σημαντικών κενών. Παράδειγμα, το μέγεθος της περσικής δύναμης –των «πολλών και καλά εξοπλισμένων στρατιωτών» του Ηροδότου, που ήδη ο Σιμωνίδης είχε, ποιητική άδεια, ανεβάσει σε 90.000 και άλλοι μεταγενέστεροι από 210.000 (Neros) έως τις 600.000 !! (Justinus)– και το οποίο –σύμφωνα με τη λογική της αμφίβειας επιχείρησης, αλλά και αυτή της παρατάξεως της φάλαγγος– δύσκολα μπορούμε να δεχθούμε ότι ξεπερνούσε το διπλάσιο εκείνης των Αθηναίων². Παράλληλα, η αρχαιολογική έρευνα έθεσε τις μνημειακές βάσεις της τοπογραφίας της μάχης: Έτσι, η ταύτιση της θέσης του Ηρακλείου, η οποία επιβεβαιώνει την –αυτονόητη για λόγους στρατηγικούς– υπόθεση της ίδρυσης του αθηναϊκού στρατοπέδου στην είσοδο του μοναδικού, βατού για το περσικό στρατό, περάσματος για το άστυ, και των δύο αντίπαλων παρατάξεων κάθετα προς την παραλία³. Από την άλλη πλευρά, ο τάφος των Αθηναίων πρέπει να ορίζει το σημείο της πρώτης εκ του συστάδην σύγκρουσης⁴, και το τρόπαιο, το σημείο της δεύτερης και της οριστικής

1 Συντομογραφίες:

Θέμελης: Π. Θέμελης, Μαραθών. Τα πρόσφατα αρχαιολογικά ευρήματα σε σχέση με τη μάχη. ΑΔ 29. 1 Μελέται (1974).

Doenges: N. Doenges, The Campaign and battle of Marathon, Historia 1998

Evans: J. A. S. Evans, Herodotus and the battle of Marathon, Historia XLII, 1993 Vanderpool: E. Vanderpool, A Monument to the Battle of Marathon, Hesperia 35 (1966)

V. d. Veer: J. A. G. Van der Veer, The battle of Marathon. A topographical survey, Mnemosyne, ser. IV. Vol. XXXIV, 1982

Herodotus and Marathon, Phoenix 6 (1052), 77- 83

2 Βασικός λόγος είναι ότι σε αντίθετη περίπτωση (τριπλάσιας ή μεγαλύτερης περσικής δύναμης) δεν θα ήταν αδύνατο στους Έλληνες να αποφύγουν την κύκλωση. Σε αντίθεση με τους παλαιότερους, οι περισσότεροι από τους νεότερους ερευνητές υπολογίζουν την περσική δύναμη σε 20.000 - 25.000 άνδρες (διπλάσιους περίπου των Αθηναίων). Υψηλότερους αριθμούς προτείνουν ο Hammond 25.000 - 30.000 και ο Wallinga (40.000), χαμηλότερους ο Doenges, που θέλει με αυτό τον τρόπο να εξηγήσει την αδράνεια του Δάτη (12.000 - 15.000).

3 Θέμελης σ. 226- 244. Για πρόσθετα επιχειρήματα για τη θέση του αθηναϊκού στρατοπέδου στις «πύλες» των Αθηνών βλ. Angelos P. Matthaiou, Αθηναίοισι τεταγμένοισι εν τεμένει Ηρακλέους (Hdt. 6. 108.1) στο P. Derow and Robert Parker (eds), Herodotus and his World, Essays from a Conference in Memory of George Forrest, Oxford 2003, σ. 190-202

4 Για τη θέση υπάρχει γενική συμφωνία, ανεξάρτητα από την προτεινόμενη εκάστοτε διάταξη των αντιπάλων παράλληλα (Leake [1841], Pritchett [1960], Berthold [1976/77], Doenges [1995]), κάθετα προς την παραλία, με πλάτη το Αγριελίκι (Finlay, Meyer, Krohmayer, Schachermeyer, Hignett) ή ανάμεσα στο Αγριελίκι και το Μικρό Έλος (Vanderpool [1966], Hammond [1968], Θέμελης [1974], Burn [1977], Κουμανούδης [1977], v. d. Veer [1982], Evans [1993]). Την ταύτιση του τύμβου με τον τάφο των Αθηναίων αμφισβητεί η Andrea Mersch, Archäologischer Kommentar zu den «Gräbern der Athener und Plataier» in der Marathonien, Klio. Beiträge zur Alten Geschichte, 77 (1995) σ. 55-64

κατατρόπωσης των Περσών στη Μεσσοπορίτσια⁵, όχι μακριά από το μεγάλο έλος και τη θάλασσα, που τότε εισερχόταν βαθύτερα στη στεριά⁶.

Εδώ θα περιοριστώ στη συζήτηση κάποιων, όπως πιστεύω, ιδιαίτερα σημαντικών για την κατανόηση της σύγκρουσης σημείων, που αφορούν στις κινήσεις των αντιπάλων πριν, κατά και μετά τη μάχη, όπου η αφήγηση του Ηροδότου (που εν προκειμένω αντλεί από διάφορες σύγχρονες πηγές) και των μεταγενεστέρων, όπως ο Cornelius Nepos (Miltiades), ο Πλούταρχος και ο Πανσανίας κ.α., παραμένει σκοτεινή και παραπλανητική.

Το πρώτο αφορά στην ανεξήγητη επταιήμερη αδράνεια του πέρση στρατηγού, που καθηλωμένος στην άκρη του πεδίου στις παρυφές του έλους με τα φοβερά κουνούπια, εμφανίζεται να περιμένει μοιρολατρικά την εξάντληση των πόρων και του ηθικού του στρατού του, αλλά και την άφιξη των Σπαρτιατών, αδυνατώντας ή φοβούμενος να εκβιάσει τη μάχη και να ανοίξει το δρόμο για την Αθήνα, μια τακτική, δηλαδή, που θυμίζει την καταστροφική αναποφασιστικότητα του Νικία μπροστά στις Συρακούσες. Η στάση του Δάτη, που αρκείται να παρατάσσει καθημερινά το στρατό του, όπως και η αιφνίδια και διακινδυνευμένη απόφαση του Μιλτιάδη να δεχθεί τη μάχη στις 16 Βοηδρομιώνος, χωρίς να περιμένει την άφιξη, μετά από δύο ακόμα μέρες, των σημαντικών (2.000 άνδρες) σπαρτιατικών ενισχύσεων, δεν μπορεί να δικαιολογηθούν από την αναμονή

5 Vanderpool, σ. 307- 308

6 Θέμελης ό.π. σ. 232, Β. Χ. Πετράκος, Μαραθών, σ. 6

–ή αντίστοιχα για τον Μιλτιάδη τον φόβο– της μεταστροφής της κοινής γνώμης στην Αθήνα⁷, κάτι που μόνο στην περίπτωση ελληνικής ήττας θα είχε νόημα.

Το δεύτερο σημείο έχει να κάνει με το καθοριστικό για την απόφαση του Μιλτιάδη μήνυμα των Ιώνων στρατιωτών για την απουσία, την ημέρα ακριβώς της μάχης που έκρινε την εκστρατεία, του περσικού ιππικού, με αποτέλεσμα την αδυναμία πλευροκόπησης του ελληνικού στρατού και προστασίας του φεύγοντος περσικού. Η πληροφορία παραδίδεται στο λήμμα χωρίς ιππείς του βυζαντινού λεξικού Σούδα. Το κείμενο έχει ως εξής: «*Δάτιδος έμβάλοντος εις την Αττικήν τούς Ίωνας φασιν, άναχωρήσαντος αυτού, άνελθόντας επί τά δένδρα σημαίνειν τοις Αθηναίοις ώς εϊεν χωρίς οί ίππείς, και Μιλτιάδην συνιέντα τήν άναχώρησιν αυτών συμβαλείν ούτως και νικήσαι, όθεν και τήν παροιμίαν λεχθῆναι επί τών τήν τάξιν διαλυόντων*».

Χαρακτηριστικές της απορίας των ιστορικών για το γεγονός, είναι οι ανυπόστατες –και αρκετά υποτιμητικές για το περσικό επιτελείο– ερμηνείες που κατά καιρούς δόθηκαν, όπως π.χ. αυτή του Hammond το 1988⁸, ότι οι ιπποκόμοι που είχαν οδηγήσει τα άλογα στη βοσκή, ξεγελασμένοι δήθεν (εκείνη ακριβώς τη νύχτα) από την απουσία της σελήνης, ξέχασαν να επιστρέψουν έγκαιρα, ή πάλι εκείνη του Evans το 1993⁹, ότι το ιππικό είχε εν τω μεταξύ ξεκινήσει, ως εμπροσθοφυλακή, αφήνοντας αριστερά του την ελληνική δύναμη, την πορεία για την Αθήνα, χωρίς να εξηγείται εν προκειμένω από τον ιστορικό πώς πέρασε τις ελληνικές γραμμές. Ούτε αποτελεί επιχείρημα ο ισχυρισμός για τον αμελητέο αριθμό και την δήθεν ελάχιστη τακτική σημασία του σώματος αυτού για τους Πέρσες¹⁰, όταν μάλιστα γνωρίζουμε τη φροντίδα της συγκέντρωσης και της μεταφοράς του από την Κιλικία (Hrod. 6.95), όπως και για τη σημασία που του αποδίδεται στην επιλογή του Μαραθώνα ως του «*έπιτηδειότατου χωρίου τῆς Αττικῆς ένιππεύσαι*» (Hrod. 6.102), όπως και στην επίθεση (Hrod. 6.114)¹¹. Το θέμα περιπλέκεται τέλος από την εμφάνιση των ίππων στο τελευταίο στάδιο της σύγκρουσης, στη μάχη στα πλοία (αν βεβαίως παραδεχτούμε ως βάσιμο το επιχείρημα της παράστασης ίππων στη σαρκοφάγο της Brescia ή των αναφερομένων από τους Ξεναγούς του Πανσανία (I.32.3) φαντασμάτων «*ίππων χρεμετιζόντων*».

Το τρίτο σημείο που θα θέλαμε να επισημάνουμε είναι η ουσιαστική αποτυχία

7 Είναι η θέση που –ελλείψει καλύτερης– υποστηρίζεται από τους περισσότερους νεότερους ερευνητές, οι οποίοι επικαλούνται τη στρατιωτική αδυναμία των Περσών (βλ. π.χ. Evans σ.290, 300-301, Doenges σ. 9-12

8 CAH 2nd ed. vol. IV, σ. 511

9 Evans σ. 295-299.

10 Ο Evans ό.π. υπολογίζει τον αριθμό του περσικού σε 200 μόνο ιππείς (υποθέτει ότι οι ιππαγωγοί νῆες των Περσών έφεραν μόλις 4-5 ίππους (αντί των 30 των ιππαγωγών πλοίων της σικελικής εκστρατείας, σημειωτέον ότι ο Nepos υπολογίζει το ιππικό σε 10.000 και ο Διόδωρος τις ιππαγωγούς νῆες σε 850) και υποστηρίζει ότι ο ρόλος τους περιοριζόταν συνήθως στην προστασία του στρατηγού στο κέντρο της παράταξης, όπως στα Κούναξα (Ξεν.Αναβ., 1.7.11.8,9), όχι στην προστασία των πλευρών του περσικού.

11 Hrod. 6.114: οί δέ Πέρσαι όρῶντες δρόμω έπιόντας παρεσκευάζοντο ώς δεξόμενοι, μανήν τε τοίσι Αθηναίοισι έπέφερον και πάγχυ όλεθρίην, όρῶντες αυτούς έόντας όλίγους, και τούτους δρόμω έπειγομένους ούτε ίππου ύπαρχούσης σφί ούτε τοξευμάτων. Ο Doenges σ. 2-17, ενώ δέχεται ότι ο σκοπός του ιππικού ήταν να προστατεύσει τις πλευρές του περσικού (σ.12) υποστηρίζει ότι δεν κατάφερε αυτό να επέμβει λόγω της μικρής απόστασης, της μεγάλης ταχύτητας της επίθεσης και της παρουσίας των αθηναίων τοξωτών, την απουσία των οποίων, όπως την απουσία αθηναϊκού ιππικού σημειωτέον ότι επισημαίνει ο Ηρόδοτος στο προαναφερθέν χωρίο (σ.14).

των Αθηναίων να εξουδετερώσουν την περσική δύναμη. Πραγματικά, η ανασύνταξη και η ισχυρή αντίσταση στη μάχη γύρω στο στρατόπεδο και τα πλοία (εκεί φονεύονται ο πολέμαρχος Καλλικράτης και ένας ακόμη στρατηγός) ενός στρατού, που λίγο πριν είδαμε να σφάζεται καταδιωκόμενος έως τη θάλασσα ή πανικόβλητος να χάνει τον προσανατολισμό του και να πνίγεται στο έλος, αλλά και η επιτυχής και ταχύτατη επιβίβαση μεγάλων πεζικών δυνάμεων και του ιππικού (που επανεμφανίζεται εδώ) με την απώλεια μόνο 7 τριήρων, επιβεβαιώνουν την υπόθεση ότι όταν οι Αθηναίοι αποφάσισαν να επιτεθούν, βρίσκονταν ήδη σε εξέλιξη στο στρατόπεδο οι προετοιμασίες για την αποχώρηση –αρχίζοντας με την επιβίβαση των ίππων. Αυτό πρέπει να ήταν και το νόημα της αναφοράς στην αναχώρηση του Δάτη (ἀναχωρήσαντος αὐτοῦ, δηλαδή του Δάτη), που περιείχε το μήνυμα των Ιώνων του προαναφερθέντος χωρίου του Σούδα.

Το τέταρτο και τελευταίο σημείο αφορά στην απιθανότητα της υποτιθέμενης απόπειρας κατά του Φάληρου. Εφόσον δεχθούμε ότι η επιβίβαση των Περσών δεν εσήμαινε την αμαχητί εγκατάλειψη της εκστρατείας, αλλά την αλλαγή του σχεδίου τους και την απόβαση στο Φάληρο, τίθεται το ερώτημα, πώς φαντάζεται κανείς τους Πέρσες στρατηγούς να διακινδυνεύουν με ένα στρατό αποδεκατισμένο και πιθανώς –αν ευσταθεί η πληροφορία του Κτησία για το θάνατο του Δάτη¹²– αποκεφαλισμένο και με ηθικό καταρρακωμένο, μια κίνηση, που δεν είχαν τολμήσει στην αρχή της εκστρατείας με ένα φρέσκο στρατό γεμάτο αυτοπεποίθηση από την προηγούμενη πορεία της εκστρατείας¹³;

Μια απάντηση στα παραπάνω ερωτήματα δίνει η αναθεώρηση του timing των επιχειρήσεων, που είχε επιχειρήσει παλαιότερα ο J.A. Munro¹⁴, βασιζόμενος στην πληροφορία του Αριστοτέλη¹⁵, ότι το ψήφισμα του Μιλτιάδη για την άμεση, «πανδημεί» έξοδο για την αντιμετώπιση των Περσών, είχε ως σκοπό όχι την απόκρουση της απόβασης στο Μαραθώνα, που ακολούθησε την επομένη, αλλά την προστασία της Εύβοιας (εις Εϋβοίαν ἐξιέναι), συνδεόταν δηλαδή χρονικά με την έναρξη της πολιορκίας, όχι με την πτώση της Ερέτριας, με την οποία προσπαθεί να συγκινήσει τους Σπαρτιάτες ο Φειδιππίδης (ή Φιλιππίδης). Τούτο σημαίνει ότι η απόβαση στο

12 Κτησίας Κνίδιος, Περσικά, FGtH 688 F13, 22: ἐν Μαραθῶνι δὲ Μιλτιάδης ὑπαντιάζει, καὶ νικᾷ τοὺς βαρβάρους, καὶ πίπτει καὶ αὐτὸς Δάτις· καὶ οὐδὲ τὸ σῶμα Πέρσαις αἰτησάμενος ἐδόθη.

13 Για να εξηγήσουν το παράλογο του σχεδίου μιας απόβασης στο Φάληρο (όπου δεν είχε τολμήσει να αποβιβαστεί αρχικά) νεότεροι ερευνητές τείνουν να αψηθούν το γεγονός, είτε παρερμηνεύοντας τον Πλούταρχο, βίος Αριστείδη, 5,3 (εις τὰς ναῦς ἐνέβαλον, καὶ πλέοντας οὐκ ἐπὶ νήσων ἐώρων, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς θαλάσσης εἶσω πρὸς τὴν Ἀττικὴν ἀποβιαζομένους) ότι δήθεν ο πλους προς το Σούνιο ήταν τυχαίος και οφειλόταν στους ανέμους και τα θαλάσσια ρεύματα), είτε υποστηρίζοντας ότι είχε σκοπό την αναγνώριση του εδάφους ως προετοιμασία της επόμενης εκστρατείας (Doenges σ.16)

14 J.A. Munro, JHS 19 (1899) 1850 σ. 197, CAH IV (1926) σ. 229- 252. Η θέση υποστηρίχθηκε από τον G.B. Grundy, The Great Persian War and its Preliminaries, London 1901, σ. 183-190, δεν γίνεται ωστόσο αποδεκτική από τους νεότερους ερευνητές (βλ. N. Wheatley, Reconstructing Marathon and other Ancient Battles, JHS 84 [1964] σ.119-139 και Evans σ. 249-250), οι οποίοι προκειμένου να διατυπώσουν μια πιο πειστική πρόταση, αναγκάστηκαν να διορθώσουν σε άλλα σημεία τον Ηρόδοτο (βλ. προηγούμενη σημείωση)

15 Αριστ. Ρητορική Γ 10, 1411 α 19: Καὶ παρακαλῶν ποτὲ (ο Κηφισόδοτος) τοὺς Αθηναίους εἰς Εϋβοίαν ἐπιστισταμένους (=να προβούν στις αναγκαίες προμήθειες) ἔφη δεῖν ἐξιέναι τὸ Μιλτιάδου ψήφισμα.

Περιοχή του Μαραθώνα πριν από την Μάχη και τα Στρατόπεδα Ελλήνων και Περσών

Μαραθώνα και η «φαβία» τακτική του Δάτη δεν στόχευαν στη δημιουργία ενός προγεφυρώματος για την προώθηση των περσικών δυνάμεων στην Αθήνα, αλλά στην ακινητοποίηση της αθηναϊκής δύναμης έως την ολοκλήρωση της υποταγής της συμμάχου πόλης (που πραγματοποιήθηκε περίπου την 13 Βοηδρομιώνος), την οποία θα ακολουθούσε η επανένωση του περσικού στρατού και η κοινή πλέον επιχείρηση στο Φάληρο. Μόνο σ' αυτό τον ενωμένο περσικό στόλο θα μπορούσε να είχε απευθυνθεί το προδοτικό σήμα της ασπίδος, όχι βέβαια στο στόλο, που μόλις είχε εγκαταλείψει το Μαραθώνα αφήνοντας πίσω του τη δόξα και το ένα τέταρτο τουλάχιστον της δύναμης του. Η προτεινόμενη αποκατάσταση των γεγονότων προϋποθέτει τη διαφορετική -υπό το φως της προαναφερθείσης πληροφορίας του Αριστοτέλη- ανάγνωση του Ηροδότου¹⁶ και δεν υιοθετήθηκε από τον Hammond στη δεύτερη έκδοση της Cambridge Ancient History· έχοντας ωστόσο το πλεονέκτημα να δίνει τη μόνη, πιστεύω, λογική απάντηση στα θέματα που αποτέλεσαν το αντικείμενο της παρούσας ανακοίνωσης, παραμένει πάντα υπό συζήτηση.

¹⁶ Πρόκειται για τα δύο σημεία που αναφέρονται στην πτώση της Ερέτριας Ηροδ. Στ' 102 :χειρωσάμενοι δὲ τὴν Ερέτριαν καὶ ἐπισχόντες ὀλίγας ἡμέρας ἐπλεον ἐς τὴν Ἀττικὴν καὶ Στ' 105-106 καὶ πρῶτα μὲν ἔοντες ἐν τῷ ἄστει οἱ στρατηγοὶ ἀποπέμποσι ἐς Σπάρτην κήρυκα Φειδιππίδην... ἀπικόμενος δὲ ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας ἔλεγε· Ὁ Λακεδαιμόνιοι, Αθηναῖοι ὑμῶν δέονται σφίσι βοηθῆσαι καὶ μὴ περιειδεῖν πόλιν ἀρχαιοτάτην ἐν τοῖσι Ἑλλησι δουλοσύνη περιπεσοῦσαν πρὸς ἀνδρῶν βαρβάρων· καὶ γὰρ νῦν Ερέτρια τε ἠνδραπόδισται καὶ πόλι λογίμῃ ἢ Ἑλλάς γέγονε ἀσθενεστέρα.

Γεώργιος Στυλ. Κορρές

Ομότιμος Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας Παν/μίου Αθηνών

Σπούδασε στο Πειραματικό Σχολείο του Πανεπιστημίου Αθηνών (1946-1958), στη Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Αθηνών, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας (1958-1963, υπότροφος ΙΚΥ 1959-1962) και στο Πανεπιστήμιο της Βόννης (1963-1965) με υποτροφία DAAD (Γερμανική Υπηρεσία Ακαδημαϊκών Ανταλλαγών). Εκπόνησε διατριβή επί διδακτορία με τίτλο « Κριοφόρα κράνη» (1970) στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, όπου διετέλεσε βοηθός και επιμελητής (1966-1973), Μόνιμος Επίκουρος Καθηγητής (1972/73-1982) και Καθηγητής Προϊστορικής Αρχαιολογίας (1982-2007).

Υπεύθυνος ανασκαφών Πύλου/Μεσσηνίας της Εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας (1973-): διεξαγωγή αρχαιολογικών και γεωφυσικών ανασκαφών και ερευνών (1973-2005) στην Κουκουνάρα, Καμίνια Κρεμμυδιών, Τραγάνα Πυλίας, Περιστεριά, Βοϊδοκοιλιά, Άγιο Ιωάννη Παπουλιών, Ρούτση Μυρσινοχωρίου Πυλίας (1989), Βολιμίδια Χώρας Τριφυλίας (2005).

Συνεκάλεσε τα Διεθνή Συνέδρια: Α' Μυκηναϊολογικό Πύλου Μεσσηνίας (1980), ΣΤ' ICAP – Προϊστορικού Αιγαίου (1987), «Ερρίκος Σλήμαν» (1990), Πολυλεξικόν Πausανίου (1991), Θησαυροί 3^{ης} χιλιετίας π.Χ. στο ΒΑ Αιγαίο (1996), Η διαχρονική εικόν της πόλεως των Αθηνών (1997) με την Winckelmann Gesellschaft, Σεμινάρια Μεταπτυχιακών Σπουδών Προϊστορικής Αρχαιολογίας (Πύλος 2004, Αθήνα 2005).

Διακρίσεις: Μετάλλια Ερρίκου Σλήμαν Μουσείων Ankershagen, Neubukow, Ακαδημίας Επιστημών Βερολίνου και μετάλλιο Winckelmann 50ετίας Εταιρείας Winckelmann εις Στέννταλ (1990), παράσημο Ασίας κυβερνήσεως Δυτ. Γερμανίας (1991/92).

Αντεπιστέλλον μέλος του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου και της Εταιρείας/ Ακαδημίας του Goeteborg, τακτικό μέλος της Εταιρείας/ Ακαδημίας Leibniz Βερολίνου (1996) και των Koldewey Gesellschaft, Winckelmann Gesellschaft.

Οι λεγόμενοι τύμβοι των Μαραθωνομάχων

Η θέσις

Αυτή η περιοχή της ΒΑ. Αττικής θεωρείται η ευφορωτέρα επαρχία του σημερινού νομού της Αττικής και απετέλεσε πόλον έλξεως προς εγκατάστασιν και καλλιέργιαν της γης από της Νεολιθικής Εποχής (4η χιλιετία π.Χ.) και της Πρωτοελλαδικής/Πρωίμου Εποχής του Χαλκού (3η χιλιετία π.Χ.), γεγονός που επιβεβαιώνεται και από ποικίλα γεγονότα και μυθεύματα των προϊστορικών χρόνων, από ευάριθμα ιαζούσης σημασίας εθνολογικά στοιχεία, από ιστορικά γεγονότα από της εποχής του Θησέως και του Πεισιστράτου και, ιδία, από πλήθος μνημείων που καλύπτουν διαχρονικώς αυτήν την μείζονα περίοδον των προϊστορικών και ιστορικών χρόνων.

Κατά τους νεωτέρους χρόνους εκαλλιτέχνησεν εκεί ελαιογραφίες ο Carl Rottmann (1779-1850) κατά την περιήγησίν του ανά την Ελλάδα¹, ύμνησεν ο λόρδος Βύρων το πεδίον με τους στίχους:

“The mountains look on Marathon,
And Marathon looks on the sea;
And musing there an hour alone,
I dreamed that Greece might yet be free.
For, standing on the Persians’ grave,
I could not deem myself a slave.”

“There is a dangerous stillness in that hour,
A stillness which leaves room for the full soul
To open all itself, without the power
Of calling wholly back its self-controul;
The silver light which, hallowing tree and tower,
Sheds beauty and deep softness o’er the whole,
Breathes also to the heart, and o’er it throws,
A soothing languor, which is not repose²

όπως και με την ανεπανάληπτον έκφρασιν από το ποίημά του “Child Harold”:
“...As on the morn to distant glory dear, when Marathon became a magic world”,

¹ Εικόνες του Ελληνικού χώρου μετά την Απελευθέρωση. Υδατογραφίες και σχέδια C. Rottmann και L. Lange, κείμενα Μαρίνου Καλλιγιά, Εμπορική Τράπεζα της Ελλάδος, Αθήναι 1977, σελ. Χ, 28-29, ευκ. 5-6, σελ. 36, πίν. 37, σελ. 59-60 και Carl Rottmann, *Die Landschaften Griechenlands von Herbert W. Rott, Renate Roggendorf und Elisabeth Stuermer, Hatje Cantz. Herausgegeben von den Bayerischen Staatssammlungen, München* 2007, σελ. 328-341 με βιβλιογραφίαν.

² *Select Views in Greece with Classical Illustrations by H.W. Williams, Volume First, London; M.DCCC.XXIX, σελ. 41 (Plain of Marathon, and Distant View of Euboea), πίν. 41 (Plain of Marathon).*

διεξήγαγαν τοπογραφικές έρευνες ο W. Martin Leake³, ο εξαίρετος τοπογράφος λοχαγός M. Eschenburg⁴, ως μνημονεύεται και παρά του Γ. Σταϊνχάουερ⁵, και κατά τις ημέρες μας ο Γεώργιος Σωτηριάδης⁶, ο Eug. Vanderpool⁷, ο W. Kendrick Pritchett⁸, ο Ιω. Καραμήτρος και ο Σπυρ. Ν. Μαρινάτος⁹, έτι δε ο Κ. Φωτίου¹⁰.

Η τετράπολις του Μαραθώνος με την ετυμολογική σημασίαν των ονομάτων των τεσσάρων οικισμών του, του Μαραθώνος, της Προβαλίνθου, της Τρικορύθου και της Οινόης, υποδηλούται ότι είχε κατοικηθή, ως βεβαιούν το παλαιότερον όνομά της Υττηνία και τα ευρήματα, πρώτον κατά την Νεολιθικήν Εποχήν (κατά την 4ην χιλιετίαν π.Χ.) εις την παραλίαν της Ν. Μάκρης, εις την παραλίαν του Μαραθώνος (Πλάσι), εις το σπήλαιον του Πανός εις Οινόην και προς Βορράν εις τον λόφον Κοτρώνι (ανατολική πλευρά), έτι δε μετά κατά την επομένην Πρώιμον Εποχήν του Χαλκού (κατά την 3ην χιλιετίαν π.Χ.) εις πολλά σημεία, ως εις την Μακαριάν πηγήν, εις το κωπηλατήριον, εις Σούλι κ.ο.κ.

Πάντως, ενδείκνυται να ολοκληρωθούν πλείονες ανασκαφές ανά την μείζονα περιοχήν του Μαραθώνος, προκειμένου να έχωμε πλήρη εικόνα κάθε νεκροταφείου, κάθε ιερού τεμένους, κάθε γνωσθέντος οικισμού. Προτιμότερον, ως έχω εισηγηθή κατ' επανάληψιν, να αναλάβη το Εθνικόν Καποδιστριακόν Πανεπιστήμιον Αθηνών σε συνεργασίαν με την τοπικήν Β' Εφορείαν Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων την ανασκαφήν των νεολιθικών, προϊστορικών, ιστορικών, κλασικών, ρωμαϊκών και βυζαντινών χρόνων μνημείων εις όλην την συνανήκουσαν περιοχήν της ενδοχώρας περιλαμβανομένης.

Αγνοούμεν, όμως, πού εύρητο έκαστος των τεσσάρων τούτων οικισμών της επί Θηρέως θεσπισθείσης Ιωνικής Τετραπόλεως, των οποίων οι οικήτορες εκαλούντο κατά τον Στέφανον Βυζάντιον Τετραπολείς και Τετραπολίται. Η Τετράπολις είχε και έτερον όνομα Υττηνία, ανωτέρω μνημονευθέν, πελασγικόν, ενδεχομένως, κατά την προέλευσιν.

Δυστυχώς, δεν είναι σήμερα μαζί μας, ως ομιλητής, ο διδάκτωρ κ. Κώστας Φωτίου, ο οποίος εξεπόνησε τω 1982 διατριβήν επί διδακτορία, στρέψας προσφυώς τις έρευνές του προς την ενδοχώραν και διακρίνας τον Δήμον από την χώραν Μαραθώνος.

3 W. Martin Leake, *The Topography of Athens and the Demi*, II, 2η έκδ., σελ. 101-103.

4 *Topographische, archaeologische und militaerische Betrachtungen auf dem Schlachtfelde von Marathon*, Von Eschenburg, Hauptmann und Compagnie-Chef im 2. Thueringischen Infanterie-Regiment Nr. 32 (in Meiningen), Vortrag, gehalten am 4. Dezember 1886 in der archaeologischen Gesellschaft zu Berlin, σελ. 1-19, Landkarte Marathon aufgenommen und gezeichnet 1885 von Eschenburg 1: 50.000 (μετά επί τόπου μελέτην και περιήγησιν κατά τα τέλη Νοεμβρίου 1884).

5 Γ. Σταϊνχάουερ, *Ο Μαραθών και το Αρχαιολογικό Μουσείο*, Κοινωφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, Αθήνα 2009, σελ. 110.

6 Γ. Σωτηριάδης, ΠΑΑ 1932-1935, ΠΑΕ 1932-1936, 1939-1940.

7 E. Vanderpool, *Hesperia* 11 (1942), σελ. 329-337, *ibid.* 35 (1966), σελ. 93-106, *ibid.* 36 (1967), σελ. 108-110, *AJA* 70 (1966), 313-317.

8 W. Kendrick Pritchett, *Studies in Ancient Greek Topography*, Part I, B+LA 1965, Ch. VI, "Marathon Revisited", σελ. 83-93

9 Σ. Μαρινάτος, «Ανασκαφαί Μαραθώνος», ΠΑΕ 1970, σελ. 5-28.

10 Κ. Φωτίου, *Η Τετράπολις του Μαραθώνα. Συμβολή στην αναθεώρηση των δήμων και της μάχης*, διδ. διατρ. Αθήναι 1982, σελ. XXIV+209, πίν. ΚΕ. Πρβλ. και Dorothy Leekley - Robert Noyes, *Archaeological Excavations in Southern Greece*, Park Ridge, N.J. 1976, σελ. 17-18 ("Marathon").

Αλλως τε, εξεταστέον κατά πόσον διεξήχθη η μάχη εις αναπεπταμένον πεδίον ή εις άλλο, εις το οποίον θα εδημιουργούντο πλεονεκτήματα διά τους προσβάλλοντας Αθηναίους, τους δούλους και τους συμμάχους των. Η επιλογή του χώρου δεν ήτο τυχαία, αλλά οφείλομε να έχωμε υπ' όψει και την γεωλογικήν του μείζονος χώρου διαμόρφωσιν λόγω των υπαρχουσών εις πλησιόχωρον προς την παραλίαν περιοχίην τάφρων, ως εκ της εντατικής της γης καλλιεργίας, αι οποίαι τάφροι δεν επέτρεπον την αναγκαιούσαν του ιππικού των Περσών ανάπτυξιν εις την συγκεκριμένην περιοχίην¹¹. Η αρχαία ελληνική γραπτή παράδοσις παρέχει ποικίλας πληροφορίας και περί του τοπίου και περί των μυθικών δοξασιών, που συνδέονται με αυτήν την μείζονα περιοχίην. Ο Μαραθών χαρακτηρίζεται υπό του Αριστοφάνους τερπνός λειμών (Σφήκες 246), η δε περίξ ορεινή περιοχή ήτο κατάφυτος με ελαιώνες και αμπελώνες με άφθονον παραγωγήν, δηλαδή, παρουσίαζεν αντίστοιχον κατάστασιν προς την σημερινήν εικόνα ευφορίας.

Το έτος 1970 απέβη διά τον Μαραθώνα, από ανασκαφικής επόψεως, λίαν παραγωγικόν, διότι εσημειώθησαν, χάρις εις τον Γεν. Επιθεωρητήν του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών καθηγ. Σπυρ. Ν. Μαρινάτον, αξιόλογα ευρήματα και θεωρώ ότι, εφ' όσον συνεχισθούν μελλοντικώς μεγάλης κλίμακος πάλιν ανασκαφαί, θα προέλθουν εξαιρετικά ενδιαφέροντα στοιχεία, τα οποία και θα επιτρέψουν την τοπογράφισιν της μείζονος περιοχής, καθορισμόν και των τεσσάρων οικισμών της τετραπόλεως και επίλυσιν του μεγάλου προβλήματος περί του ακριβούς σημείου της μάχης του Μαραθώνος, η οποία μάχη κατατάσσεται και εις τα σημαντικώτερα γεγονότα της παγκοσμίου ιστορίας και αποτελεί εν κυριολεξία μυστήριον, είναι το μυστήριον της Μάχης του Μαραθώνος.

Κατά σχετικόν δημοσίευμα της εφημ. *Εστία* (προ της 23^{ης} Φεβρουαρίου 1970) ο ιερός χώρος του Μαραθώνος υπήρξε το λίκνον των προπατόρων της Ελληνικής Φυλής. Αι επί τη βάσει δεδομένων εις τρία διακεκριμένα σημεία αναληφθείσαι και συστηματικώς διεξαχθείσαι ανασκαφαί εμφανίζονται εξαιρετικά ευόωνοι, αλλά δεν ολοκληρώθησαν διά διαφόρους λόγους εις όλους αυτούς τους τομείς. Κατ' αυτάς μετέσχον και ειδικοί επιστήμονες, ως ο καθηγ. Φυσικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Βιέννης και ακαδημαϊκός δρ Αιμίλιος Breitingger, και με προεξάρχοντα του ανασκαφικού συνεργείου τον ικανώτατον αείμνηστον αρχιεργάτην Γιάννην Καραμήτρον.

Είναι απολύτως αναγκαίον να συνεχισθούν αυταί αι ανασκαφαί, διότι αι ανά την περιοχίην επιφανειακάί έρευναι και παρατηρήσεις του Ιω. Καραμήτρον και του Σπυρ. Μαρινάτου παρουσίασαν εξαιρετικά εκτεταμένον ερειπιώνα, και επί πλέον α) εξαιρετικά εκτεταμένον οικισμόν νεολιθικών χρόνων (μέχρι του 3.000 π.Χ.), β) οικισμόν εις την θέσιν Πλάσι της Πρωίμου και Μεσαίας Εποχής του Χαλκού, του οποίου ενδέικνυται η συνέχισις της ανασκαφής παρά τον Ι.Ν. του Αγ. Παντελεήμονος εις την παραλίαν, διότι περιβάλλεται υπό περιβόλου υποδηλούντος δημιουργίαν ιερού τεμένους των αρχαϊκών χρόνων, σαφώς προπατόρων της περιοχής, έτι δε γ) τα ανακαλυφθέντα νεκροταφεία εις μεν την θέσιν Τσέπι παρά τον λόφον Κοτρών

¹¹ T. McKenny-Hughes, "Marathon", *The Classical Review* 15 (1901), σελ. 131 κ.εξ. και μτφρ. υπό Εμμ. Ροΐδη, *Παναθήναια*, Έτος Β', τεύχος 28 (30 Νοεμβρίου 1901), σελ. 114-118.

νεκροταφείον της Πρωίμου Εποχής του Χαλκού εις δε την θέσιν Βρανά νεκροταφείον ευαρίθμων τύμβων της Μεσαίας και της Υστεράς Εποχής του Χαλκού, όπου, μάλιστα, και ο λεγόμενος τύμβος των Μαραθωνομάχων Πλαταιέων του 5ου π.Χ. αιώνας.

Τα συμπεράσματα του Σπυρ. Μαρινάτου, τα οποία χρήζουν αναγκαίας τεκμηριώσεως και η οποία τεκμηρίωσις είναι εφικτή μόνον μετά την συμπλήρωσιν εκάστης επί μέρους ανασκαφής, αλλά και εις το σύνολον της κοιλάδος Βρανά και εις όλην την προς Β./ΒΑ. περιοχήν και επί των περιβαλλόντων λόφων και εις την μακράν παραλιακήν ζώνην, ούτως ώστε να έχωμε σαφή εικόνα κατοικήσεως και χρήσεως χώρου διά μνημείων και νεκροταφείων, είναι τα ακόλουθα:

α) Ο εις την θέσιν Πλάσι μερικώς ανασκαφείς περίβολος του 6ου π.Χ. αιώνας, που εσηματίσθη, διά να περιλάβη και να διατηρήση αλώβητον εις οιονεί ιερόν τέμενος τον αντίστοιχον εξόχου ιερότητος χώρον με κτήρια της Πρωίμου Εποχής του Χαλκού (3η χιλ. π.Χ.) και ταφήν της Μεσαίας Εποχής του Χαλκού (α' ήμισυ της 2ας χιλ. π.Χ.). Ασφαλώς πρόκειται, κατά τον ανασκαφέα, περί της κατοικίας μυθολογικού ήρωος, αν και η απόστασις από της θαλάσσης είναι μικρά.

β) Όσον αφορά εις το θέμα της σημασίας του Μαραθώνος από της απωτάτης προϊστορικής και πρωτοϊστορικής εποχής από εθνολογικής επόψεως εκρίθη, κατά τις πρώτες δημοσιοποιηθείσες απόψεις του Σπυρ. Μαρινάτου, ότι «ήλθεν εις φως εις τον Μαραθώνα το λίκνον της Ελληνικής Φυλής, οπόθεν ορμώμενοι οι γενάρχοι των Ελλήνων, ο Αχαιός (εξ ου οι Αχαιοί), ο Ίων (εξ ου και οι Ίωνες), κατέστησαν (οι) δημιουργοί (προπάτορες και αρχηγέται) του ενδόξου μεγαλείου, το οποίον απεκλήθη Ελληνικός Πολιτισμός και απετέλεσε την βάσιν επί της οποίας εστηρίχθη και στηρίζεται ο σύγχρονός μας πολιτισμός», και αποτελεί ενδεικτικόν παράδειγμα προς επίρρωσιν του γεγονότος «ότι η αρχαία ελληνική μυθολογία περιγράφει όχι απλώς μύθους, αλλά πραγματικά γεγονότα, ήρωες των οποίων ήσαν υπαρκτά πρόσωπα, δράσαντα κατά την περίοδον της ελληνικής προϊστορίας και πρωτοϊστορίας».

Ο θεωρούμενος Τύμβος των Πλαταιέων

Ούτω, κατά το έτος τούτο ο Σπυρίδων Μαρινάτος ανέσκαψεν εις το πλαίσιον των ανά τον Μαραθώνα ανασκαφών του¹², εις την δυτικήν πλευράν της μείζονος περιοχής του Μαραθώνος, εις την κοιλάδα Βρανά, τύμβον, τον οποίον εταύτισεν επί τη βάσει των ανδρικών και μιας παιδικής ταφής -παιδιού αγγελιαφόρου κατά την διεξαγωγήν της μάχης-, ως και των κτερισμάτων, δηλαδή, των αγγείων που είχαν κατατεθή εις τους νεκρούς, με τον τύμβον των Πλαταιέων, κατ' αντιστοιχίαν προς τον τύμβον των Αθηναίων, επί τη βάσει δύο επί πλέον παραμέτρων:

α) ότι οι προστρέξαντες εις βοήθειαν των Αθηναίων Πλαταιείς ήτο ευνόητον να είχαν στρατοπεδεύσει εκεί που πλησίον και να είχαν, μετά ταύτα, θάψει εκεί τους

¹² Σπ. Μαρινάτος, «Ανασκαφαί Μαραθώνος», ΠΑΕ 1970, σελ. 5-28, πίν. 1-39, ίδια σελ. 20-28, σχέδ. εις. 6, πίν. 26-39.

Ο Σπυρίδων Μαρινάτος μπροστά από τον Τύμβο των Πλαταιέων

νεκρούς των κατελθόντες αρχήθεν εις το σημείον εκείνο εκ της προς Δυσμάς πλησι-οχώρου οροσειράς και

β) ότι αυτά τα κατατεθέντα εις τους νεκρούς αγγεία ήσαν απολύτως, κατά περιπτώσεις, σύγχρονα προς τα αγγεία, τα οποία είχαν ανευρεθή εις βάθος υπό τον τύμβον των Αθηναίων

κατά τας υπό του Βαλερίου Στάη διεξαχθείσας ανασκαφάς, δηλαδή, των αρχών του Ε' αιώνος π.Χ.¹³, ως και μερικώς προήρχοντο εκ του αυτού αγγειοπλαστικού εργαστηρίου¹⁴.

Ο τύμβος αυτός είχε σχήμα κωνικόν, διάμετρον 30 μ., ύψος πλέον των 3 μ., είχε παραβιασθή υπό αρχαιοκαπήλων άνωθεν εις το κέντρον και κατά την διάρκειαν του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και προ (;) του έτους 1970, απετελείτο δε εν πολλοίς υπό λίθων. Κατά τον Μαρινάτον όλοι οι νεκροί ήσαν άσπλοι, άρρενες άπαντες, είχαν ταφή συγχρόνως ομοιομόρφως, ήσαν ενήλικες άνω των 20 ετών (μεταξύ 20 και 30 ετών οι περισσότεροι), εις, ο Αρχίας, ηλικίας πλέον των 30 ετών, υπήρχαν δε δύο καύσεις και η ανωτέρω μνημονευθείσα παιδική ταφή (παιδί δέκα ετών, που δυνατόν να εχρησίμευσεν ως αγγελιαφόρος κατά την διεξαγωγήν της μάχης, ως υπεστήριξεν ο W. Schuchhardt¹⁵. Ούτοι έλαβαν σύγχρονα μεταξύ των κτερίσματα/αγγεία και σύγχρονα προς τα του λεγομένου Τύμβου των Αθηναίων. Κατά την ιδίαν περίοδον έχομε ταφές ενταφιασμού νεκρών εις τον Κεραμεικόν Αθηνών και ενίοτε τύμβους ως και παλαιότερον (κατά τους προηγούμενους αιώνας), είναι δε γνωστόν ότι από παλαιότερων χρόνων εχρησιμοποιούντο και καύσεις νεκρών¹⁶.

Αι διαπιστώσεις περί της ηλικίας των νεκρών και η συντήρησις του συνόλου του αναφανέντος σκελετικού υλικού εγένοντο υπό του αειμνήστου καθηγ. Φυσικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου της Βιέννης και μέλους της Αυστριακής Ακαδημίας Επιστημών εις Βιέννην δρ Αιμιλίου Breitinge, του οποίου υπήρξε και ουσιώδης η συμμε-

13 Δελτίον Αρχαιολογικόν έτους 1890, πίν. Δ', 1891. Βαλέριος Στάης, «Ο εν Μαραθώνι τύμβος», AM 18 (1893), σελ. 46-63, πίν. II-V, ίδια, σελ. 55-63. P. Cavvadias, *Les Musées d'Athènes. Musée National. Antiquités Mycéniennes et Egyptiennes, Sculptures, Vases, Terre-cuites, Bronzes. Musée de l'Acropole, Athènes 1894*, σελ. 84-85 (Armoire 13 -Tumulus de Marathon). Πάνος Βαλαβάνης, *Μουσείον Μαραθώνος*, Corpus Vasorum Antiquorum, Grèce VII, Athènes 2001.

14 D. Callipolitis-Feytmans, "Les plats attiques du Tumulus des Platéens à Marathon", AAA 4 (1971), σελ. 99-101. Πάνος Βαλαβάνης, ένθ' άνωτ.

15 W. Schuchhardt, "Der Knabe von Marathon", AAA 6 (1973), σελ. 127-129.

16 Πρβ. Α. Καρύδη, Α. «Κεραμεικός», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, Συμπλήρωμα Γ', Αθήναι 1960-61, σελ. 313-316.

*Αποψη του εσωτερικού του
Τύμβου των Πλαταιέων*

τοχή εις την ανασκαφήν, διότι διεπιστώθη ότι οι νεκροί δεν έφεραν τραύματα, δηλαδή, ότι δεν είχαν φονευθή δι' όπλου. Επίσης, εστερούντο κατά την ταφήν των όπλων.

Κατά την ανασκαφήν δεν ανεζητήθησαν όστρακα εκ της επιχώσεως καθόλου του τύμβου, τα οποία είναι άγνωστον κατά πόσον θα ήτο δυνατόν να συμβάλουν εις την χρονολό-

γησιν σχηματισμού του τύμβου, και αυτός, ούτως ή άλλως, θα εσχηματίσθη πολύ μεταγενέστερον. Η ιδιαίτερα, πάντως, σύμπτωσης ισχύει ανενδοιάστως, δηλαδή, ότι, η κεραμική, τα κτερίσματα των ταφών, ήτο σκανδαλωδώς σύγχρονη προς την κεραμικήν του τύμβου του λεγομένου των Αθηναίων.

Επίσης, επραγματοποιήθησαν (1971) έρευναι με την μέθοδον της ραδιοχρονολογήσεως εις τα εργαστήρια Αρχαιομετρίας (υπεύθυνος δρ Henry Michael) του Πανεπιστημιακού Μουσείου Πεννσυλβανίας εις Φιλαδέλφειαν, που έδωκαν κυμαινόμενα τα ακόλουθα κατά ημιζωών χρονολογικά αποτελέσματα: P-1757 πυρά εκ του τύμβου (5568 B.P. / Half-life 1950 B.C. 2400 +/- 40 = 450 B.C. και 5730 B.P. / Half-life 1950 B.C. 2473 +/- 41 = 523 B.C., MASCA corr. B.C. 573) ως και P-1758 πυρά υπ' αριθ. 2 εκ του μεγάλου ταφικού τύμβου (5568 B.P. / Half-life 2385 +/- 56 = 435 B.C., ως και 5730 B.P. / Half-life 1950 B.C. 2456 +/- 58 = 507 B.C., MASCA B.C. corr. 557, άρα, ούτως ειπείν, αι διορθωμέναι χρονολογήσεις της MASCA αποκλίνουν περισσότερον ή αι κατά την ημιζωών χρονολογήσεις.

Ο καθηγ. N.G.L. Hammond¹⁷, εις τον οποίον επεδείχθη υπό του Μαρινάτου ο τύμβος, υπεστήριξεν: α) ότι ο τύμβος εσχηματίσθη προς τιμήν των Πλαταιέων πεσόντων και των σκλάβων, που εφονεύθησαν εις την μάχην (κατά την μαρτυρίαν του Πausανίου A 32, 3), β) ότι οι σκελετοί δυνατόν να ανήκουν εις τους σκλάβους των Αθηναίων και γ) ότι οι νεκροί Πλαταιείς μετεφέρθησαν εις Πλαταιάς, την πατρίδα των. Αυτά εν σχέσει προς την μαρτυρίαν του Πausανίου (2ος αι. μ.Χ.), ο οποίος επεσκέφθη τους συλλογικούς τάφους των Αθηναίων και των Πλαταιέων και ειδικώς περί του ετέρου τούτων σημειοί «και έτερος Πλαταιεύσι Βοιωτών και δούλοις...», δεν αναγράφει δε ότι ήσαν τρεις (δι' Αθηναίους, Πλαταιείς και δούλους), αλλά μόνον δύο και ο δεύτερος ανάγεται και εις Πλαταιείς και εις δούλους. Συναφής, λοιπόν, είναι παρατήρησις του N.G.L. Hammond ότι πρόκειται περι ενός κοινού τάφου, διά

¹⁷ N.G.L. Hammond, *Migrations and Invasions in Greece and Adjacent Areas*, Park Ridge, N.J. 1976, σελ. 187, ίδια 126, σημ. 90.

τον οποίον προκρίνει ότι ήτο μεν αφιερωμένος εις την μνήμην των Πλαταιέων, αλλά ότι οι σκελετοί ανήκουν εις δούλους.

Ο Στέφ. Ν. Κουμανούδης υπεστήριξεν ότι ο τύμβος ούτος, ο λεγόμενος των Πλαταιέων, ήτο, επί τη βάσει και των κτερισμάτων και της επιταφίου (επι)γραφής, αττικώτατος, το ορθόν, ότι η ανασκαφή παρέμεινεν ημιτελής, ότι δεν διεξήχθη ανασκαφή πέριξ του τύμβου, ότι εχρησιμοποιήθησαν διάφοροι τύποι ταφών (ενταφιασμοί και καύσεις) και ότι ο Πανσανίας είδεν εις Μαραθώνα τάφον Πλαταιέων, διερωτώμενος, προς τούτοις, διατί εγένοντο καύσεις και ταφές πολεμιστών, που εφονεύθησαν κατά την ιδίαν ημέραν, ενώ ήτο απαραίτητον διά τον αξιωματικών των να υπάρξη καύσις και διατί περιωρίσθη (ο Μαρινάτος) και δεν ανέσκαψε το σύνολον του τύμβου, αρκεσθείς εις ελάχιστες δοκιμές¹⁸.

Κατά τον Στέφ. Ν. Κουμανούδην, πάντοτε¹⁹, «Οι τύμβοι στην Αττικήν υπήρξαν άφθονοι. Αλλά και χώματα και κολωνοί, παρ' ημίν δε κοινώς Μαγούλαι ανά «εκατοστύες» αριθμούνται εν Αττική, ως βλέπει τις και εν τοις υπό των Γερμανών ποιηθείσι χάρταις (*Karten von Attika*) της Αττικής, ένθα ακριβώς, ως τα πολλά, εσημειώθησαν τα τοιαύτα υψώματα δι' ερυθρών αστερίσκων ή εδηλώθησαν δι' επιγραφών». Εν τούτοις, αυτοί οι υποδηλούμενοι εις την αποτύπωσιν των von Twardowski και Eschenburg (όχι von Eschenburg) με ερυθράν μελάνην τύμβοι εις την κοιλάδα του Βρανά, είναι αυτοί που συνήντησε αργότερον και ο J.G. Frazer²⁰, πλην όμως, δεν είναι δυνατόν να αναχθούν εις άλλους τύμβους, που εθεωρήθησαν ότι είχαν καταστραφή παλαιότερον.

Γενικώς, ο Μαρινάτος είχε πολλές αντιδράσεις εις την αναγωγήν του τύμβου τούτου εις τύμβον των Πλαταιέων, ίδια δε λόγω της ταυτοχρόνου υπάρξεως ενταφιασμών, καύσεων και εγχυτρισμού (ταφή εις πίθον) και αυτής της παιδικής ταφής, πράγμα που εθεωρήθη ότι δεν συνάδει προς ταυτόχρονον ταφήν πολεμιστών, πλην, όμως, εις το αρχικώς υπό του Παν. Σταματάκη²¹ τυμβοειδώς εσηματισμένον και μερικώς ανασκαφέν πολυάνδριον (32 x 23 μ.) των Θεσπιέων (ανατολικώς των ερειπίων της πόλεως των Θεσπιέων), ο συνεχίσας την ανασκαφήν του Αντ. Δ. Κεραμόπουλλος²², παρατήρησεν: «οι σκελετοί των επτά (7) ακαύστων νεκρών ήσαν συντετριμμένοι και σαθρότατοι, εις ουδέν δε οστούν ηδυνήθην μέχρι τούδε να διακρίνω πληγήν τινά άλλην ή και εκ μαχαίρας, ίνα δικαιωθή ο Θουκυδίδης λέγων (Δ 96) ότι οι Θεσπιείς παρά το Δήλιον εν χερσίν αμυνόμενοι κατεκόπησαν». Περαιτέρω, συμπληροί ο ιστορικός «Εις απόστασιν 2,60 μ. από του Α. τοίχου και 0,25-0,40 μ. υψηλότερον του εδάφους, εφ' ου κατάκεινται οι άκαυστοι νεκροί, άρχεται αμυδρόν μέλαν στρώμα, προερχόμενον εκ καύσεως. Το πυκνόν κεκαυμένον στρώμα έχει πάχος μέχρι 0,15 μ., σύγκειται δε εξ ανθράκων, οστών κεκαυμένων, τέφρας, πλείστων πηλίνων και τινων μεταλλίνων κτερισμάτων».

18 Στέφανος Ν. Κουμανούδης, «ΜΑΡΑΘΩΝΙ (1. Τύμβος Πλαταιέων, 2. Τέμενος Ηρακλείου)», ΑΑΑ 11 (1978), σελ. 232-242, Résumé, σελ. 243-244.

19 Ενθ. ανωτ., σελ. 233.

20 J.G. Frazer, *Pausanias's Description of Greece*, Vol. II, Commentary on Book I, 1898, σελ. 437.

21 Παν. Σταματάκης, ΠΑΕ 1882, σελ. 67, πίν Α'.

22 Αντ. Δ. Κεραμόπουλλος, «Ανασκαφή Θεσπικού πολυανδρίου», ΠΑΕ 1911, σελ. 153 κ.εξ., ίδια, σελ. 154-155.

Αλλά, περαιτέρω, συνεχίζει ο Αντ. Κεραμόπουλλος: «Εν τω πολυανδρίω της Χαιρωνείας, καθ' α παρατηρεί ο Σταματάκης, έ.α., δύο μόνον νεκροί ήσαν κεκαυμένοι, οι δε λοιποί άκαυστοι. Είναι πιθανόν, ότι οι δύο εκείνοι νεκροί της Χαιρωνείας, τραυματισθέντες θανασίμως εν τη μάχη, απεμακρύνθησαν προς τι ύδωρ και εκεί αποθανόντες διέλαθον, καθ' ον χρόνον οι άλλοι εθάπτοντο παρ' αυτό το πεδίο της μάχης, ευρεθέντες δε έπειτα εκάησαν». Αυθαίρετος, βεβαίως, ο συλλογισμός, πλην όμως, το γεγονός παραμένει ότι ανευρέθησαν εις ανώτερον κεκαυμένον στρώμα εις τον χώρο του πολυανδρίου. Συνεχίζει δε ο Αντ. Κεραμόπουλλος²³, «Επί του ούτω χωσθέντος εδάφους ύψους 1 μ., περίπου, εσχημάτισαν επίπεδον πυράς, εφ' ού έκαυσαν τους πολλούς νεκρούς, ευλαβούμενοι να προσεγγίσωσι προς τον χώρο των ακαύστων. Μετά των νεκρών συνεκάησαν και τα κτερίσματα, αλλ' ενώ και επί των ακαύστων νεκρών τα οστά των νεκρών είνε σφόδρα κεκαυμένα, αστράγαλοι τινες είνε ημίκαυστοι». Τέλος, «ότι πολλά κτερίσματα ετίθεντο καθ' ον χρόνον απεσβέννυτο η πυρά. Επί των ούτω κεκαυμένων νεκρών εχύθησαν τα ερυθρωπά χώματα, ων οι λίθοι κατέρρεον πάλιν κάτω επί του κεκαυμένου νυν εδάφους. Το στρώμα τούτο εκτείνεται και επί των ακαύστων νεκρών». Άρα, εμφανίζονται τρία, γε, παραδείγματα πολυανδρίων με καύσεις και ενταφιασμούς, ανεξαρτήτως ωρισμένων υποθετικών κρίσεων.

Ο Σπυρίδων Μαρινάτος, φρονίμως ποιών, δεν απεμάκρυνε το σύνολον του τύμβου δι' ανεύρεσιν και των λοιπών, ενδεχομένως, ταφών, διότι έκρινεν, ορθώς, ότι, κατ' αυτόν τον τρόπον θα κατεστρέφετο τελείως ο τύμβος, ως επισυνέβη εις άλλην περίπτωση εις την Ανατ. Αττικήν, πράγμα αδιανόητον. Μετά πάροδον, όμως, ετών εννέα κατηγορήθη αναίτιως και απαράδεκτως υπό δημοσιογράφου (;), αγνοούντος την επιστημονικήν δεοντολογία και εκφρασθέντος με καταφανώς αντιεπιστημονικήν προκατάληψιν και άνευ θετικής προδιαθέσεως²⁴ ότι επίτηδες (άκουσον, άκουσον!!!) δεν ολοκλήρωσε την ανασκαφήν του τύμβου/νεκροταφείου, διά να μη ανεύρη ...γυναικειές ταφές (...«φανταρίνες»!!!), ενώ ο Μαρινάτος υπεστήριξεν ότι δεν ήτο θεμιτόν να καταστραφή η εξωτερική μορφή ενός εκ των ιερωτέρων μνημείων της ελληνικής, αλλά και της παγκοσμίου ιστορίας, προκειμένου να ανασκαφούν ωρισμένοι ακόμη τάφοι, επίσης δε, επειδή δεν ήθελε να καταστρέψη το σύνολον του ευμεγέθους τύμβου. Με περαιτέρω εώλους χαρακτηρισμούς ο αυτός δημοσιογράφος υπεστήριξεν ότι ο Μαρινάτος δεν ολοκλήρωσε την ανασκαφήν, διά να «κουκουλώση» το εύρημά του, ότι «έσκαψε» με την αρχαιολογική του σκαπάνη σε μεγάλες περιοχές του Μαραθώνος, ότι ήτο λιθοσωρός που τον «ώργωσεν» ό Μαρινάτος, ο οποίος, εν τούτοις, εσέβετο τα μνημεία, τα οποία πολλάκις εστέγαζε (και το γεγονός αναγνωρίζουν άπαντες οι συνάδελφοι αρχαιολόγοι), ιδιαίτερος δε τα ταφικά μνημεία και ιδιαίτατα τους τύμβους, λόγω της ανεγνωρισμένης μεγάλης και ιδιαιτούσης από εθνολογικής επόψεως σημασίας των, ως και αυτού του τύμβου και αυτοπροσώπως εμερίμνησε και διά την ανακατασκευήν του και διά την στέγασίν του. Άλλως τε, είχεν

23 Ένθ. ανωτ., σελ. 159-160.

24 Κ.Κ., «Ένα αρχαιολογικό σκάνδαλο. Ο τύμβος των Πλαταιέων χωρίς... Πλαταιείς», *Ταχυδρόμος* 1296 (1 Μαρτίου 1979), σελ. 58-59.

υποστηρίξει την αναγκαιότητα διασώσεως των τύμβων και εις διεθνή συνέδρια και εις διεθνείς επιστημονικάς Συνόδους της Unesco διά την Βαλκανικήν, όπως και ο ίδιος είχε στεγάσει και τους τύμβους εις Βρανά Μαραθώνος και είχε προστατεύσει καταλλήλως και τον τύμβον εις Άγ. Ιωάννην Παπουλιών Πυλίας.

Τότε (1970) ενεφανίσθη Έλλην της διασποράς χορηγός, ο εις Νέαν Υόρκην εγκατεστημένος πλοιοκτήτης Ευγ. Παναγόπουλος, εγκλωβισθείς παλαιότερον εις την στάσιν του Ναυτικού εις Αίγυπτον, ο οποίος επεσκέφθη, άγνωστος μεταξύ αγνώστων, τον Μαραθώνα και έθεσεν εις την διάθεσιν του Σπ. Μαρινάτου τα πάντα: την διάνοιξιν και ασφαλόστρωσιν οδού μήκους 2 χλμ., δι' απαλλοτριώσεις εις Τσέπι και εις Βρανάν όλων των απαραίτητων εκτάσεων, αποζημιώσας τους γηγενείς διά τις καλύβες τους, δι' ανέγερσιν τριών στεγάστρον των εκεί νέων ανασκαπτομένων νεκροταφείων και του πλησιοχώρου μυκηναϊκών χρόνων θολωτού τάφου, διά την ανέγερσιν του νέου τοπικού αρχαιολογικού μουσείου εις Βρανάν, ως και διά την ανέγερσιν των νέων κατοικιών των φυλάκων εις Τσέπι, ενώ κατά τα εγκαίνια (θέρος 1975) του ανεγερθέντος και με ειδικά εξ Αμερικής κρύσταλλα διά τις βιτρίνες εξοπλισθέντος μουσείου, ενώ Κύριοι Αρχηγοί του Στρατού και του Ναυτικού, ο τότε Υπουργός επί της Εθνικής Αμύνης Ευ. Αβέρωφ-Τσοπίτσας παρέλαβε συμβολικώς εντός του μουσείου το τρίτον πολεμικόν σκάφος, το οποίον εδώρησεν εις το Πολεμικόν μας Ναυτικόν ο Ευγ. Παναγόπουλος.

Πάλιν τότε, ουδείς εμνήσθη, κατά την τελετήν, του ονόματος του Σπυρ. Μαρινάτου ειμή ο Ευγ. Παναγόπουλος, ο οποίος εδήλωσεν ότι ό,τι προσέφερεν, ωφέιλετο εις την προσωπικότητα του Μαρινάτου. Και Μαρινάτος σημαίνει πολυύμνητος Μαραθών. Πάντως, αρχιεργάτης κατά τις ανασκαφές ήτο ο πολύπειρος κυρ Γιάννης Καραμήτρος, ο επί πολλά έτη μετά ταύτα καλός άγγελος του Μαραθώνος, δι' όλα μεριμνών και φροντίζων. Τιμητική επιγραφή διά την προσφοράν του Ευ. Παναγοπούλου έχει εντοιχισθή εις τον προθάλαμον του νέου Μουσείου.

Ο Τύμβος ο λεγόμενος των Αθηναίων Μαραθωνομάχων

Ο εις όλους γνωστός «Τύμβος των Αθηναίων Μαραθωνομάχων» έχει μακράν ερευνητικήν ιστορίαν και αυτό διότι προσήλκυσε και το διαφέρον ικανών περιηγητών και διότι απετέλεσεν αντικείμενον ανασκαφικών ερευνών και ζωηρών επιστημονικών αντεγκλήσεων ήδη από την δεκαετίαν 1880. Πρώτος ενθουσιώδης ανασκαφεύς ο Ερρίκος Σλήμαν μετά της συζύγου του Σοφίας²⁵, διαμείναντες εις την εξοχικήν κατοικίαν του μεγαλοτσιφλικά Σκουζέ, όπου και εις τον τεράστιον αμπελώνα του είχεν επισημανθή μέγας αριθμός οστών, των πεσόντων κατά την μάχην, ως διεγνώσθη υπό του τοπογράφου Μ. Eschenburg χάρις εις πληροφορίες που του παρέσχεν ο αρχιεπιστάτης του κτήματος.

²⁵ H. Schliemann, "Das sogenannte Grab der 192 Athener in Marathon", *ZfE* 1884, σελ. 85-88. Σοφία Σχλείμαν, «Αρχαιολογική εκδρομή εις Μαραθώνα, Εν Αθήναις τη 7^η Φεβρουαρίου 1884», *Δελτίον της Εστίας*, 12 Φεβρουαρίου 1884, αριθ. 372, σελ. 1-2.

*Η ανασκαφή του Τύμβου των Αθηναίων
από τον Ερρίκο Σλήμαν*

Η ανασκαφή δεν εσημείωσεν οίαν δήποτε επιτυχίαν, υπάρχουν δύο μόνον μακρόθεν ληφθείσαι φωτογραφίαι χωρίς, φευ, στρωματογραφίαν, ενώ, πάντοτε, ο Ερρίκος Σλήμαν ελάμβανε ποικίλας σχετικές σημειώσεις, ως περί του εκάστοτε βάθους όλων ανεξαιρέτως των ευρημάτων του. Πλην της παραλείψεώς του ταύτης υπήρξε και σχετική ατυχία, διότι ούτος έσπευσε να αποστείλη εις τα κρατικά μουσεία του Βερολίνου, κατά μήνα Απρίλιον 1884, ευθύς, δηλαδή, μετά την ανασκαφήν του, μεταξύ άλλων και μικρόν δέμα, περιλαμβάνον εξήντα (60) όστρακα και τεμάχιον αιγυπτιακής πορσελάνης, τα οποία ευρήματα θεωρούνται απολεσθέντα λόγω των τυχών του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, εφ' όσον δεν μετεφέρθησαν εις την πρώην Σοβιετικήν Ένωσιν²⁶.

Τα όστρακα αυτά αναγράφονται απλώς εις τον "Neuer Katalog" von Hubert Schmidt του Μουσείου Προϊστορίας των Κρατικών Μουσείων του Βερολίνου, όπου περιλαμβάνονται εις "Kartei-Karten" άνευ περιγραφών και διαστάσεων. ομού μετά των λοιπών αντικειμένων της μιας ελληνικής του Συλλογής, αυτής που περιελάμβανεν αντικείμενα γνωστής προελεύσεως, ήτοι εκ Θερμοπυλών, Μαραθώνος, Ορχομενού, Θηρασίας, Ασίνης, Τίρυνθος, Μυκηνών (και εξ αυτών των βασιλικών τάφων), Στυμφάλου, Ιθάκης, Πύλου/Σπηλαίου του Νέστορος και εκ Παλαιοναβαρίνου, Κνωσού/Κρήτης, Αλεξανδρείας με αύξοντα αριθμόν 11.267 διά τα εκ του Μαραθώνος συγκεκριμένα όστρακα.

Αυτά τα όστρακα θα προήρχοντο εκ της αμέσως πέριξ του τύμβου περιοχής και εκ της επιχώσεως (εις το χώμα) του εις σχήμα κώνου δημιουργηθέντος τύμβου των Αθηναίων και θα ανευρέθησαν υπό του Σλήμαν. Όπως είναι σαφές, θα ήσαν πολύτιμα, διότι με αυτά θα ημπορούσαμε να χρονολογήσωμε κατά προσέγγισιν τον σχηματισμόν του τύμβου, διότι η κατασκευή του θα ημπορούσε να αναχθή εις την περίοδον που χρονολογείται το νεώτερον από αυτά τα όστρακα ή αμέσως μετά, διότι πολλά από αυτά θα ήσαν εις την επιφάνειαν του εδάφους και αυτό, ακριβώς, το χώμα εχρησιμοποιήθη διά την κατασκευήν του τύμβου. Ειδικώτερον, αυτά τα όστρακα θα προήρχοντο και από σημεία ευθύς πέριξ του τύμβου και από την επίχωσιν του κωνικού σχήματος τύμβου και από την τάφρον που διήνοιξεν ο Σλήμαν εις το εσωτερικόν του τύμβου.

²⁶ Πρβ. Geraldine Saherwala, Klaus Goldmann, Gustav Mahr, *Heinrich Schliemanns "Sammlung Trojanischer Altertümer"*, Berlin 1993, σελ. 112 (HS 84-05-06).

Επειδή όμως ο Σλήμαν δεν εσχεδίασε την στρωματογραφία της τομής του τύμβου, που διήνοιξε, επίσης δε δεν εσημείωσε το σημείον ένδον και/ή υπό τον τύμβον (υπό την επιφάνειαν του εδάφους), όπου κατέληξε, δεν ημπορούμε να γνωρίζωμε την σχετική χρονολόγησιν διά την χρήσιν του χώρου κατά την προτυμβικήν περιόδον και την χρονολόγησιν διά την κατασκευήν του τύμβου. Δηλαδή, δυνατόν να είχε χρησιμοποιηθή ο χώρος διά διαφόρους λόγους κατά την Εποχήν του Χαλκού και, ειδικώτερον, κατά την 2αν χιλιετίαν π.Χ. (προμυκηναϊκή, πρωτομυκηναϊκή και μυκηναϊκή εποχή) και δι' αυτόν τον λόγον να διατείνεται ο Σλήμαν ότι ο τύμβος προέρχεται από την προϊστορικήν περιόδον. Αλλά δεν μας πληροφόρησε κατά πόσον όστρακα της προϊστορικής περιόδου προέρχονται από συγκεκριμένα σημεία καθ' ύψος και κατά βάθος του τύμβου. Μόνον εφ' όσον θα επανευρεθούν τα όστρακα αυτά και θα εξετασθούν κατά πόσον φέρουν ενδείξεις διά μολυβδίδος, ως συνήθιζε να γράφη εις την εσωτερικήν επιφάνειαν των οστράκων των αγγείων, θα είναι δυνατόν να επιχειρηθή κατ' αρχήν προσπάθεια χρονολογήσεως περί της εποχής κατασκευής του τύμβου.

Αυτή η δυσκολία αφορά και εις την ευθύς εν συνεχεία (1889-1891) ανασκαφήν, που διεξήχθη υπό του Βαλ. Στάη, διότι δεν έχομεν και πάλιν τομήν του τύμβου, ώστε να καταφαίνεται η μέθοδος ή η κατά τμήματα κατασκευή του. Τα στοιχεία που προήλθον από την ανασκαφήν του Βαλ. Στάη περιορίζονται από τα υπό την επιφάνειαν του εδάφους στρώματα του τύμβου, δηλαδή από προτυμβικήν φάσιν, ότε είχε χρησιμοποιηθή ο χώρος, προφανώς, κατά την υστέραν Μεσαιάν Εποχήν του Χαλκού και από την Υστέραν Εποχήν του Χαλκού (2α χιλ. π.Χ.), αλλά και από την περίοδον που εσημειώθη η καύσις νεκρών προσώπων. Σχετική είναι και η διαβεβαίωσις του καθηγ. Ορυκτολογίας Κων. Μητσοπούλου, ο οποίος συνέταξε και το σχετικόν πρωτόκολλον περί των οστών εξ υπολοίπων εκ των ανθρωπίνων ταφών καύσεων²⁷. Η επιθυμία της Γεν. Εφορείας Αρχαιοτήτων και Μουσείων (1890) να προβή εις επιστημονικήν διερεύνησιν/εξέτασιν των καταλοίπων των κεκαυμένων οστών, υποδηλοί, βεβαίως, στεργράν απόφασιν διευκρινήσεως της φύσεως του κεκαυμένου στρώματος, πλην όμως, πόρρω απέχει απαραίτητου εξετάσεως, ως την νοούμεν σήμερα, εξέτασις, η οποία θα είναι δυνατόν να υλοποιηθή, κατά τον καλλίτερον τρόπον εις το Malcolm H. Wiener Laboratory εις την American School of Classical Studies at Athens. Λόγω, μάλιστα, της σχετικής εκτάσεως, την οποίαν κατελάμβανον τα κεκαυμένα κατάλοιπα, είναι δυνατόν να θεωρήσωμεν ότι πρόκειται περί ιδιαίτερας περιπτώσεως, που δεν φαίνεται να απέχη μείζονος γεγονότος, διά την διευκρίνησιν του οποίου είναι απαραίτητον να προκύψη και η προσδοκωμένη ορθή χρονολόγησις.

Γενικώτερον, σθεναρώς αντέδρασεν ο αρχαιολόγος Δημ. Φίλιος, ο οποίος και εξέδωκε φυλλάδιον υπό τον τίτλον *Δύο λέξεις περί του πώς γράφονται τα των ανασκαφών εν τω Αρχαιολογικώ Δελτίω*, εν Αθήναις 1890 (σελ. 4-13), κατακρίνων την ανασκαφικήν μέθοδον των δύο πρώτων ανασκαφέων του τύμβου. Ούτω, δεν υπάρχει τομή του τάφου εκ μέρους των διά το σύνολον του τύμβου προς υποδήλωσιν της

²⁷ ΑΔ 1890, σελ. 65-71.

επιχώσεως καθόλου, ειμή εις Αρχ. Δελτ. 1890, πίν. Δ', τομή και κάτοψις τύμβου, τομή και πρόσοψις στρώματος καύσεων και η κεραμεική, διά της οποίας υποδηλούνται η πρώτη και η τελευταία χρήσις της προτυμβικής φάσεως.

Αυτό σημαίνει ότι λόγω ανευρέσεως του στρώματος καύσεων υπό τον τύμβον, δηλαδή, και υπό την επιφάνειαν του εδάφους, θα ήτο αδύνατον: 1) να κατήγετο ο τύμβος από τους μυκηναϊκούς χρόνους και να υπήρχε καύσις με κεραμεικήν μεσοελλαδικών και μυκηναϊκών χρόνων και 2) να εχρησιμοποιήθη υφιστάμενος τύμβος της Εποχής του Χαλκού και να έλαβε χώραν εις βάθος ημίσεος μέτρου υπό τον τύμβον πρωτογενής καύσις των αρχών του 5ου π.Χ. αιώνας, καθ' ην στιγμήν οι άλλοι ταφικοί τύμβοι της κοιλάδος Βρανά είχαν τελείως διαφορετικήν μορφήν.

Αυτό το οποίον ενδείκνυται να γίνη, είναι να επιχειρηθή γεωφυσική διασκόπησις, ήτοι, έρευνα με ποικιλίαν σχετικών οργάνων, τα οποία θα είναι δυνατόν να σκοπεύσουν εις διαφορετικά εκάστοτε βάθη (εν σχέσει και προς το σύνολον του σχηματισμένου τύμβου) προς επισήμανσιν, ενδεχομένως, τάφων και άλλων ταφικής φύσεως κατασκευών με τους κυριωτέρους εκπροσώπους αυτής της ειδικεύσεως εις τα τρία ΑΕΙ της χώρας, ώστε να μη επέλθη άνευ λόγου καταστροφή του τύμβου, ως συνέβη εις Θορικόν Ανατ. Αττικής, όπου εξηφανίσθη δι' ανασκαφής το σύνολον της επιχώσεως του τύμβου εκείνου, και να επιλεγή εν συνεχεία άλλο μη εισέτι ερευνηθέν τμήμα της επιχώσεως του τύμβου προς συνέχισιν της ανασκαφής, ως και διά να διανοιγή τομή και να παρακολουθηθή με κάθε λεπτομέρεια η στρωματογραφία, ώστε να ημπορέσωμε να παρακολουθήσωμε την πορείαν σχηματισμού του τύμβου.

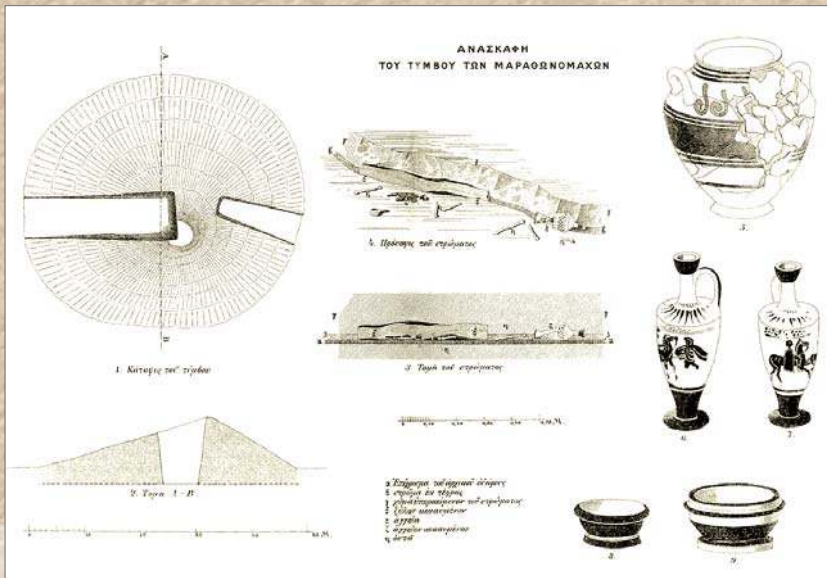
Ουσιαστική ενέργεια θα ήτο, όπως είχε διαβεβαιώσει και ο Βαλ. Στάης²⁸, η συνέχισις της ανασκαφής εις τα μη ανεσκαμμένα τμήματα του τύμβου, ώστε να προέλθη κεραμεικόν υλικόν εκ της επιχώσεως του τύμβου προς χρονολόγησιν των φάσεων σχηματισμού κατά φάσεις του συνόλου του τύμβου, ως και διά να ανευρεθή και εις άλλα σημεία το κατώτατον των καύσεων στρώμα.

Ο Μαραθών, λίκνον της φυλής, έχει ανάγκην την έμπρακτον απόδειξιν του πραγματικού/αποτελεσματικού διαφέροντος της Πολιτείας. Ως διεσώθη από την τοπικήν Εφορείαν Αρχαιοτήτων η μείζων περιοχή του γειτονικού Ραμνούντος και διεφυλάχθη το ιστορικόν και ειδυλλιακόν τοπίον εκεί, ομοίως επιβάλλεται να διαφυλαχθή και η μείζων περιοχή του Μαραθώνος. Ο Σπυρ. Μαρινάτος διενήργησε προσωπικώς επιφανειακήν έρευναν από την παραλία προς την κοιλάδα Βρανά και διεπίστωσεν ερειπιώνα μήκους 2,5 χλμ. και πλάτους 0,5 χλμ.²⁹ Πιστεύω ότι οι Καθηγ. Γεωφυσικής των Πανεπιστημίων Θεσσαλονίκης, Πατρών και Αθηνών θα είναι δυνατόν να διεξαγάγουν γεωφυσικές διασκοπήσεις προς εντοπισμόν των αγνώστων εισέτι μνημείων με συμμετοχήν/συμπαράστασιν της τοπικής Εφορείας Αρχαιοτήτων και σε συνεργασίαν με τους τομείς Αρχαιολογίας των ελληνικών Πανεπιστημίων.

28 Βαλ. Στάης, ΑΜ 18 (1893), σελ. 46.

29 Βλ. Σπ. Μαρινάτος, ένθ. ανωτ.

Πίνακας από την έκθεση του Βαλερίου Στάη για την ανασκαφή του Τύμβου των Αθηναίων

Οφείλομε εγκαίρως να διαφυλάξωμε αυτόν τον πλούτον μνημείων και ασφαλώς θα υπάρξουν αξιόλογοι εκπλήξεις περί του πολυμνήτου Μαραθώνος.

Αξίζει, πράγματι, να προστεθούν ωρισμένα τινά: Κατά τα τελευταία έτη αυξάνεται το διαφέρον διά τον Μαραθώνα, και, μάλιστα, με πολλές αξιόλογες δημοσιεύσεις ως διά τους Περσικούς πολέμους από το «Περισκόπιον», ο αρχαιολογικός οδηγός του Βασ. Χ. Πετράκου, ο οδηγός διά τον Μαραθώνα από την Β' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, από τον Δήμον Μαραθώνος, ο θαυμάσιος και εντυπωσιακός τόμος του Ιδρύματος Ι. Λάτση, χάρις εις την γραφίδα του συναδέλφου Γεωργίου Σταϊνχάουερ, ο ομοίως εξαιρετος οδηγός της εκθέσεως διά την Μάχην του Μαραθώνος με την πρωτοβουλίαν του Ιδρύματος της Βουλής των Ελλήνων και του συναδέλφου καθηγ. κ. Ευ. Χρυσού, ως και από την Κυριακάτικην Ελευθεροτυπίαν αλλά και εις τα Ιστορικά της, με επί μέρους συμβολές διά τους επιτεθέντας Μήδους/ Πέρσες, καθώς και τα βιβλία των Η.Ρ. Goette και Τ.Μ. Weber, *Marathon* (2004), του Γ.Θ. Σπυροπούλου, *Οι στήλες των πεσόντων στη μάχη του Μαραθώνα από την έπαυλη του Ηρώδη Αττικού στην Εύα Κυνουρίας* (2009), συμβολαί εις την *Ιστορία Εικονογραφημένη* («Πάπυρος») και του Φρ. Φράγκου, *Χωρίς Ιππείς* (2010).

Ευχαριστίαι εκφράζονται προς την αείμν. Αιμιλία Σπ. Μαρινάτου, τον πρώην Διευθυντήν του Museum für Vor- und Frühgeschichte, Charlottenburg, Βερολίνον, δρ Adriaan van Müller, εις τον δρ Gustav Mahr, εις την αείμν. Barbara Faensen και εις τον δρ Κ. Φωτίου.

Δρ Βιβή Βασιλοπούλου

Πρόεδρος Επιστημονικής Επιτροπής Μαραθώνα

Ταμείο Διαχείρισης Πιστώσεων για την Εκτέλεση Αρχαιολογικών Έργων
Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού

Πτυχιούχος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών και διδάκτωρ αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Είναι Επίτιμη Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς και Πρόεδρος της Επιστημονικής Επιτροπής Μαραθώνος.

Διετέλεσε επί σειρά ετών Διευθύντρια της Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας και Σπηλαιολογίας και Προϊσταμένη της Β' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Αττικής. Διευθύντρια της συστηματικής ανασκαφής του σπηλαιού Νύμφης Κορώνειας Βοιωτίας, η οποία συνεχίζεται. Είναι μέλος της Διεθνούς Ένωσης Τεχνοκριτικών. Το 2007, βραβεύθηκε στη Ρώμη με το Βραβείο Mediterraneo della Cultura.

Μνημεία της Μάχης και της Νίκης Προστασία και Ανάδειξη

Η Επιστημονική Επιτροπή Μαραθώνα ιδρύθηκε τον Οκτώβριο του 2001, με σκοπό την προστασία και την ανάδειξη των αρχαιολογικών μνημείων της περιοχής, προϊστορικών και ιστορικών χρόνων. Από αυτά που αναφέρονται στη Μάχη του Μαραθώνα, εστιάζουμε στον Τύμβο των Αθηναίων, στο Τρόπαιο και στο Μουσείο της περιοχής, που ανακαινίσθηκαν και αναδείχθηκαν, κατά περίπτωση, με την ευκαιρία των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας.

Ο Τύμβος των Αθηναίων

Κυρίαρχο ανάμεσα στα μνημεία της μεγάλης μάχης, στην πεδιάδα του Μαραθώνα, αποτελεί ο Σωρός: Ο μεγάλος χωματινός τύμβος που κάλυψε τους 192 νεκρούς Αθηναίους, οι οποίοι έπεσαν πολεμώντας τον Σεπτέμβριο του 490 π.Χ. Ο Τύμβος των Αθηναίων αποτελεί το σημείο αναφοράς της περιοχής και «παγκόσμιο σέβας».

Οι Αθηναίοι δεν σταμάτησαν ποτέ να τιμούν τη μάχη και τους 192 νεκρούς Μαραθωνομάχους, με γιορτές και επισκέψεις στον Τύμβο. Μία τέτοια επίσκεψη, Αθηναίων εφήβων, επί του άρχοντος Δημητρίου, τον 2^ο π.Χ. αιώνα, σώζεται σε σχετική επιγραφή. Ακόμη και πολύ αργότερα, όπως παραδίδει ο Πλούταρχος, οι

*Ο φερόμενος
ως Τύμβος των
Πλαταιέων*

Αθηναίοι τιμούσαν την επέτειο της μάχης, στις 6 του μηνός Βοηδρομιώνος, που αντιστοιχεί με τον δικό μας Σεπτέμβριο.

Στην πεδιάδα του Μαραθώνα στοίχειωνε για αιώνες ο απόηχος της μάχης. Ο Πανσανίας διασώζει μία τοπική παράδοση: «εδώ, στον χώρο των μνημείων, μπορεί κανείς, κάθε νύχτα, να αισθάνεται ότι χρεμετίζουν άλογα και γίνεται μάχη μεταξύ ανδρών», εικόνα που καμία αναπαράσταση δεν θα μπορέσει ποτέ να αποδώσει.

Στο πέρασμα των χρόνων, ο Τύμβος χρειάστηκε πολλές φορές τη φροντίδα της Πολιτείας και των ανθρώπων, όπως ένας οικείος προγονικός τάφος, αλλά και όπως ένα υψίστης σημασίας μνημείο.

Οι εργασίες ανάδειξης που πραγματοποιήθηκαν πρόσφατα στη θέση αυτή, από την Επιστημονική Επιτροπή Μαραθώνα, με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας του 2004, είχαν ως στόχο όχι μόνο την καθ' εαυτό ανάδειξη του μνημείου της, αλλά και της θέσης του στην πεδιάδα του Μαραθώνα.

Η νέα διαδρομή επίσκεψης, συνολικού εμβαδού 5.220 τ.μ., εκτείνεται περιμετρικά και σε απόσταση από τον Τύμβο και περιλαμβάνει στάσεις θέασης που αναδεικνύουν το μνημείο και τη σημασία του στην τοπογραφία της περιοχής. Σε ειδικά διαμορφωμένο χώρο, οι επισκέπτες πληροφορούνται από ενημερωτικές πινακίδες, ενώ οι αρχαιολογικές θέσεις της ευρύτερης πεδιάδας αποτυπώνονται σε μακέτα που τοποθετήθηκε μέσα στον περιφραγμένο χώρο.

Στο σημείο αυτό πρέπει να πούμε ότι, παρά τη σύγχρονη διαμόρφωση, δεν υπήρξαν σοβαρές αλλοιώσεις στο περιβάλλον, το οποίο, μεταξύ των άλλων, διατηρεί ως τις μέρες μας το χαρακτήρα του βαθύδεντρου ελαιοκόμου Μαραθώνος.

Η κατεδάφιση και η απομάκρυνση παλαιών εγκαταστάσεων του Ε.Ο.Τ βοήθησαν ακόμη περισσότερο στην αποκάλυψη και την αποκατάσταση του τοπίου.

Το Τρόπαιον

Τρία περίπου χιλιόμετρα βορειοανατολικά του Τύμβου των Αθηναίων και σε απόσταση 1.400 μέτρων από την παραλία, όχι μακριά από το εκκλησάκι της Παναγίας Μεσοσπορίτισσας, διατηρούνται τα πενιχρά κατάλοιπα μεσαιωνικού πύργου, με εξωτερικές διαστάσεις: 5,8 x 4,5 μέτρα, στην κατασκευή του οποίου, μεταξύ άλλων αρχαίων λίθων, χρησιμοποιήθηκαν ένα κιονόκρανο και μερικοί σπόνδυλοι μεγάλου ιωνικού κίονα από λευκό μάρμαρο. «Αυτά τα πολύτιμα κατάλοιπα αναγνωρίστηκαν το 1966 από τον Ε. Vanderpool ως ανήκοντα στο περίφημο τρόπαιο των Αθηναίων στο πεδίο της μάχης».

Το καλόν τρόπαιον του Μαραθώνα, το οποίο ιδρύθηκε επί τη τροπή των πολεμίων, ήταν περίφημο ήδη στην αρχαιότητα. Το αναφέρουν αποσπασματικά, αλλά με θαυμασμό, συγγραφείς του 5^{ου} αιώνα π.Χ. και το περιγράφει ο Πausανίας τον 2^ο αιώνα μ.Χ. Ήταν ένας μαρμάρινος αρράβδωτος κίονας, ύψους περίπου 10 μέτρων, με ιωνικό κιονόκρανο που το έστεφε άγαλμα Νίκης. Στήθηκε αρκετά χρόνια μετά τη μάχη, στο σημείο της οριστικής καταστροφής των Περσών, στην άκρη του Μεγάλου Έλους, ως μνημείο αντάξιο του μεγέθους της νίκης, στη θέση ενός φυσικού αρχαιολογικού μνημείου, όπως π.χ. ένα δέντρο ή ένα ακόντιο με αναρτημένη πανοπλία.

Ο Αριστοφάνης αναφέρει το Τρόπαιο αρκετές φορές, ενώ ο τύραννος Κριτίας επαινεί την Αθήνα, η το καλόν Μαραθώνι καταστήσατο Τρόπαιον. Ο Πλάτων, στον

Το Τρόπαιο στην κεντρική αίθουσα του Μουσείου

Το ανακατασκευασμένο Τρόπαιο

Μενέξενο, μνημονεύει την αρετή των Μαραθωνομάχων, οι οποίοι «αφού υπέστησαν τη δύναμη των βαρβάρων και τιμώρησαν την αλαζονεία ολόκληρης της Ασίας και αφού πρώτοι έστησαν τρόπαια για τις νίκες τους εναντίον των βαρβάρων, πρώτοι έδειξαν και δίδαξαν στους άλλους Έλληνες ότι δεν είναι ακατανίκητη η δύναμη των Περσών, αλλά ότι οσοδήποτε πλήθος ανθρώπων και οσοδήποτε πλούτος υπόκειται στους κανόνες της παλικάριάς».

Ο Πausanías αναφέρει το τρόπαιο λιτά με μία φράση: «έχει κατασκευαστεί εκεί και τρόπαιο από λευκό μάρμαρο», ενώ ο Πολέμων (σοφιστής, 1^{ος} – 2^{ος} αι. μ.Χ.) αναφέρεται στην έννοια, μεταφέροντας σε δύο στίχους τον πανικό των εχθρών: ...φεύγωμεν, πλέωμεν ήδη γαρ Αθηναίοι ήγειραν τρόπαιον.

Από τα λείψανα του τροπαιού που βρέθηκαν εντοιχισμένα στον μεσαιωνικό πύργο στη ΝΔ άκρη του Μεγάλου Έλους, που αναφέρθηκε παραπάνω σπουδαιότερο είναι το ιωνικό κιονόκρανο με τραπεζιόσχημο κοίλωμα στην άνω επιφάνεια για τοποθέτηση αγάλματος. Από τον κίονα σώζονται μερικοί αρράβδωτοι σπόνδυλοι, ενώ στο άγαλμα αποδίδεται ένα θραύσμα γλυπτού πολύ φθαρμένο, στο οποίο, όμως διακρίνονται πτυχές ενδύματος, χωρίς, ωστόσο, να επιτρέπουν ακριβή αναγνώριση. Κιονόκρανο και σπόνδυλοι σήμερα εκτίθενται εμβληματικά στην κεντρική αίθουσα του Αρχαιολογικού Μουσείου Μαραθώνα. Στη θέση του Τροπαιού τοποθετήθηκε αντίγραφο, σύμφωνα με την μελέτη του καθηγητή Αρχιτεκτονικής του Ε.Μ.Π, Μανόλη Κορρέ.

Για τη μορφή και τη θέση του μνημείου, ο μελετητής μας πληροφορεί ότι: Η νέα έρευνα στον Πύργο και στα πέριξ κατέληξε σε αναγνώριση πέντε σωζόμενων λίθων της ευθυντηρίας του Τροπαιού ως και λίθων των βαθμίδων της κρηπίδος, ενώ από άλλα θραύσματα έγινε δυνατή μια λεπτομερέστερη συμπλήρωση του κιονόκρανου και ένας ακριβής υπολογισμός του ύψους του κορμού. Το κάτω μέρος των λίθων της ευθυντηρίας μαρτυρεί το είδος του εδάφους επί του οποίου ήταν στημένο το Τρόπαιο. Μόνο μέρος για το οποίο ακόμη δεν υπάρχει μαρτυρία από τα συλλεγόμενα θραύσματα είναι η βάση του κίονος. Κατά την αναπαράσταση προτιμήθηκε η απλούστερη δυνατή μορφή, εκείνη της απλής σπείρας, κατ' αναλογία προς έναν κίονα του ίδιου είδους, της αυτής τεχνοτροπίας και της αυτής χρονολογίας, του οποίου θραύσματα έχουν μελετηθεί στην Ακρόπολη των Αθηνών.

Η παρούσα ανάκτηση του μνημείου σκοπίμως δεν έχει τη μορφή μιας αναστηλώσεως, αλλά μάλλον μιας ανακατασκευής. Τούτο επιτρέπει την καλύτερη δυνατή διατήρηση των αρχαίων λίθων και θραυσμάτων στο Μουσείο και δίνει στους ενδιαφερομένους τη δυνατότητα περαιτέρω μελέτης. Κατ' εξαίρεσιν, η ευθυντηρία απαρτίσθηκε από τους αρχαίους λίθους, οι οποίοι, λόγω της θέσεώς των στο έδαφος και της αδρής κατεργασίας των, παρουσιάζουν πολύ μικρότερα προβλήματα διατήρησης.

Η σημερινή ανασύσταση του μνημείου είναι, ως προς τη θέση, προσωρινή. Εάν στο μέλλον νέα στοιχεία επιτρέψουν τον εντοπισμό της ακριβούς θέσεώς του, η

μετακίνησή του σε αυτήν δεν θα παρουσιάσει καμία τεχνική δυσκολία.

Άγνωστο είναι το χρονικό διάστημα κατά το οποίο ο κίονας παρέμεινε όρθιος. Στην εποχή του Πausανία, ακόμη ακέραιος, μετρούσε ήδη 640 χρόνια. Πάντως, η διαφορά που παρατηρείται μεταξύ της διάβρωσης των εδρών και της υπόλοιπης επιφάνειας των σπονδύλων αποτελεί ένδειξη ότι ο κίονας παρέμεινε στη θέση του για ένα πάρα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα. «Χαρακτηριστικά, εξάλλου, ίχνη ελαφρώς εισέχουσας διάβρωσης κατά μήκος ενός αρμού μαρτυρούν τη βίαιη μετατόπιση του αντίστοιχου σπονδύλου σχεδόν κατά ένα εκατοστό. Αίτιο μιας τέτοιας μετατόπισης, λαμβάνοντας υπόψη το μονήρες του κίονα, μπορεί να είναι μόνο ένας ιδιαίτερα μεγάλος σεισμός, ενώ η ταύτιση του σεισμού θα παρείχε κάποιο κατώτερο χρονολογικό όριο στην εκτίμηση του χρονικού διαστήματος για το οποίο ο κίονας παρέμεινε όρθιος.

Για την καλλίτερη δυνατή ανάδειξη του κίονα ως του ιστορικά εξοχότερου και καλλιτεχνικά ευγενέστερου μνημείου όλης της περιοχής, ο καλλίτερος ενδεικνυόμενος τρόπος μπορεί να είναι μόνο η πλήρης ανάκτησή του μέσα στο ιστορικό περιβάλλον. Αυτό μπορεί να επιτευχθεί με αναστύλωση ή ανακατασκευή».

Όπως ήδη αναφέρθηκε, επελέγη ηρωικά η ανακατασκευή, και μάλιστα με αφορμή τους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας, το 2004.

Το Μουσείο του Μαραθώνα

Ο Μαραθώνας δεν έχει μόνο ένδοξη ιστορία αλλά και σπουδαία προϊστορία. Η μεγάλη αυτή διαχρονία, από τη Νεολιθική εποχή μέχρι τη Ρωμαϊοκρατία, στεγάζεται στο αρχαιολογικό Μουσείο Μαραθώνα, που βρίσκεται στη θέση Βρανά και καλεί

*Το μουσείο
του Μαραθώνα*

τους επισκέπτες να την παρακολουθήσουν, μέσα από εκθέματα που καλύπτουν τουλάχιστον 5.000 χρόνια πολιτισμού. Από τη ζωή στο σπήλαιο της Οινόης, το πρωτοελλαδικό νεκροταφείο στο Τσέπι και το μεσοελλαδικό στη θέση Βρανά, ως τη Μάχη του Μαραθώνα το 490 π.χ. και, αργότερα, μέχρι τα έργα του Ηρώδη Αττικού και το ιερό των αιγυπτίων θεών στην Μπρεξίτζα.

Η τεράστια αυτή πορεία καλύπτεται με τρόπο συνοπτικό και περιεκτικό στις αίθουσες του Μουσείου, το οποίο κατασκευάστηκε με δαπάνη του φιλάρχιου επιχειρηματία Ευγένιου Παναγόπουλου και εγκαινιάστηκε το 1975. Ανακαινίστηκε το 2004 και απέσπασε τιμητική διάκριση, το Μάιο του 2007, από το Ευρωπαϊκό Forum Μουσείων.

Εάν οι αρχαιολογικοί χώροι διασώζουν, εκτός από τα αρχιτεκτονικά λείψανα και το πνεύμα του τόπου, ένα Μουσείο είναι το κέλυφος προστασίας και ανάδειξης των κινητών ευρημάτων μιας ανασκαφής, ένας τόπος όπου συναντιέται η άυλη με την απτή πολιτιστική κληρονομιά, που μπορεί τα χέρια να μην αγγίζουν, προσεγγίζει όμως ο νους και ψηλαφίζει το βλέμμα.

Στο Μουσείο εκτίθενται τα ευρήματα από τους δύο τάφους των Αθηναίων και των Πλαταιέων. Πρόκειται για τα αγγεία που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή του Τύμβου, από τον Γενικό Έφορο Αρχαιοτήτων Βαλέριο Στάη και στον τάφο των Πλαταιέων από τον Σπ. Μαρινάτο.

Τα περισσότερα είναι μελανόμορφα με διαφορετικές παραστάσεις και κοσμήματα, συνηθισμένα κτερίσματα των χρόνων της μάχης, που με βάση ορισμένα κοινά χαρακτηριστικά, αποδόθηκαν στο εργαστήριο ενός ζωγράφου, του λεγόμενου συμβατικά Ζωγράφου του Μαραθώνα.

Ανάμεσά τους ξεχωρίζουν λίγα αγγεία για το μέγεθος ή την ποιότητά τους, όπως μία μελανόμορφη υδρία με διονυσιακή σκηνή και μαινάδες.

Σύμφωνα με τον ανασκαφέα, το αγγείο περιείχε τα οστά στρατηγού, του Καλλίμαχου ή του Στησίλεω, άποψη η οποία μπορεί να βρήκε και άλλους υποστηρικτές, αλλά δεν μπορεί να αποδειχθεί. Υποδεικνύει, όμως, μία διακριτή μεταχείριση του νεκρού.

Υπάρχει ακόμη η μελανόμορφη λουτροφόρος, τα ταπεινά ληκύθια και η λοπάς από τον τάφο των Πλαταιέων, τα οποία ύστερα από 2.500 χρόνια, «συναντιούνται» στις προθήκες του Μουσείου με τα αγγεία του Τύμβου των Αθηναίων. Και, βεβαίως, υπάρχει το Τρόπαιο σε δεσπόζουσα θέση της κεντρικής αίθουσας, περικαλλής λίθος, ζων μάρτυς της μεγάλης νίκης.

Μπορεί τα εκθέματα του Μουσείου του Μαραθώνα που έχουν να κάνουν με τη μάχη να μοιάζουν λίγα και ταπεινά σε σχέση με το μέγεθος και τη δόξα της νίκης, αρκεί, όμως, η επιβλητική παρουσία του αρχαίου λίθου και η δύναμη που αντλεί κανείς από το τρόπαιο, για να νιώσει κάθε είδους μεγαλείο.

Με τη διαμνημόνευση της νίκης φαίνεται να συνδέεται και η κοπή των αργυρών αθηναϊκών τετραδράχμων, (αριστερά) κατά το β' ήμισυ του 5ου αιώνα π.Χ., κυρίως, όμως, των σπάνιων δεκαδράχμων με το κεφάλι της Αθηνάς, κλαδί ελιάς και τη γλαύκα με ανοιγμένα τα φτερά, στον οπισθότυπο (πάνω), όπως την «είδε» και την περιέγραψε ο Αριστοφάνης, να πετάει πάνω από το στρατόπεδο των Αθηναίων πριν τη μάχη.

Γενική Βιβλιογραφία

Βασιλοπούλου, Βιβή, Μαραθών. Μουσείο και αρχαιολογικοί Χώροι. Υπουργείο Πολιτισμού – Γ.Δ.Α.Π.Κ. – Β' Ε.Π.Κ.Α, Αθήνα 2008.

Θέμελης, Πέτρος, Μαραθών: Τα πρόσφατα αρχαιολογικά ευρήματα σε σχέση με τη μάχη, Αρχαιολογικό Δελτίο 29 (1974), Α' Μελέτες, Αθήνα 1977, 226-244.

Μαρινάτος, Σπυριδών, Ανασκαφαί Μαραθώνος, Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας (1970) 5-28.

Πετράκος, Βασίλειος Χ., Ο Μαραθών, Αρχαιολογικός Οδηγός. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ, Αθήνα 1995.

Στάης, Βαλέριος, Ανασκαφαί εν Αττική, Αρχαιολογικό Δελτίο 6 (1890) 65-71, 123-132 και ΑΔ 7 (1891) 67,97.

Στάης, Βαλέριος, Ο ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΤΥΜΒΟΣ, Attenische Mitteilungen 18 (1893), 46-63 πίν. II-V.

Σταϊνχάουερ, Γεώργιος, Ο Μαραθών και το Αρχαιολογικό Μουσείο. Κοινοφελές Ίδρυμα Ιωάννη Σ. Λάτση, Αθήνα 2009.

Η Μάχη του Μαραθώνα. Ιστορία και θρύλος. ΙΔΡΥΜΑ ΤΗΣ ΒΟΥΛΗΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΟΝ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΣΜΟ, Αθήνα 2010.

Ευχαριστίες εκφράζονται στους: Νίκο Νινη, Πολιτικό Μηχανικό - Ηλία Παπαζαχαρία, Φιλόλογο

Δρ Ελένη Σπ. Μπάνου

Τμηματάρχης Αρχαιολογικών χώρων Β' ΕΠΚΑ

Αποφοίτησε από το Ιστορικό και Αρχαιολογικό Τμήμα του Καποδιστριακού Παν/μιου Αθηνών το 1979. Έγινε δεκτή στον μεταπτυχιακό κύκλο μαθημάτων του University of Pennsylvania στην Φιλαδέλφεια των Η.Π.Α. όπου έλαβε την διδακτορική της διατριβή με θέμα "Pottery groups from the west side of area A at Pseira, Crete" το 1992. Ως φοιτήτρια έλαβε μέρος σε αρχαιολογικές ανασκαφές στην Πύλο, στο Άστρος Κυνουρίας, στην Καισάρεια Παραθαλασσία στο Ισραήλ, στον Κομμό και στην Ψείρα Κρήτης. Εισήχθη, κατόπιν διαγωνισμού, στην Αρχαιολογική Υπηρεσία (ΥΠΠΟ) το 1989 και υπηρέτησε στην ΚΕ' και ΚΓ' Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων (στα Χανιά και Ηράκλειο αντιστοίχως) και στην Κεντρική Υπηρεσία (ΥΠΠΟ). Από το 2005 αποτελεί μέλος του δυναμικού της Β' ΕΠΚΑ (Εφορεία Αττικής) και είναι υπεύθυνη για το Αρχ/κο Μουσείο Μαραθώνος καθώς και την ευρύτερη περιοχή του Μαραθώνος και του Ραμνούντος. Το 2008 επελέγη από το αρμόδιο Συμβούλιο του ΥΠΠΟ ως Τμηματάρχης αρχαιολογικών χώρων στην Β' ΕΠΚΑ. Έχει διενεργήσει πολλές σωστικές ανασκαφές στην επαρχία Αμαρίου Νομού Ρεθύμνης, στην επαρχία Τεμένους (Κνωσό, Καστέλλι) και Βιάννου (Κερατόκαμπο) Νομού Ηρακλείου και προσφάτως στην περιοχή του Μαραθώνος.

Έχει συγγράψει πάνω από τριάντα άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά και έχει συμ-

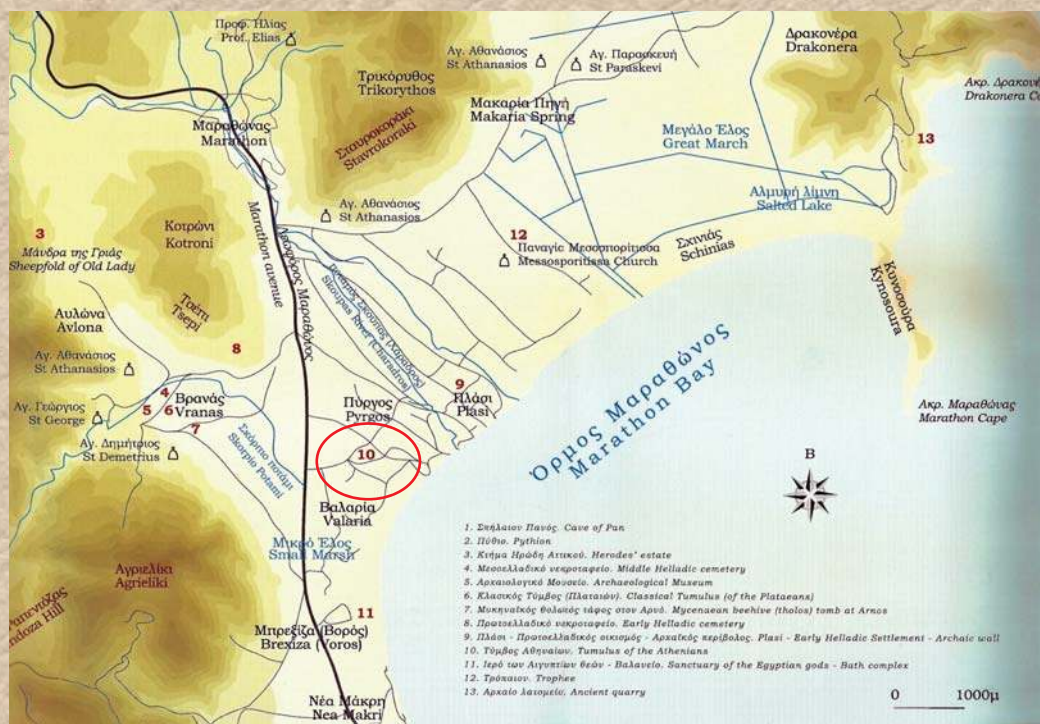
μετάσχει σε διεθνή επιστημονικά συνέδρια με ανακοινώσεις που διαπραγματεύονταν πρωτογενές αρχαιολογικό υλικό. Από το 1998 διευθύνει την συστηματική προϊστορική ανασκαφή στους Πέρα Γαλήνους Μυλοποτάμου Ρεθύμνου υπό την αιγίδα της ΚΕ' ΕΠΚΑ.

Μαραθών: Παλαιές και νέες Αρχαιολογικές έρευνες

Η εύφορη, παραθαλάσσια πεδιάδα του Μαραθώνα προστατευμένη από τους βορειοανατολικούς ανέμους από την χερσόνησο της Κυνόσουρας, κατοικείται ήδη από τη Νεολιθική εποχή ως σήμερα.

Το όνομα της περιοχής κατά τον περιηγητή του 2^{ου} αι μ.Χ. Πausανία προέρχεται από τον ήρωα Μαραθώνα («...και Μαραθώνα αφ ου τω δήμω το όνομα έστι...» I 32, 1-7). Ο αρχαίος δήμος του Μαραθώνος κατά την κλασική εποχή αποτελούσε μαζί με την Προβάλινθο (σημερινή Ν. Μάκρη), την Οινόη και την Τρικόρυνθο (Κάτω Σούλι), την γνωστή Τετράπολη, ομόσπονδη επικράτεια με τεμένη και δύο ιερά κοινά το ηράκλειον και το διούνσιον, ως θρησκευτικά και πολιτικά κέντρα, σε κεντρικά σημεία στην πεδιάδα.

Η μάχη των Αθηναίων και Πλαταίων εκ μέρους όλων των Ελλήνων (Ελλήνων προμαχούντες Αθηναίοι Μαραθώνι....) ενάντια στον μέχρι τότε αήττητο στρατό των Μήδων που έγινε πιθανότατα τα μέσα του μηνός Βοηδρομιώνος του 490 π.Χ. με όλα τα στοιχεία που την συνθέτουν έλαβε μυθικό χαρακτήρα πέρασε στην αιωνιότητα.

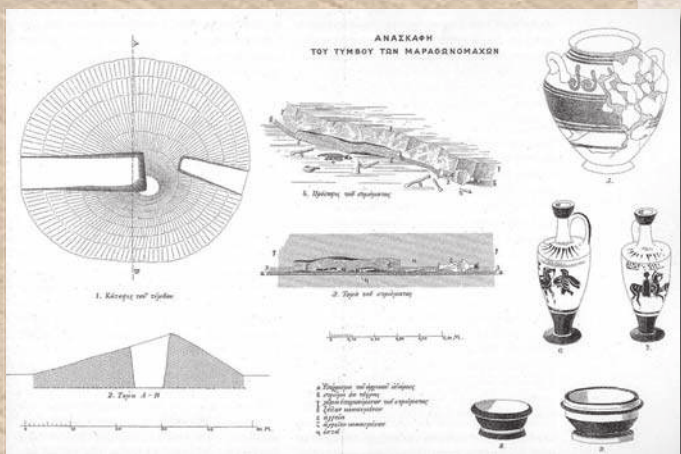
Ο Τύμβος των Αθηναίων - θέση

Ο Τύμβος των Αθηναίων

Η μακέτα στο χώρο

Ανασκαφή του τύμβου των Μαραθωνομάχων

Κυρίως όμως υπήρξε σύμβολο δημοκρατίας με την έννοια της επικρατήσεως της ανερχόμενης τότε ελληνικής δημοκρατικής αρχής και των εκφραστών της επί του ασιάτη δεσπότη.

Οι ανασκαφές στην περιοχή του Μαραθώνος που άρχισαν τον 19^ο αι. και συνεχίζονται ανελλιπώς μέχρι σήμερα, φέρνουν στο φως το ένδοξο παρελθόν του τόπου, επιβεβαιώνοντας όχι μόνο τις αρχαίες ιστορικές πηγές αλλά και τους σχετικούς μύθους που συνδέουν τον Μαραθώνα με τις απαρχές της ελληνικής φυλής.

Στην σημερινή σύντομη ομιλία μας **θα επικεντρωθούμε σε πρόσφατες έρευνες** που συνδέονται με το σπουδαίο αυτό γεγονός καθώς και με τον αρχαίο δήμο του Μαραθώνος δείχνοντας μόνο εικόνες από τις λοιπές ανασκαφές.

Ο ιστορικός Θουκυδίδης αναφέρει ότι τα λείψανα των νεκρών μαχητών τοποθετούνταν σε κυπαρισσένιες λάρνακες και θάβονταν πάντα στο Δημόσιο Σήμα, «...πλην γε τους εν Μαραθώνι. εκείνων δε διαπρεπή την αρετή κρίναντες αυτού (δηλ στον Μαραθώνα) και τον τάφον εποίησαν» (II, 34, 3-5). Ακολουθώντας ο περιηγητής Παυσανίας αναφέρει: «Τάφος δε εν τω πεδίω αθηναίων έστιν, επί δε αυτώ στήλαι τα ονόματα των αποθανόντων κατά φυλάς εκάστων έχουσαι και έτερος πλαταιεύσει βοιωτών και δούλοις"-εμαχέσαντο γαρ και δούλοι τότε πρώτον» (Αττικά I 32, 3-4). Οι δύο παραπάνω αρχαίοι συγγραφείς μας πληροφορούν ότι οι μαραθωνομάχοι ετάφησαν στο πεδίο της μάχης, στον Μαραθώνα.

Παλαιές έρευνες (19^{ος} -20^{ος} αι)

Για τον **περίφημο Τύμβο** που κάλυψε την επομένη της μάχης τις σορούς των 192 πεσόντων Αθηναίων και τις έρευνες του αρχαιολόγου Η. Schliemann το 1884, καθώς

και του Έλληνα αρχαιολόγου Βαλερίου Στάη που έτυχε της τιμής να ανασκάψει τον λόφο το 1890 και να τον ταυτίσει ορθώς, με τον Τύμβο των Αθηναίων ήδη ακούσαμε από τον καθηγητή κ. Κορρέ.

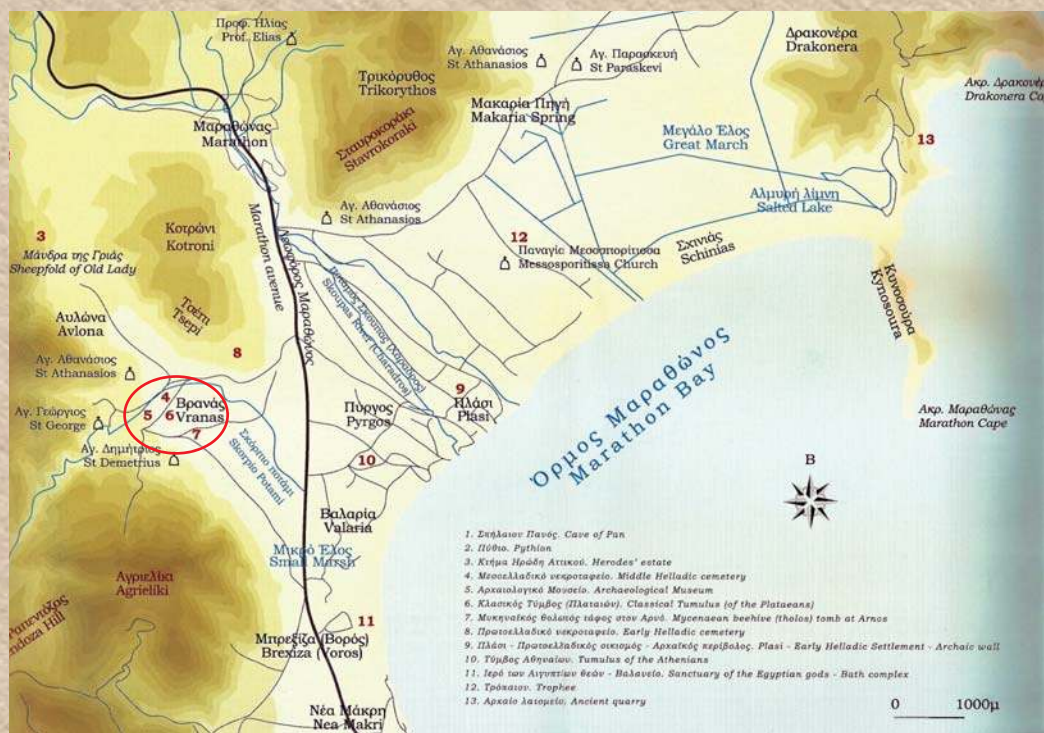

Κτερίσματα του τάφου των Αθηναίων

Τμήματα του τρόπιου από «Λευκό λίθο» που στήθηκε μετά την μάχη στην πεδιάδα στην σημερινή θέση Μεσσοπορίτισσα

Επίσης ακούσαμε και για τον θεωρούμενο τάφο των Πλαταιέων για τον τάφο-εξάρμα που ερευνήθηκε από τον Σ. Μαρινάτο, το 1970 στην θέση «στου Βρανά» περί τα 130μ ΒΑ του Αρχαιολογικού Μουσείου του Μαραθώνος τον οποίο ο ανασκαφείς ταυτίζει με τον τάφο των Πλαταιέων.

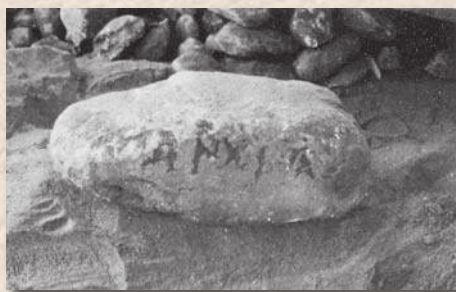
Θέση Βρανά

*Ο λεγόμενος
τύμβος των
Πλαταιέων*

Τάφοι ή τύμβοι; Ένα είναι σίγουρο: ότι η σημερινή μορφή τουλάχιστον του τύμβου των Αθηναίων δεν ήταν η αρχική. Ο Πausanias μας αναφέρει ότι οι Αθηναίοι αλλά και οι Πλαταιείς με τους δούλους ετάφησαν σε **τάφους**. Επίσης ο ίδιος είδε πάνω στον τάφο των Αθηναίων στήλες με τα ονόματα των νεκρών κατά φυλές. Πότε λοιπόν ο τάφος των Αθηναίων έλαβε τη μορφή του τύμβου, πότε έγινε η τυμβοχόηση δηλαδή η κάλυψη με χώμα; Το ερώτημα ίσως μείνει αναπάντητο.

*Αριστερά: Ο τάφος κατά την ανασκαφή
Δεξιά: Σήμα τάφου με το όνομα «Αρχίας»*

Εσωτερικό του τάφου σήμερα

Τοίχοι κλασικής περιόδου

Νεώτερες έρευνες (21^{ος} αι)

Τον Δεκέμβριο του 2006 ΒΔ της θέσεως Πλάσι, σε τάφρο της ΕΥΔΑΠ, σε βάθος περί τα 2μ από την επιφάνεια του καταστρώματος της οδού Σοφοκλέους, στην παραλία Μαραθώνος, απεκαλύφθησαν οικιστικά κατάλοιπα πρώιμης κλασικής περιόδου (αρχές 5^{ου} αι π.Χ.).

Η ανασκαφή αν και δεν ήταν δυνατόν να διευρυνθεί λόγω του σημείου όπου εντοπίστηκαν τα αρχαία (κάτω από την ασφαλτοστρωμένη οδό Σοφοκλέους με αρκετή κυκλοφορία) κρίνεται πολύ σημαντική: με τα νέα αυτά ευρήματα κλασικής περιόδου ενισχύεται η

*Λήκυθος 5ου αι. π.Χ.
από την ανασκαφή*

*Αεροφωτογραφία
περιοχής Βρανά - Αρνού*

άποψη που τοποθετεί τοπογραφικά τον κλασικό Μαραθώνα στην περιοχή κοντά στην παραλία, στην θέση Πλάσι, άποψη που ασπάζονται αρκετοί μελετητές (μεταξύ των οποίων ο Παπαχατζής και ο Θέμελης).

Περαιτέρω έρευνα στην περιοχή και κυρίως εντός του απαλλοτριωμένου και περιφραγμένου χώρου «στο Πλάσι», θεωρείται επιβεβλημένη.

Τον Σεπτέμβριο 2009 η κατασκευή ενός αντιπλημμυρικού έργου, στη θέση «Βρανάς-Αρνός» αμέσως μετά τις καταστροφικές πυρκαγιές του καλοκαιριού του

Τεχνικό έργο 2009. Εντοπισμός αρχαίου Δημοσίου κτηρίου - ιερού;

ιδίου έτους που έπληξαν την ΒΑ Αττική, το οποίο θα διοχέτευε τα όμβρια από το ρεύμα της Ραπεντόζας και από το λεγόμενο Σκόρπιο ποτάμι σε υπόγειο αγωγό, θεωρήθηκε από την πολιτεία και ορθώς απολύτως αναγκαία. Το έργο (που παρακολουθούσαν αρχαιολόγοι της Β' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχ/των (συγκεκριμένα η ομιλούσα και η κ. Καλλιόπη Φωτιάδη) έφερε στο φως ένα αναπάντεχο εύρημα: σε βάθος 4,50μ. από την σημερινή επιφάνεια του εδάφους εντοπίστηκαν και ανασύρθηκαν από τον μεγάλο εκσκαφέα ορθογώνιοι ασβεστολιθικοί δόμοι που φέρουν αναθύρωση και μολύβδινους (εφελκυστικούς?) συνδέσμους.

Η κατεργασία των λίθων και το σχήμα των συνδέσμων εντάσσονται χρονολογικά στον 5° αι π.Χ. Οι δόμοι που ανακαλύφθηκαν προφανώς ανήκουν σε δημόσιο κτήριο, πιθανότατα σε κάποιο ιερό. Όπως ήδη αναφέρθηκε στην πεδιάδα υπήρχαν αρκετά ιερά με κυριότερα το **ηράκλειο**, και το **διονύσιο** αλλά και το **δήλιο**, το **ιερό της Αθηνάς**.

Από τα μέχρι σήμερα συλλεγόμενα στοιχεία δεν προκύπτει σε ποιο ιερό ανήκουν οι εν λόγω δόμοι. Μελλοντική ανασκαφή ενδεχομένως μας δια φωτίσει για την ταυτότητα του κτηρίου. Δύο ιερά, ωστόσο, μπορούν να θεωρηθούν υποψήφια: της Αθηνάς και του Ηρακλέους.

- Πράγματι στην περιοχή του Βρανά πριν από αρκετά χρόνια βρέθηκε λίθος με την επιγραφή **ΗΟΡΟΣ ΤΕΜΕΝΟΣ ΑΘΕΝΑΑΣ** που δηλώνει ότι κάπου εκεί κοντά –αν δεν είχε μεταφερθεί από αλλού ο λίθος αυτός– υπήρχε το ιερό της θεάς.

- Ωστόσο, δεν μπορεί να αποκλεισθεί και η περίπτωση οι δόμοι να ανήκουν στο **ηράκλειο**. Ο Ηρόδοτος μας παραδίδει ότι πριν από την μάχη: «Αθηναίοισι δε τεταγμένοιισι εν τεμένειΐ Ηρακλέος επήλθον βοηθέοντες Πλαταιέες πανδημεί» (Ηρόδοτος Στ' 108). Δηλαδή μας πληροφορεί ότι οι Αθηναίοι στρατοπέδευαν κοντά στο **ηράκλειον**. Η θέση του ηρακλείου αναζητείται από τους ερευνητές. Ο Σωτηριάδης το τοποθέτησε κοντά στο εκκλησάκι του Αγ. Δημητρίου στις ανατολικές υπώρειες του Αγριλικιού, άποψη που μάλλον δέχεται και ο Παπαχατζής. Με αφορμή όμως δύο επιγραφές που βρέθηκαν στη θέση **Βαλαγία** βόρεια του Μικρού Έλους και νότια του Σωρού και ανήκουν συγκεκριμένα σε:

Όρος (ορόσημο) του τεμένους της Αθηνάς

*Επιγραφές για τους αγώνες του
Ηρακλείου Εμπυλίου*

α) βάση αναθήματος (αγάλματος) στον Ηρακλή από νικητή στους αγώνες των Ηρακλείων Εμπυλίων που διεξάγονταν προς τιμήν του ημιθέου (τον οποίο πρώτοι οι μαραθωνείς ετίμησαν ως θεόν) **ΗΕΡΑΚΛΕΙ ΤΟΔ ΑΓΑΛΜΑ ΤΕΛΕΣ[])ΤΟΜ ΠΥΛΙΟΙΣ ΑΝΕΘΕΚΕΝ ΗΕΡΑΚΛ[]** και

β) επιγραφή που αναφέρεται στην οργάνωση των αγώνων Εμπυλίων: **ΤΙΘΕΝΑΙ ΤΟΣ ΑΘΛΟΘΕΤΑΣ ΤΡΙΑΚΟΝΤΑ ΑΝΔΡΑΣ ΕΣ ΤΟΝ ΑΓΟΝΑ.**

Οι ερευνητές μέχρι σήμερα κλίνουν υπέρ της τοποθετήσεως του ιερού του Ηρακλέους κοντά στην παραλία νοτίως του Σωρού και δεξιά καθώς εισέρχεται κάποιος στην πεδιάδα του Μαραθώνος από την Αθήνα, θεωρώντας ως πύλες (ο Ηρακλής αναφέρεται ως εμπύλιος) το στενό πέρασμα που διαμορφώνεται δυτικά από το όρος Αγριλίκι και ανατολικά από την θάλασσα.

Από στρατηγικής ωστόσο, απόψεως φαίνεται εξ ίσου πιθανόν οι Αθηναίοι να είχαν στρατοπεδεύσει κάπου κοντά στον Βρανά κατέχοντας τα υψώματα του Αγριλικού, έχοντας γενική εποπτεία της πεδιάδος και του όρμου (εκεί εξ άλλου στρατοπέδευσαν και οι Ιταλοί κατά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο) δηλαδή κάπου κοντά στην περιοχή όπου εντοπίστηκε η θέση του νέου δημοσίου κτηρίου.

Τα προαναφερθέντα κινούνται στην σφαίρα των υποθέσεων. Στο όνομα της αποκαταστάσεως της ιστορικής πραγματικότητας οφείλομε να πραγματοποιήσουμε ανασκαφή στο σημείο αυτό, η οποία ενδεχομένως επιλύσει κάποια τοπογραφικά ζητήματα που χρόνια απασχολούν την έρευνα γύρω από την περίφημη μάχη.

Το συγκεκριμένο εύρημα είναι σημαντικό και για ένα ακόμη λόγο: υποδεικνύει μέχρι ποίο βάθος πρέπει να αναζητήσουμε τον κλασικό Μαραθώνα (τουλάχιστον 4,50μ από την σημερινή επιφάνεια) και ότι για να ανασυστήσουμε το αρχαίο ανάγλυφο χρειαζόμαστε όχι μόνο την παραδοσιακή ανασκαφή αλλά συνδυασμό αυτής με άλλες μεθόδους, και κυρίως τις γεωμαγνητικές διασκοπήσεις, όπου οι δεύτερες πιθανόν υποδείξουν τον χώρο μίας μελλοντικής σημαντικής ανασκαφής.

Κατά το Β' Μέρος της Ημερίδας, προβλήθηκε η ταινία «ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΡΟΜΑΧΟΥΝΤΕΣ ΑΘΗΝΑΙΟΙ, 2.500 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ», ένα ντοκιμαντέρ της Μαρίας Χατζημιχάλη-Παπαλιού, για τις ιστορικές συνθήκες, τα αίτια, την πολεμική εξέλιξη και τα αποτελέσματα της σύγκρουσης στο Μαραθώνα. Η ταινία γυρίστηκε στον τόπο διεξαγωγής της μάχης και παράλληλα αξιοποίησε πλήθος αρχαιολογικά ευρήματα, ακόμη και κινηματογραφικές λήψεις από την Περσέπολη. Το κείμενο είναι του φιλόλογου καθηγητή Φάνη Κακριδή, που αναζήτησε, ξεδιάλεξε, μετέφρασε και συνέθεσε σε ενιαία αφήγηση τις αρχαίες πηγές, και η μουσική του Δημήτρη Παπαδημητρίου.

Υπό την Υψηλή Αγωγή της Α.Ε. του Προέδρου της Ελληνικής Δημοκρατίας κυρίου Κάρωλου Παπούλιας

ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΡΟΜΑΧΟΥΝΤΕΣ ΑΘΗΝΑΙΟΙ

2.500 ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΗ ΜΑΧΗ ΤΟΥ ΜΑΡΑΘΩΝΑ

Μια ταινία της Μαρίας Χατζημικάλη-Παπαλιού

ΕΥΓΕΝΙΚΗ ΣΟΦΗΓΙΑ

ΚΟΡΥΨΕΣ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

ΜΕ ΤΗΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ

Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων
Εκπαιδευτικό Πολιτισμικό Κέντρο Δελφών

Γενικό Επιτελείο Σπορτών

Επιμορφωμένοι Μαραθώνια! Έκανα μια ταινία για τον επιμορφωμένο Μαραθώνα. Η ταινία, ένας ύμνος γι' αυτόν. Και είναι επιμορφωμένος ο Μαραθώνας γιατί οι άνθρωποι σπικάνονταν όρθιοι όταν άκουγαν το όνομά του. Και είναι επιμορφωμένος ο Μαραθώνας γιατί και εμείς, 2.500 χρόνια αργότερα, τον θυμόμαστε και τον γιορτάζουμε. Έτσι δικό λαϊκό το Αίλιος Αριστοτέλης τον 2ο μ.Χ. αιώνα που τον αποκάλεσε έτσι.

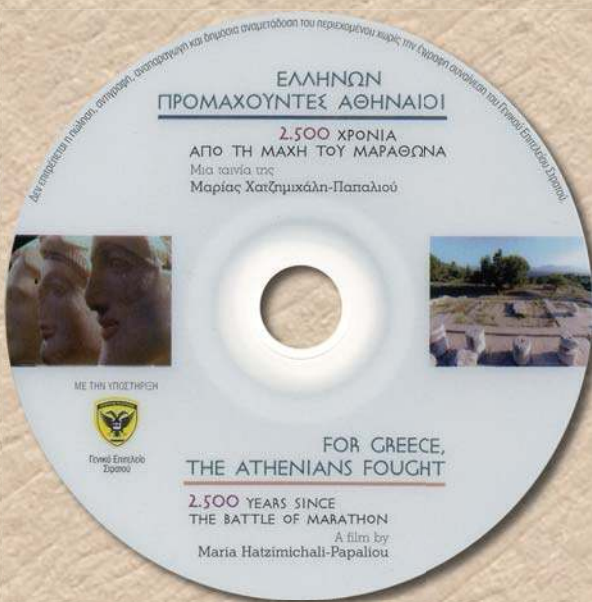
Επιμορφωμένοι Μαραθώνια, δεν υπάρχει άνθρωπος που η ψυχή του να μην σπικάνεται όταν ακούσει το όνομά σου.

Τώρα οι άνθρωποι σε νοιάζονται πιο πολύ από πριν.

Χαιρετισμός της σκηνοθέτιδας στην ημερίδα της ταινίας στο Ευρωπαϊκό Πολιτισμικό Κέντρο Δελφών, στις 3 Ιουλίου 2010.

ΜΟΥΣΙΚΗ Δημήτρης Παπαδημητρίου
ΕΡΕΥΝΑ ΚΕΙΜΕΝΑ Φάνης Ι. Κακρίδης
Αποσπάσματα από τον Αισχύλο, τον Ηρόδοτο, τον Πλάτωνα, τον Ισοκράτη και τον Πανουσία.

Ελένη Γλύκατζη - Αρβελέρ

**Πρύτανης, Πρόεδρος του Πανεπιστημίου της Ευρώπης,
διευθύντρια του Κέντρου Έρευνας Βυζαντινής Ιστορίας και Πολιτισμού
και της Χριστιανικής Εγγύς Ανατολής**

Γεννήθηκε στην Αθήνα στις 29 Αυγούστου 1926. Σπούδασε στο Ιστορικό-Αρχαιολογικό Τμήμα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών, (1950) και στη Σχολή Ανωτάτων Σπουδών Παρισιού (1957). Είναι Διδάκτορας Ιστορίας (Σορβόνη - 1960) και Φιλολογίας της Σχολής Ανωτάτων Γλωσσών (1966). Είναι επίσης διπλωματούχος πολλών Ινστιτούτων Ξένων Γλωσσών.

Σταδιοδρομία:

- 1955 ερευνήτρια του Εθνικού Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών Γαλλίας (CNRS),
- 1964 διευθύντρια Ερευνών του ίδιου,
- από το 1967 καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο της Σορβόνης,
- 1969-70 διευθύντρια του Τμήματος Ιστορίας και πρόεδρος της Επιτροπής Έρευνας της Σχολής Φιλολογίας και Ανθρωπιστικών Επιστημών της Σορβόνης,
- 1970-73 αντιπρόεδρος του Πανεπιστημίου Paris I (Πάνθεον, Σορβόνη),
- 1973-74 επισκέπτρια καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο του Χάρβαρντ (ΗΠΑ),
- 1967-81 πρόεδρος του Πανεπιστημίου Paris I (από το 1981 επίτιμη πρόεδρος),
- 1977-78 αντιπρόεδρος του Συμβουλίου Προέδρων Πανεπιστημίων,
- από το 1975 επίτιμη πρόεδρος της Διεθνούς Ενώσεως Βυζαντινών Σπουδών,
- 1982-89 πρύτανης της Ακαδημίας καγκελάριος των Πανεπιστημίων Παρισίων και αντιπρόεδρος του Ανωτάτου Συμβουλίου Εθνικής Εκπαίδευσης,
- 1980-90 γενική γραμματέας της Διεθνούς Επιτροπής Ιστορικών Σπουδών,
- 1989-92 πρόεδρος του Εθνικού Κέντρου Τεχνών και Πολιτισμού Ζωρζ Πομπιντού.
- διευθύντρια του Κέντρου Έρευνας Βυζαντινής Ιστορίας και Πολιτισμού και της Χριστιανικής Εγγύς Ανατολής,
- πρόεδρος του Πανεπιστημίου της Ευρώπης,
- πρόεδρος του Ευρωπαϊκού Πολιτιστικού Κέντρου Δελφών,
- πρόεδρος του Εθνικού Θεάτρου,
- αντιπρόεδρος της Παγκόσμιας Κίνησης Επιστημονικής Ευθύνης (MURS),
- πρόεδρος του Αμερικανικού Μουσείου Τέχνης (Γαλλία),
- της Επιτροπής Ηθικής και Επιστημονικής Έρευνας Γαλλίας,
- αντιπρόεδρος του Ιδρύματος

Ντανιέλ Μιτεράν,

- αντεπιστέλλον μέλος της Ακαδημίας Αθηνών,
- μέλος της Βρετανικής Ακαδημίας (Λονδίνο), της Βασιλικής Ακαδημίας Βελγίου, της Ακαδημίας του Βερολίνου και της Ακαδημίας Επιστημών της Βουλγαρίας.
- Επίτιμη διδάκτορας των Πανεπιστημίων Λονδίνου, Βελιγραδίου, Νέας Υόρκης, Nouveau Brunswick (Καναδάς), Λίμας, Αμερικανικού Πανεπιστημίου Παρισίων, Ανωτάτης Σχολής Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών Αθηνών, Χάρβαρντ, Χάιφας.
- Επίτιμη διδάκτορας του τμήματος Δημοσιογραφίας και ΜΜΕ του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Έχει τιμηθεί με:

- ταξίαρχη του Τάγματος Τιμής (ελλ.),
- χρυσό σταυρό Λεγεώνας της Τιμής,
- χρυσό σταυρό Εθνικού Τάγματος Ασίας,
- ταξίαρχη Τεχνών και Γραμμάτων,
- χρυσό σταυρό Τάγματος Ακαδημαϊκού Φοίνικα,
- χρυσό μετάλλιο του Πολίτη (γαλλ.),
- ταξίαρχη Τάγματος Γέρακος (ισλ.),
- ταξίαρχη Εθνικού Τάγματος (λουξεμβ.),
- ανώτερο ταξίαρχη Τάγματος Ασίας (αυστρ.),
- ταξίαρχη Βασιλικού Τάγματος Danneberg (δαν.),
- ταξίαρχη Επιστημών, Γραμμάτων και Τεχνών (πορτογ.),
- ταξίαρχη Τάγματος Ασίας (ιταλ.),
- τιμητικό μετάλλιο της Ακαδημίας Επιστημών Πολωνίας
- μέλος του Τάγματος της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής.

Βιβλία:

- "Το Βυζάντιο και η θάλασσα" 1966,
- "Μελέτες για τη διοικητική και κοινωνική διάρθρωση του Βυζαντίου" 1971,
- "Πολιτική ιδεολογία της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας" 1975 (ελλην. Εκδ. 1977),
- "Βυζάντιο: η χώρα και τα εδάφη" 1976,
- "Η Σύμυρνη ανάμεσα σε δύο Τουρκικές κατοχές" 1975,
- "Η διασπορά στο Βυζάντιο. Η περιοχή του Μαρμαρά" 1995
- "Les Européens» 2000
- "The making of Europe" 2000
- Ελληνική Συνέχεια μέμφομαι του Δικαίου Ένδοξος Ελλάς. Ποήματα ιστορίας
- Γιατί το Βυζάντιο, 2009

Παγκόσμια ιστορία και Μαραθώνας

Μαραθώνας, μια Αθηνοκεντρική ιστορία που πήρε γρήγορα πανελλήνιες διαστάσεις, για να γίνει σιγά-σιγά παγκόσμιο κτήμα και σύμβολο.

Έτσι στα 1859 ο John Stuart Mill θα πη, ίσως με κάποια υπερβολή (μεταφράζω τα λόγια του) “η μάχη του Μαραθώνα και για τους Άγγλους ακόμη έχει περισσότερη βαρύτητα κι από τη μάχη του Hastings” (θεμέλιο της αγγλικής ιστορίας). Και ο Mill συνεχίζει με το αναπάντεχο (μεταφράζω πάλι) “Αν το αποτέλεσμα αυτής της μάχης ήταν διαφορετικό ίσως οι Βρεττανοί και οι Σάξωνες να περιφέρονταν ακόμη τώρα στα άγρια δάση”.

Λίγα χρόνια αργότερα όταν ρωτήθηκαν μαθητές στα βικτωριανά αγγλικά σχολεία, ποιές είναι οι σπουδαιότερες μάχες και νίκες του αυτοκρατορικού βρεττανικού στρατού απάντησαν: ο Μαραθώνας, η Σαλαμίνα και οι Θερμοπύλες. Απόδειξη αυτής της οικειοποίησης του ελληνικού κατορθώματος από τους πολιτισμένους ξένους. Είναι βέβαια η ώρα που ο ποιητής Percy Shelley διαλαλεί ότι όλα τα πολιτιστικά επιτεύγματα της χώρας του είναι ελληνικά, που ο Γάλλος Chateau-briand γράφει ότι ονειρεύεται να ζήσει και να πεθάνει σαν Έλληνας, που ο Γερμανός Göthe λέει πώς οι Έλληνες είναι οι μόνοι που γεννιούνται χάρι στην ιστορία τους πολιτισμένοι, και όπου ο Βίκτωρ Ουγκώ περίτρανα δηλώνει στο γαλλικό κοινοβούλιο, ότι η Ευρώπη έχει μια μάνα την Ελλάδα, αυτήν που τότε αγωνιζόταν για την ανεξαρτησία της δίνοντας εκ νέου στον κόσμο παράδειγμα ανδρείας και αρετής, υπηρετώντας δηλαδή την Νέα Παναγιά, όπως έλεγαν τότε την ελευθερία.

Σύμφωνα με τον Πλάτωνα, πατέρες της ελευθερίας της Ελλάδας, είναι οι Μαραθωνομάχοι, και κατά τον Αριστοφάνη (ο πρώτος που μιλά για Μαραθωνομάχους), αυτοί είναι οι εγγυτές της παιδείας και της αρετής.

Ο αγώνας λοιπόν για ελευθερία αρχίζει για όλο σχεδόν τον κόσμο, ακριβώς στον Μαραθώνα: ήδη αρχαία επιγραφή μνημονεύει «τους εν Μαραθώνι τελευτήσαντας υπέρ της ελευθερίας».

Ο κόσμος μπορεί να ξεχάσει παλαιές δόξες και νίκες, ο χρόνος μπορεί να καταρράκωσε τη μνήμη παλιών μεγαλείων, αλώβητη όμως μένει η μνεία του Μαραθώνα, το όνομα που, όπως λέει ο Μπάϋρον, έγινε για τον κόσμο όλο “λέξη μαγική” (magic word).

Και πριν ακόμη από την έξαρση ενδοιασμού γύρω από την ελληνική αρχαιότητα, που χαρακτηρίζει τους Φιλέλληνες, ακόμη ένας άλλος Άγγλος (ο Samuel Johnson) θα γράψει, ήδη στα 1775, ότι “μόνος αξιοζήλευτος είναι αυτός που είδε τον πατριωτισμό του να εδραιώνεται χάρη στον Μαραθώνα”.

Ως και η λυρικότατη Elisabeth Barret Browning (1806-1861) θα γράψει ποίημα επικό (1820) με τον τίτλο «Μαραθώνας», και ο πολύς Hegel στις διαλέξεις του για την φιλοσοφία της ιστορίας, δεν θα διστάσει να γράψει ότι ο Μαραθώνας σημαδεύει σταθμό και τομή στην παγκόσμια ιστορία. Έτσι λογικά, ο Μαραθώνας θεωρήθηκε

η μάχη των μαχών, μητέρα της αρετής και της ανδρείας.

Και οι κατόπιν ρήτορες και υμνητές των μαχών και των νικών, δεν θα διστάσουν να παρομοιάσουν τις νίκες τους αυτές, για να υπογραμμίσουν το μεγαλείο τους, πάντα με τον Μαραθώνα.

Θα φέρω μόνο ένα παράδειγμα, αυτό του Θεοδώρου Mommsen που στο λόγο του για τα γενέθλια του Κάιζερ (20 Μαρτίου 1844), παρουσιάζει τη νίκη του Μεγάλου Φρειδερίκου κατά των Αυστριακών στα 1745 στο Hohenfriedburg, ως ισάξια του Μαραθώνα.

Ο Göthe ωστόσο θα γράψει ότι η νίκη ενάντια στον Ναπολέοντα στο Βατερλό (18 Ιουνίου 1815), είναι ίσως σπουδαιότερη και από αυτή του Μαραθώνα, πράγμα που αποδεικνύει ότι μέτρο πάντα της στρατιωτικής επιτυχίας ιστορίας είναι η μαραθώνειος αναφορά.

Περιττό βέβαια να πω ότι η διακήρυξη του Αλέξανδρου Υψηλάντη για την ανεξαρτησία (24 Φεβρουαρίου του 1821) τελειώνει με μνεΐα του Μιλτιάδη και του Θεμιστοκλή, όμως να θυμίσω τα λόγια του Κοραή για τους υπόδουλους Έλληνες. «Από το να νομίζουν ότι είναι απόγονοι των Μαραθωνομάχων και των Σαλαμινομάχων, (γράφει ο Κοραής) δεν θεώρησαν ποτέ ότι είναι σκλάβοι, αλλά μόνο ότι είναι αιχμάλωτοι».

Άλλωστε η συνέχεια των Μαραθωνομάχων γι' αυτούς, ήταν να γίνουν Τουρκομάχοι. Έτσι άλλωστε ελεύθερος και όχι σκλάβος νιώθεις μπρος στον Μαραθώνα, γράφει ο Byron.

Πότε όμως, και γιατί, έγινε η μυθοποίηση αυτή του Μαραθώνα; Μένει οπωσδήποτε ο Μαραθώνας πρώτη μάχη που γίνεται σε έδαφος ευρωπαϊκό, και για την οποία γνωρίζουμε τα καθέκαστα της διεξαγωγής της, σχεδόν αναλυτικά χάρη στον Ηρόδοτο.

Ο Ηρόδοτος όμως γράφει μισό σχεδόν αιώνα μετά (γύρω στο 450), και η περιγραφή του έχει μεν ως βάση την μαρτυρία αυτόπτων μαρτύρων, αλλά έχει πολύ αμφισβητηθεί ως προς την ακρίβεια των δεδομένων από όλους σχεδόν τους σοβαρούς ιστορικούς.

Να προσθέσω επί πλέον ότι ο σύγχρονος των γεγονότων Πίνδαρος, ενώ αναφέρεται στον άθλο της Σαλαμίνας, ούτε καν αναφέρει το όνομα Μαραθώνας.

Πάντως γρήγορα ο μαραθώνας έγινε για τους Αθηναίους τόπος προσκυνήματος. Αυτό δείχνει την ηρωοποίηση των 192 οπλιτών που έπεσαν στη μάχη και ετάφηκαν στον τύμβο του Μαραθώνα.

Τα ευχαριστήρια ύστερα αναθήματα που έκαναν οι Αθηναίοι στους Θεούς (σε Δελφούς και Ολυμπία) μετά τη νίκη μαρτυρούν, για τη σημασία που έδωσαν στο γεγονός αμέσως οι ίδιοι οι Αθηναίοι. (Να σημειώσω παρενθετικά ότι τα όποια μνημεία που έκτισαν και έστησαν στην πόλη τους, δεν επέζησαν της καταστροφής που επέφεραν στην Αθήνα οι Πέρσες, πριν από αλλά και αμέσως μετά την ήττα τους στην Σαλαμίνα στα 480). Τότε είχαν ολοσχερώς καταστρέψει την πόλη (αυτή

άλλωστε είναι η διαφορά μεταξύ Μαραθώνα και Σαλαμίνας). Οι Πέρσες χάρη στην νίκη του Μαραθώνα δεν κατάφεραν να πλησιάσουν στην Αθήνα.

Να θυμίσω ότι οι τοιχογραφικές απεικονίσεις στην «ποικίλη στοά» που απαθανατίζουν τον άθλο του Μιλτιάδη στο Μαραθώνα, όπου του δίνουν τον κύριο ρόλο (τον παριστάνουν μαζί με τους θεμελιωτές της Αθήνας, τον μυθικό Κόδρο, τον Θησέα και την Παλλάδα Αθηνά) χρονολογούνται μόνο γύρω στα 460 π.Χ., 30 χρόνια μετά τη νίκη.

Είναι τώρα αποδεδειγμένο χωρίς αμφισβήτηση ότι η υπερβολή του ρόλου του Μιλτιάδη στη διεξαγωγή της μάχης (της οποίας, ειρήσθω εν παρόδω πολέμαρχος ήταν ο Καλλίμαχος) και η μυθοποίηση του μαραθώνειου άθλου, είναι κυρίως έργο του Κίμωνα, γιου του Μιλτιάδη, του οποίου η όλη πολιτική ήταν αντιμέτωπη στον Περικλή, αντίθετη στους Αλκμεωνίδες.

Συλλήβδην θα πω εναντίον αυτών που διακρίθηκαν στη Σαλαμίνα, χάρη στους δημοκρατικούς ερέτες του αθηναϊκού στόλου, και τον Θεμιστοκλή, τον οποίο όπως θέλει η παράδοση, δεν άφηνε η δόξα του Μιλτιάδη να κοιμηθή ησύχως.

Η πολιτική αντιμαχία ανάμεσα σε αριστοκρατικούς (με τους Μιλτιάδη και Κίμωνα αρχηγούς) και σε δημοκρατικούς (με Περικλή, Θεμιστοκλή ως ηγέτες) εξηγεί μεγάλως τη θέση που πήρε ο Μαραθώνας για την αθηναϊκή προπαγάνδα.

Ο Μαραθώνας έγινε ιδέα, η μάχη όπου οι Αθηναίοι πολεμούν για χάρη όλων των Ελλήνων (όπως λέει το επίγραμμα του Σιμωνίδη), πράγμα που ωφελούσε οπωσδήποτε τον όποιο ηγέτη τους, αλλά και που εξηγεί γιατί ο Μαραθώνας, επισκίασε την νίκη της ναυμαχίας στην Σαλαμίνα.

Μόνοι, γράφει ο Θουκυδίδης, Αθηναίοι «εν Μαραθώνι προκινδυνεύσαι τω βαρβάρω» ενώ στην μετά μια δεκαετία περσική απειλή, κινδυνεύουν κυρίως και οι Σπαρτιάτες.

Οπωσδήποτε όπως είναι γνωστό, η εκστρατεία του Ξέρξη, και όχι αυτή του Δάτι, απέβλεπε στην υποδούλευση της Ελλάδας, και κατά συνέπεια οι καταλυτικές για τους Έλληνες νίκες, ήταν πρώτα στη Σαλαμίνα και ύστερα στις Πλαταιές, με σπαρτιάτες όμως αυτή η τελευταία αρχηγό, τον Πανσανία.

Τι έκανε λοιπόν τον Μαραθώνα μοναδικό. Δύο πράγματα, πρώτα γιατί πρώτος έδειξε, όπως γράφει ο Πλάτων, ότι οι Πέρσες δεν είναι ανίκητοι, και ύστερα γιατί μόνοι οι Αθηναίοι (αποσιωπήθηκε γρήγορα η συμμετοχή των 1.000 Πλαταιών), υπερασπίστηκαν την πατρίδα, την ελευθερία, τη δημοκρατία και απέδειξαν όπως γράφει πάλιν ο Πλάτων «παν πλήθος και πας πλούτος, αετή υπέικει».

ΑΣΧΕΤΟ ΤΩΡΑ ΟΤΙ ΥΠΑΡΧΕΙ ΚΑΘΑΡΗ ΥΠΕΡΒΟΛΗ, ΤΟΣΟ ΟΣΟΝ ΑΦΟΡΑ ΣΤΙΣ ΔΥΝΑΜΕΙΣ ΤΩΝ ΔΥΟ ΣΥΜΒΑΛΛΟΜΕΝΩΝ, (ΥΠΕΡΑΡΙΘΜΟΥΝΤΑΙ ΟΙ ΠΕΡΣΕΣ ΓΙΑ ΝΑ ΥΠΟΓΡΑΜΜΙΣΘΕΙ Η ΑΝΔΡΕΙΑ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΑΩΝ, ΟΙ ΟΠΟΙΟΙ ΑΣ ΜΗ ΞΕΧΝΑΜΕ ΕΪΧΑΝ ΜΟΝΟ 192 ΝΕΚΡΟΥΣ), ΟΣΟ ΑΦΟΡΑ ΚΑΙ ΣΤΟΝ ΣΤΟΧΟ ΚΑΙ ΣΚΟΠΟ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΚΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ Η ΟΠΟΙΑ ΔΕΝ ΑΠΟΒΛΕΠΕ ΟΧΙ ΝΑ ΥΠΟΔΟΥΛΩΣΕΙ, ΑΛΛΑ ΣΤΟ ΝΑ ΤΙΜΩΡΗΣΕΙ ΟΠΩΣ ΤΟ ΕΪΧΕ ΚΑΝΕΙ ΣΤΗΝ ΕΡΕΤΡΙΑ, ΑΥΤΟΥΣ ΠΟΥ ΕΪΧΑΝ ΒΟΗΘΗΣΕΙ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΙΛΗΣΙΩΝ ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΤΗΣ ΠΕΡΣΙΑΣ ΣΤΑ 492. ΤΟ

προμαχούντες όμως Ελλήνων για τους Αθηναίους, που γράφει ο Σιμωνίδης, έχοντας κερδίσει στον ποιητικό αγώνα για την σύνθεση του ελεγείου ως και τον μαχητή του Μαραθώνα τον μεγάλο Αισχύλο είχε την απήχηση που ήθελαν οι Αθηναίοι.

Έγινε γρήγορα ρητορικός πατριωτικός τόπος, τον επαναλαμβάνουν Λυσίας, Ισοκράτης κ.ά. και βρίσκει το αποκορύφωμα με τον Αίλιο Αριστείδη κατά την ρωμαϊκή εποχή. Αυτός ο αγώνας υπέρ όλων, σημαδεύει, αποτελεί το απόγειο της μαραθώνιας μυθοποίησης.

Τότε ο Λουκιανός θα εφεύρει το περίφημο περιστατικό του αγγελιοφόρου Φειδιππίδη, με το «χαίρετε Νικώμεν», και τον επακόλουθο θάνατό του, τότε ο Ηρώδης Αττικός, που ήταν και ιδιοκτήτης ικανών εκτάσεων στον Μαραθώνα, θα δηλώσει ότι είναι άμεσος απόγονος του Μιλτιάδη και του Κίμωνα, και από τότε θα αρχίσει η ταύτιση, η συγγένεια των όποιων βάρβαρων εχθρών με τους Πέρσες.

Να θυμίσω ότι οι Ρωμαίοι ονόμασαν Πέρσες τους Πάρθους και ότι αργότερα οι Βυζαντινοί ονόμασαν, έτσι του Τουρκομάνους, Οθωμανούς και άλλους εισβολείς από την Ασία.

Η Νίκη λοιπόν του Μαραθώνα θεωρήθηκε η κατά της Ασίας πρώτη ευρωπαϊκή νίκη, ταυτίστηκε με την αντίσταση του πολιτισμένου κόσμου κατά της βαρβαρότητας και από τον Αίλιο Αριστείδη και εδώ έγινε αληθινό αυτό που γράφει ο ρήτορας, για όλους και για όλους τους αιώνες (αντιγράφω): «έστι γε ουδείς, όστις ακούσας το του Μαραθώνος όνομα ου ανίσταται τη ψυχή».

Τότε και ο Πausανίας θα γράψει για τα χρεμετίζοντα άλογα και τις κλαγγές όλων που ακούγοντας στον Μαραθώνα, όταν αυτός τον επισκέπτεται 7 αιώνες μετά και για τις οπτασίες ηρώων και Θεών στο πεδίο της μάχης, ακόμη και στις μέρες του.

Συνεχίζεται αδιάκοπα ο θρύλος έτσι ώστε, ο Bulwer Lytton στην Ιστορία της Αθήνας (Athens, its rise and fall) που γράφει στα 1837, λέει ότι, όλοι στον πολιτισμένο σήμερα κόσμο, άσχετα από τις πεποιθήσεις τους, μόλις ακούσουν το όνομα Μαραθώνας, νιώθουν σαν Έλληνες.

Έπρεπε να λάβει χώρα το απαράδεκτο, δηλαδή η δολοφονία στο Δήλεσι, των Αγγλων λόρδων και διπλωματών που πήγαν με τις γυναίκες τους να επισκεφτούν τον Μαραθώνα, από τους ληστές του Νταβέλη που απαίτησαν, χωρίς βέβαια να το πετύχουν ένα υπέρογκο ποσό 25.000 λίρες, λύτρα για την απελευθέρωσή τους (πιάστηκαν όμηροι στο Πικέριμι τον Απρίλιο του 1870) για να αμαυρωθεί σχεδόν ανεπανόρθωτα η τότε ελληνική κυβέρνηση του Ζαΐμη, αλλά και ο μύθος του Μαραθώνα και αυτό παρά την προσπάθεια που έκανε ο φιλέλληνας Gladstone στο Αγγλικό κοινοβούλιο για να μετριάσει την μήνι των Αγγλων.

Ίσως από τότε αρχίζει η πεποίθηση για τους ξένους της αναξιότητας των Νεοελλήνων απέναντι στην αρχαία κληρονομία τους.

Αλλωστε ο Μαραθώνας όπως και ο Παρθενώνας, είχαν γίνει ήδη μνημεία, όχι μιας τοπικής, αλλά μιας Παγκόσμιας ιστορίας, που τα είχε οικειοποιηθεί, όπως και όλα τα άλλα έργα της ελληνικής αρχαιότητας. Ο πολιτισμένος κόσμος

να θυμίσω παρεμπιπτόντως ότι όλα τα αρχαία ελληνικά κείμενα, έχουν ξένο εκδότη και μελετητή.

Στην αναγέννηση λοιπόν των ελληνικών γραμμάτων, στη μόδα της κλασικής παιδείας, οφείλεται η αλώβητη μνήμη του Μαραθώνα, και όχι στην επί τόπου παράδοση. Κανείς σχεδόν από τους μεγάλους περιηγητές δεν θα επισκεφθεί το πεδίο μάχης (ίσως πλην του Σρον).

Να καταλήξω, άσχετα από την ακριβή λοιπόν ιστορική αλήθεια, ο Μαραθώνας είναι κατά την γνώμη μου, το πρώτο γεγονός της Παγκόσμιας ιστορίας, που έθρεψε και εξακολουθεί ίσως να τρέφει, πατριωτική προπαγάνδα, βασισμένη στο θέμα της ελευθερίας.

Αποτελεί έτσι θεμελιώδη στιγμή της ευρωπαϊκής αρετής για δημοκρατία και δικαιώματα του ανθρώπου. Παρόλες τις υπερβολές που γνώρισε παραμένει το μέγιστο μάθημα του πολιτισμένου κόσμου όπως το συνόψισε ο Πλάτων λέγοντας ότι οι εν Μαραθώνι πρώτοι καταράκωσαν την υπερηφάνια της Ασίας, πρώτοι έστησαν τρόπαια εναντίον των βαρβάρων, και πρώτοι δίδαξαν ότι η αρετή νικά και το πλήθος και τον πλούτο.

Έτσι παρά την παραφωνία του Δήλεσι ο Μαραθώνας ενέπνευσε γλύπτες όπως ο Jean Pierre Cortot, ζωγράφου όπως ο Luc Olivier Merson (ιδιαίτερα συγκινήθηκαν οι καλλιτέχνες από την τύχη του Φειδιππίδη), ή ακόμη θα πω ενέπνευσε και εμπνέει πάντα τους καλλιτέχνες όπως έδειξε η έκθεση των Ελλήνων ζωγράφων και γλυπτών στο Ευρωπαϊκό Πολιτιστικό Κέντρο Δελφών, αλλά και το έργο του Ιάπωνα γλύπτη Masaaki Noda με τον τίτλο: το πνεύμα του Ερμή. Ορθή και όρθια η νίκη στον Μαραθώνα οδηγεί τη νίκη στον όποιον της Ελλάδας αγώνα.

Άννα Ραμού - Χαψιάδη

Ομότιμη Καθηγήτρια Αρχαίας Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών

Γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου. Πτυχιούχος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών με μεταπτυχιακές σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης. Είναι διδάκτωρ του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών (1969). Στο ίδιο Τμήμα και Πανεπιστήμιο διητέλεσε Υφηγήτρια (1979), εντεταλμένη Υφηγήτρια-Επίκουρη Καθηγήτρια (1979-1986), Αναπληρώτρια Καθηγήτρια (1986-1995) και Καθηγήτρια (1995-2006). Από το 2007 είναι Ομότιμη Καθηγήτρια του Πανεπιστημίου Αθηνών. Έχει δημοσιεύσει τα βιβλία, *Φίλιππος και Δημοσθένης ως πολιτικοί αντίπαλοι*, Αθήναι 1969 (διδακτορική διατριβή), *Αρχίδαμος ο Ζευσιδάμους και η εξωτερική πολιτική της Σπάρτης επί της βασιλείας του*, Αθήναι 1978 (διατριβή επί υφηγεσίας), *Από τη φυλετική κοινωνία στην πολιτική. Πολιτειακή εξέλιξη της Αθήνας*, Αθήναι 1982 και *Σωτήρες της Ελλάδος* (Ηροδ. VII 139.5), *Ναυκράτορες* (Θουκ. V 97,108, VI 18.5) Αθήναι 1994. Κατά την τελευταία τριετία παρουσίασε τις ανακοινώσεις, «Λακεδαιμόνιοι Ελευθερωτές», στο *Η Συμβολή της Αρχαίας Σπάρτης στην πολιτική σκέψη και πρακτική*, Ν.Μπιργάλιας, Κ.Μπουραζέλης, Ρ. Cartledge (επιμ.) Αθήναι 2007, σ. 23-31, «La vittoria a Maratona nell'ambito della Lega di Delo», (Lecce Ιταλίας, 17-21 Σεπτεμβρίου 2008) που εκδόθηκε στα Πρακτικά του Συνεδρίου (2010), «Η συμβολή των δυνατών σε πόλεις της Δηλιακής - Αθηναϊκής Συμμαχίας στο της θαλάσσης κράτος», (Μάιος 2010, Πύργος Ολυμπία) και «How and why the Spartans, the Corinthians and other Greeks confront the naval power of Athens » (9-11 Σεπτεμβρίου 2010, Αίγινα).

Είναι ιδρυτικό μέλος του πρώτου και μόνου στην Ελλάδα Διεθνούς Ινστιτούτου Αρχαίας Ελληνικής Ιστορίας με την επωνυμία «Σωσίπολις» (2001). Συμμετείχε στο συλλογικό έργο *ΕΛΘΞΕΝ ΤΗ ΒΟΥΛΗ ΚΑΙ ΤΩ ΔΗΜΩΙ*. Η Αθηναϊκή Δημοκρατία μιλάει με τις επιγραφές της, Μ. Λαγογιάννη-Γεωργακαράκου, Κ. Μπουραζέλης (επιμ.) 2007, σ. 17-22, 55-68. Διετέλεσε Διευθύντρια Μεταπτυχιακών Σπουδών του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας (1994-1999) καθώς και Διευθύντρια του Τομέα Ιστορίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας (1989-1991, 2001-2006).

Η διαμνημόνευση της νίκης στο Μαραθώνα (490-404 π.Χ.)

Η αντιμετώπιση των Περσών στην πεδιάδα του Μαραθώνα από τους Αθηναίους με τη βοήθεια των Πλαταιέων, αλληλένδετη με την προάσπιση της πόλης των Αθηνών, υπήρξε η πρώτη νικηφόρος επιχείρηση σε ελληνικό έδαφος. Η υποταγή της πόλης κατά το χρόνο εκείνο θα απέκλειε τη μετέπειτα δράση της.

Η προάσπιση της πόλης αποτελεί, κατά τον Αριστοτέλη (Πολιτ. 1276b 28-31, 1291a 7-10), κύριο μέλημα των πολιτών αφού η δική τους υπόσταση εξαρτάται από τη δική της ανεξαρτησία. Στη δράση των οπλιτών εναπόκειται η προάσπιση της πόλης των Αθηνών και μετά την απόκτηση στόλου, δεδομένου ότι οι Αθηναίοι είναι μεν θαλασσοκράτορες όχι όμως νησιώτες ([Ξεν.] Αθ. Πολ. 2.14, πρβλ. Θουκ.1.143.5)¹.

Ως εκ τούτου δικαίως συγκαταλέγεται η μάχη από τον Ηρόδοτο (9.27) στα κατορθώματα των Αθηναίων, θεωρείται δε από τον Πλάτωνα (Νόμοι 707c) ως η απαρχή της σωτηρίας της Ελλάδος.

Θα προσπαθήσω να σκιαγραφήσω πως και γιατί διαμνημονεύεται η νίκη από τους Αθηναίους από την επαύριο της μάχης έως τη λήξη του Πελοποννησιακού πολέμου, και πως αποτυπώνεται στον Ηρόδοτο, τον Θουκυδίδη, τον Αισχύλο και τον Αριστοφάνη².

Αρχικά οι Αθηναίοι τίμησαν τους νεκρούς τους, που ανέρχονταν σε 192, ενώ ο αριθμός των Περσών υπολογίζεται σε 6.400 (Ηροδ. 6.117). Τους έθαψαν στο πεδίο της μάχης και τα ονόματά τους αναγράφηκαν σε στήλες κατά φυλές, μία τιμητική διάκριση η οποία δε γινόταν συνήθως. Πρόκειται για το ταφικό μνημείο γνωστό ως Σωρός (Παυσ. Ι.32.3-4). Σε άλλο τάφο έθαψαν τους Πλαταιείς, οι οποίοι συμμετείχαν στη μάχη, συμμετοχή που αποσιωπούν οι Αθηναίοι, καθώς και τους δούλους, που πολέμησαν τότε για πρώτη φορά και τιμήθηκαν.

Ο Ηρόδοτος παραδίδει (6.111) και ότι έκτοτε προς τιμή των πεσόντων Αθηναίων καθιερώθηκαν θυσίες στο πλαίσιο της εορτής των Μ. Παναθηναίων και άλλων πεντετηρικών εορτών.

Μετά τη νίκη τους, σύμφωνα με τον περιηγητή Πausανία (Χ.11.5), και από τα λάφυρα της μάχης ανέθεσαν στους Δελφούς θησαυρό με την ακόλουθη επιγραφή «Αθηναίοι τοι Απολλωνι απο Μεδον ακροθινια τες Μαραθονι μαχες». Και εάν ακόμη η επιγραφή τοποθετήθηκε σε προϋπάρχοντα θησαυρό, που οικοδομήθηκε 15 περίπου χρόνια νωρίτερα, όπως υποστηρίζεται³, γεγονός είναι ότι οι Αθηναίοι διαμνημονεύουν τη νίκη τους σε ένα πανελλήνιο ιερό διακηρύσσοντας ότι μόνοι αυτοί και πρώτοι από τους

1. Για τη σύνδεση του πολίτη-οπλίτη με την προάσπιση της πόλης, βλ. ανάμεσα σε άλλα, Y.Garlan, 1972, 62-65, J.Ober, 1985, 70 κ.επ.. Η ίδια σύνδεση δηλώνεται από τον εφηβικό όρκο, βλ. P.Siewert, 1977, 102-11, όπου και η παλαιότερη για την επιγραφή των Αχαρνών βιβλιογραφία.

2. Το θέμα πραγματεύθηκα στο πλαίσιο ευρύτερου προβληματισμού στο βιβλίο μου «Σωτήρες της Ελλάδος (Ηροδ. VII 139.5) . Ναυκράτορες (Θουκ. V.97,108, VI.18.5) Αθήνα 1994». Βλ. και «La vittoria a Maratona nell'ambito della Lega di Delo», Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου στο Lecce της Ιταλίας,, Lecce 2010.

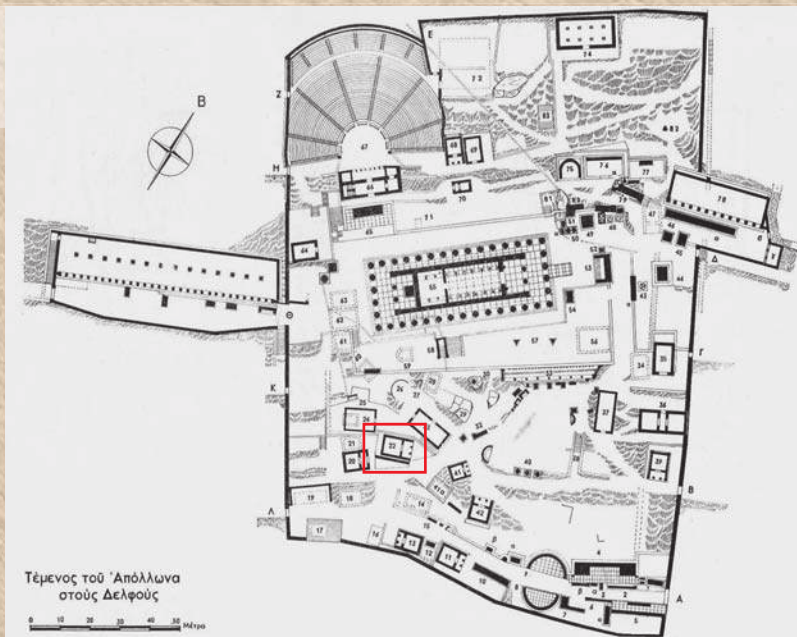
3. Βλ. R.Meiggs-D.Lewis, 1988², 19, σ.35, J.S. Boersma, 1970, 40.

*Θησαυρός των Αθηναίων
(Δελφοί) Σχέδιο J.Pouilloux
& G.Roux 1963*

Έλληνες αντιμετώπισαν ένα ισχυρό αντίπαλο, του οποίου και μόνο το όνομα προκαλούσε φόβο⁴.

Μετά την ίδρυση της Δηλιακής Συμμαχίας, το 478 π.Χ., υπό την ηγεσία των Αθηναίων, που είχε ως σκοπό τη συνέχιση του πολέμου εναντίον των Περσών και διασφάλιση της ανεξαρτησίας του μικρασιατικού ελληνισμού⁵, στους Πέρσες του

Αισχύλου, έργο που διδάχθηκε το 472 π.Χ. με χορηγό τον Περικλή, και έχει ως πυρήνα του τη ναυμαχία της Σαλαμίνας, εξαιρούνται οι «φεράσπιδες» Αθηναίοι οπλίτες και η δράση τους στο Μαραθώνα (στ. 240) και επισημαίνεται ότι αποτέλεσμα αυτής της δράσης υπήρξε η μεγάλη κινητοποίηση του Ξέρξη (στ. 475)⁶. Δέκα περίπου χρόνια αργότερα, όταν η Δηλιακή συμμαχία είχε καταγάγει περιφανείς νίκες εναντίον των Περσών και άλλες που εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα της συμμαχίας, σε προϋπάρχον μνημείο, που οικοδομήθηκε πριν από την ίδρυση της Συμμαχίας της Δήλου, για να τιμήσει μαχητές, οι οποίοι με τη δράση τους στη Σαλαμίνα έσωσαν την Ελλάδα από τη δουλεία⁷ χαράχθηκε

*Αναπαράσταση της πρόσοψης του δελφικού
θησαυρού των Αθηναίων (A. Tournaire)*

4. Την πεποίθηση αυτή των Αθηναίων απηχούν ο Αισχύλος (Πέρσες 236, 240-244, 473-476), ο Ηρόδοτος (6.112.3, 9.27.5) και άλλοι μεταγενέστεροι συγγραφείς, βλ. N.Loraux, 1973, 13-42.

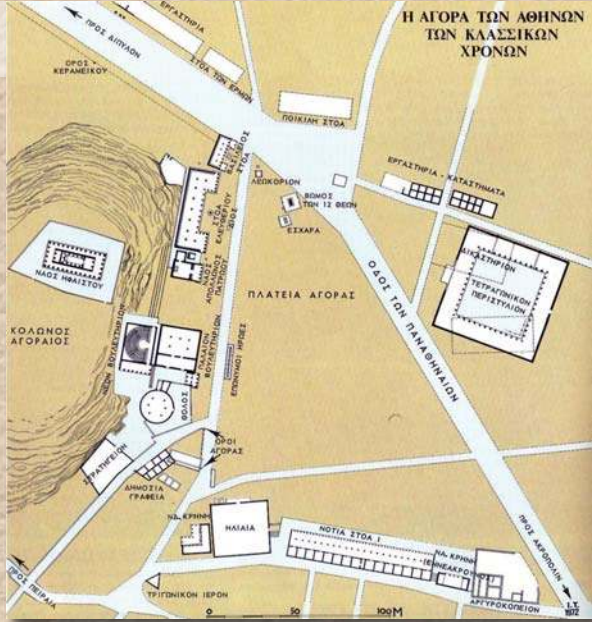
5. Βλ. εκτενέστερα για τη Δηλιακή Συμμαχία, R.Meiggs, 1972, 42-67, 459-464, G.E.M. de Ste Croix, 1972, 298-307, A.Powell, 1988, 4-15, P.J. Rhodes, 1992, 35-40.

6. Ως προς τη σημασία της μάχης του Μαραθώνα για τον Αισχύλο, βλ. J.A. Davison, 1966, 101 κ.επ.

7. R.Meiggs-D.Lewis, 1988², 26, σ.54-57. Αναφορικά με τις απόψεις που διατυπώθηκαν σχετικά με το επίγραμμα, το χρόνο ανέγερσης του μνημείου και το σκοπό που εξυπηρετούσε, βλ. Α.Ραμού-Χαψιάδη, 1994, 76-78

ένα δεύτερο επίγραμμα που εγκωμιάζε τους μαχητές στο Μαραθώνα, οι οποίοι με τη δράση τους «έσσοσαν άστν» από τους Πέρσες. Υποστηρίζεται ότι το δεύτερο επίγραμμα χαράχθηκε με πρωτοβουλία του Κίμωνα και απέβλεπε, όπως και άλλες ενέργειές του, στην υποβάθμιση της ναυμαχίας της Σαλαμίνας⁸. Ωστόσο η πανελλήνια προσφορά τους με τη συμβολή τους στη ναυμαχία της Σαλαμίνας αποσιωπάται και μετά τον οστρακισμό του Κίμωνα, ενώ η προάσπιση της πόλης από αλλοεθνείς εισβολείς και η συλλογικότητα των πολιτών, που αποτελούν κοινά χαρακτηριστικά των δύο επιγράμματων προβάλλονται από τους Αθηναίους με θέματα που κοσμούν ναούς και άλλα δημόσια οικοδομήματα. Στα θέματα αυτά περιλαμβάνεται η μάχη του Μαραθώνα με την οποία συνδέονται τα ακόλουθα αναθήματα⁹.

Από λάφυρα της μάχης του Μαραθώνα και σε χρόνο μεταγενέστερο από αυτήν οι Αθηναίοι, σύμφωνα με τον Πausανία, οικοδομούν ναό προς τιμή της θεάς Ευκλείας (1.14.5), αναθέτουν χάλκινο άγαλμα της Αθηνάς στην Ακρόπολη (1.28.2) καθώς και ανάθημα στους Δελφούς (10.10.1), και η ίδια η μάχη ζωγραφίζεται στην Ποικίλη Στοά (1.15.2-3). Η ένταξη των έργων αυτών στο ιστορικό τους πλαίσιο παρουσιάζει δυσκολίες, διότι δεν υπάρχει ομοφωνία ανάμεσα στους μελετητές ως προς το χρόνο κατασκευής τους. Ορισμένοι τοποθετούν το ναό της θεάς Ευκλείας και την Ποικίλη Στοά στο διάστημα 467-460 π.Χ. και τα λοιπά δύο αναθήματα μετά την επιστροφή του Κίμωνα από την εξορία¹⁰. Εξάλλου η παρουσία του Μιλτιάδη και του Θησέα στην Ποικίλη Στοά και στο ανάθημα των Δελφών οδήγησαν μελετητές στη διατύπωση της άποψης ότι τα δημόσια αυτά οικοδομήματα προωθήθηκαν από τον Κίμωνα¹¹. Ανεξάρτητα από το ποιος εισηγήθηκε τα έργα θα πρέπει να ληφθεί

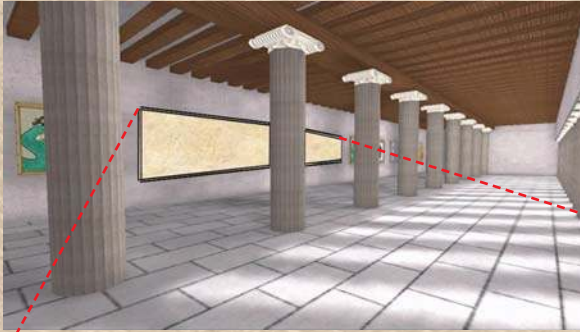

8. P.Amandry, 1960, 7, N.Loroux, 1981, 58.

9. Βλ. για τα αναθήματα αυτά και το σκοπό που εξυπηρετούσαν Α.Ραμού-Χαψιάδη, 1994, 90-103..

10. J.S. Boersma, 1970, 56,63, 69, Β.Λαμπρινουδάκη, 1986, 67, Ναός Ευκλείας (468-461π.Χ.), 56, Ποικίλη Στοά (περ.460 π.Χ.).

11. P.Amandry, 1960, 7, P.Vidal-Naquet, 1967, 296, N.Loroux, 1981, 163, E.D.Francis, 1990, 86 κ.ε.π.

Ποικίλη Στοά

υπόψη ότι ήταν δημόσια και εγκρίθηκαν από την εκκλησία του δήμου¹², έγκριση που συνεπάγεται ότι η διαμνημόνευση της νίκης του Μαραθώνα ικανοποιούσε τη φιλοτιμία της πλειονοψηφίας των Αθηναίων.

Με την ίδρυση ναού προς τιμή της θεάς Ευκλείας από τα λάφυρα της μάχης του Μαραθώνα, μιας οπλιτικής μάχης, το κλέος της πόλης συσχετίζεται με την ανδρεία των οπλιτών της από την οποία και απορρέει, ενώ παράλληλα προβάλλεται η συλλογικότητα των Αθηναίων.

Τα ίδια στοιχεία προβάλλονται και με την απεικόνιση της μάχης στην Ποικίλη Στοά. Η ζωγραφική αυτή σύνθεση κοσμούσε το μεσαίο τοίχο και συνυπήρχε με την Αμαζονομαχία, που συμβολίζει την προάσπιση της πόλης από αλλοεθνείς εισβολείς στο ηρωικό παρελθόν καθώς και το τρωικό επεισόδιο. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η τρωική εκστρατεία χρησιμοποιείται από τους Αθηναίους για να δικαιωθεί η ηγετική τους θέση, η οποία στην περίπτωση αυτή εδράζεται στη διάσωση της πόλης. Στην παράσταση της μάχης του Μαραθώνα διακρίνονταν τα ονόματα του πολέμαρχου Καλλίμαχου, του Μιλτιάδη, αλλά και του Θησέα και άλλων ηρώων καθώς και θεών οι οποίοι συνέβαλαν στη διάσωση της πόλης, διάσωση που προοιωνιζόταν τον ηγετικό της ρόλο. Ως γνωστό, οι αρχαίοι Έλληνες σπάνια απεικόνιζαν ιστορικά γεγονότα, η μάχη του Μαραθώνα όμως εικονιζόμενη ανάμεσα σε άλλες του ηρωικού παρελθόντος αποκτά ηρωικό χαρακτήρα. Η μάχη του Μαραθώνα παριστάνεται για πρώτη φορά η παρουσία δε του Μιλτιάδη δηλώνει ότι η φήμη του, που αμαυρώθηκε με την

12. Σχετικά με τη διαδικασία έγκρισης και εκτέλεσης δημόσιων οικοδομημάτων βλ., J.S.Boersma,1970, 4-9, Β.Λαμπρινουδάκη, 1986, 11-17

εκστρατεία στην Πάρο (Ηροδ. 6.132-136) είχε αποκατασταθεί. Ο Κίμων πιθανώς συνέβαλε στην αποκατάσταση της φήμης του πατέρα του και πιθανώς πριν από τον οστρακισμό του άρχισε η κατασκευή του έργου. Δεν αποκλείεται όμως το έργο να προτάθηκε μετά τον οστρακισμό του. Κατά το χρόνο εκείνο η πολιτική των Αθηναίων διαφοροποιείται απέναντι στη Σπάρτη και τους συμμάχους της ο πόλεμος όμως εναντίον των Περσών συνεχίζεται¹³. Ως εκ τούτου οι ζωγραφικές συνθέσεις του μεσαίου τοίχου δεν ήταν ασυμβίβαστες με τη μεταστροφή της εξωτερικής πολιτικής των Αθηναίων, δεδομένου ότι η Αμαζονομαχία και η μάχη του Μαραθώνα συμβολίζουν την προάσπιση της πόλης από αλλοεθνείς εισβολείς στο ηρωικό παρελθόν και στο ιστορικό παρόν, ενώ το τρωικό επεισόδιο εντάσσεται στο νέο τρόπο δικαίωσης της ηγετικής θέσης των Αθηναίων στον επιθετικό πόλεμο εναντίον των Περσών, που εγκαινιάζεται μετά την πρώτη επιχείρηση του συμμαχικού στόλου στα παράλια της Θράκης¹⁴. Μπορεί να λεχθεί και ότι η προβολή της προσφοράς των οπλιτών με τη συμμετοχή τους σε μια μάχη, η οποία καθώς συνυπάρχει με δύο σκηνές του ηρωικού παρελθόντος «εξιδανικεύεται»¹⁵, ενισχύει την αυτοπεποίθηση των Αθηναίων, ενίσχυση που επιβάλλεται από τη διαφοροποίηση της εξωτερικής πολιτικής τους απέναντι στη Σπάρτη, η στρατιωτική υπεροχή της οποίας υπήρξε αδιαμφισβήτητη.

Στη νίκη των Αθηναίων στο Μαραθώνα παραπέμπουν και τα άλλα δύο αναθήματα που κατασκευάστηκαν από λάφυρα της μάχης.

Η Χαλκεία Αθηνά, γνωστή ως Πρόμαχος, παριστανόταν ένοπλη κρατώντας στο αριστερό χέρι ασπίδα που έφερε ανάγλυφη παράσταση Κενταυρομαχίας. Το άγαλμα είχε υπερφυσικό μέγεθος και κατά τον Πausανία (1.28.2) η αιχμή του δόρατος και ο λόφος του κράνους φαίνονταν από τη θάλασσα σε όσους πλησίαζαν στον Πειραιά πλέοντας από το Σούνιο. Υποστηρίζεται ότι η κατασκευή του αγάλματος προτάθηκε μετά τη διαφοροποίηση της εξωτερικής πολιτικής των Αθηναίων απέναντι στη Σπάρτη υπενθυμίζοντας ότι μόνοι αντιμετώπισαν τους Πέρσες στο Μαραθώνα και ότι τώρα με την προστασία της Αθηνάς συνεχίζουν τον πόλεμο εναντίον των Περσών¹⁶. Εάν ληφθεί υπόψη ότι η κατασκευή του αγάλματος διήρκεσε εννέα χρόνια¹⁷ η ολοκλήρωσή του συνέπιπτε με τη διασάλυση της συνοχής της συμμαχίας εξαιτίας των αποστασιών που σημειώθηκαν μετά την αποτυχία της εκστρατείας στην Αίγυπτο¹⁸ και συγχρονίζεται με την εκστρατεία στην Κύπρο εναντίον των Περσών (Θουκ. 1.112.2-4, βλ. και Διοδ. 12.3-4.3, Πλουτ. Κίμων 18-19.1, Περικλής 10.3). Ως εκ τούτου η προβολή της διάσωσης της πόλης από την Αθηνά, διάσωση που προοιωνίζονταν τον ηγετικό της ρόλο, εξυπηρετούσε, πέρα από τη συνέχιση του πολέμου εναντίον των Περσών, και την ενίσχυση της ηγετικής

13. Για τη διαφοροποίηση της εξωτερικής πολιτικής των Αθηναίων, βλ. R.Meiggs, 1972, 92-108

14. Οτι οι Αθηναίοι χρησιμοποιούν την Τρωική εκστρατεία για να δικαιώσουν την ηγετική τους θέση, βλ., Α. Ραμού-Χαψιάδη, 1994, 95-97=2003, 13-14.

15. Βλ. E.D.Francis, 1990, 94.

16. R.Meiggs, 1972, 94-95.

17. Βλ. B.D.Meritt, 1936, 373.

18. Για την κρίσιμη κατάσταση που επικρατεί στη συμμαχία μετά την αποτυχία στην Αίγυπτο, βλ. R.Meiggs, 1972, 94-95.

Σύμπλεγμα (Δελφοί)
Σχέδιο J.Pouilloux &
G.Roux 1963

θέσης των Αθηναίων.

Στην ενίσχυση της ηγετικής τους θέσης αποσκοπούσε και το σύμπλεγμα που ανέθεσαν στους Δελφούς. Εάν δε η εισήγηση για την κατασκευή του συγχρονίζεται με την επιστροφή του Κίμωνα στην Αθήνα (452π.Χ.) συγχρονίζεται και με τη συνεργασία του με τον Περικλή¹⁹. Στο σύμπλεγμα αυτό ο Μιλτιάδης παριστάνεται ανάμεσα στην Αθηνά και τον Απόλλωνα δηλώνοντας την άμεση σύνδεση της νίκης με την ηγετική θέση που ανέλαβε, δεδομένου ότι ο Απόλλωνας συνδέεται με τη Δηλιακή συμμαχία. Αυτός ο τρόπος προβολής εναρμονίζεται με όσα, κατά τον Ηρόδοτο (6.109.3,6), φέρεται να λέγει ο Μιλτιάδης στον πολέμαρχο Καλλίμαχο, ότι δηλαδή η νίκη θα διασφάλιζε την ελευθερία της «πατρίδος» και η πόλη θα γινόταν «πρώτη των έν τῇ Ἑλλάδι». Το σύμπλεγμα περιλαμβάνει επίσης τους επώνυμους ήρωες των 10 φυλών²⁰ τονίζοντας τη συλλογικότητα του συνόλου των Αθηναίων πολιτών, τον Θησέα, τον Κόδρο, οι γιοι του οποίου, από την εποχή του Φερεκύδη, μνημονεύονται ως οικιστές των ιωνικών πόλεων (F Gr Hist, 3, 155)²¹ και εάν δεχθούμε τη γραφή «Φιλεύς»²², τότε πρόκειται για το γιο του Αίαντα γενάρχη της οικογένειας των Φιλαϊδών (Ηροδ. 6.35.1) στην οποία ανήκει ο Μιλτιάδης αλλά και ο Κίμων. Σύμφωνα με τα δεδομένα αυτά προβάλλεται η προσφορά των Αθηναίων και των Φιλαϊδών στη διασφάλιση της ανεξαρτησίας των ιωνικών πόλεων, προσφορά που δικαιώνει την ηγετική τους θέση και διακηρύσσεται σε ένα πανελλήνιο ιερό.

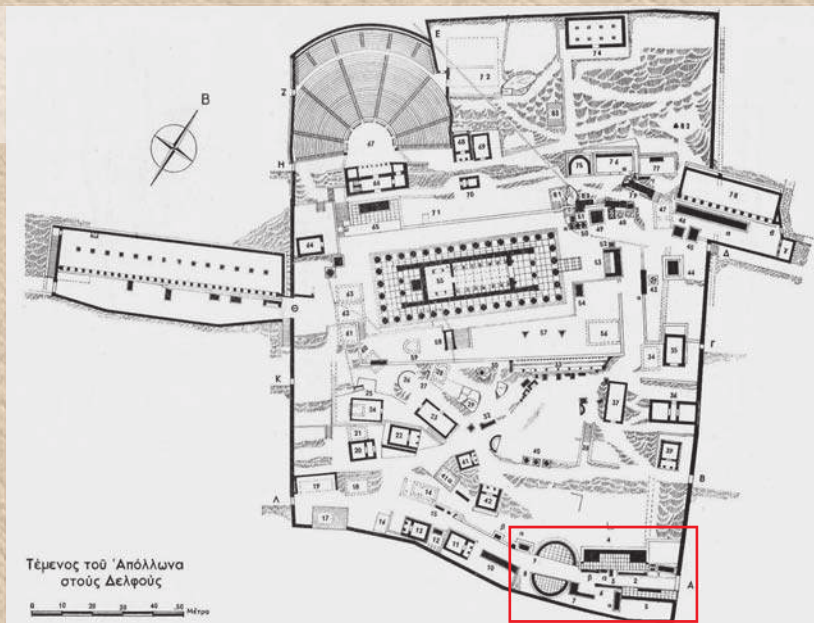
Ἐκτοτε και ἕως την κατάλυση της αθηναϊκής ηγεμονίας δεν ἔχομε ἄλλη απεικό-

19. Αναφορικά με τη συνεργασία αυτή, βλ. R.Sealey, 1956, 237-247.

20. Στο κείμενο του Πausανία (10.10.1) δεν περιλαμβάνονται ο Αίας, ο Οινέας και ο Ιπποθώων, βλ. όμως J.P. Barron, 1964, 46. Ἄλλη γνώμη ἔχει ο P.Vidal-Naquet, 1967, 281-302, όπου σχολιάζονται και ἄλλες ἀπόψεις.

21. Βλ. M. Sakellariou, 1958, 25-31, 209 κ.επ.

22. Βλ. P.Vidal-Naquet, ὀ.π. 286. Ο J.P. Barron, ὀ.π., δέχεται τη διόρθωση «Νηλεύς» και υποστηρίζει ὅτι το σύμπλεγμα ἐντάσσεται στο πλαίσιο ενός προγράμματος προβολῆς των Αθηναίων ως μητροπόλης των Ιόνων.

νιση του Μιλτιάδη σε δημόσια οικοδομήματα. Πιθανώς η μάχη στο Μαραθώνα υποδηλώνεται στη νότια ζωφόρο του ναού της Αθηνάς Νίκης, η κατασκευή της οποίας τοποθετείται κατά τον Αρχιδάμειο πόλεμο²³. Η προβολή αυτή προφανώς λειτουργούσε ως απάντηση στους Λακεδαιμονίους, που διακήρυτταν ότι αγωνίζονταν για την απελευθέρωση των Ελλήνων²⁴ (Θουκ. 2.8.4, 11.2, 3.13.1, 32.2, 4.85.1-2, 108.2, 121.1,5, 5.9.9) και πίστευαν ότι σε δύο ή τρία χρόνια θα κατέλυαν τη δύναμη των Αθηναίων.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι πολλά οικοδομήματα κοσμούνται με την παράσταση Αμαζονομαχίας, η οποία, όπως αναφέραμε, συμβολίζει την προάσπιση της πόλης από αλλοεθνείς εισβολείς στο ηρωικό παρελθόν και αποτελεί το μυθικό παράλληλο της μάχης του Μαραθώνα.

Αναφορές στη μάχη του Μαραθώνα απαντούν στον Θουκυδίδη και στον Αριστοφάνη. Ο Θουκυδίδης αναφέρεται στις μάχες αυτές στην Αρχαιολογία (1.18.1-2) και σε δύο δημηγορίες²⁵. Η πρώτη (1.73-78) τοποθετείται το 432 π.Χ. στη συνέλευση που συγκλήθηκε στη Σπάρτη²⁶, και η άλλη (6.82-87) στην Καμάρινα το 414 π.Χ. στη διάρκεια της Σικελικής εκστρατείας.

Οι Αθηναίοι απεσταλμένοι που βρίσκονταν στη Σπάρτη²⁷, μετά τις κατηγορίες που διατυπώθηκαν εναντίον τους (1.72.1), στις οποίες περιλαμβάνονταν και ότι με τις πράξεις τους «ἠδίκουν τὴν Ἑλλάδα» (1.68.3 πρβλ. 69.1), μνημονεύουν τη συμβολή τους στον αμυντικό πόλεμο εναντίον των Περσών για να καταδείξουν ότι η πόλη τους είναι «ἀξία λόγου» (1.73.1). Η συμβολή τους συνίσταται στο ότι στο Μαραθώνα μόνοι και πρώτοι από όλους τους Έλληνες διακινδύνευσαν, ενώ η προσφορά και η άλλη δράση τους στη Σαλαμίνα είχαν ως αποτέλεσμα τη διάσωση της πόλης τους και της Πελοποννήσου (1. 73.4-74).

Στην Καμάρινα ο Εύφημος, όπως οι Αθηναίοι πρέσβεις²⁸, προβαίνει σε υπόμνηση της συμβολής των Αθηναίων στο Μαραθώνα και στη Σαλαμίνα για να καταδείξει ότι δικαιωματικά κατέχουν ηγετική θέση. Η υπόμνηση προκλήθηκε από το ότι ο Ερμοκράτης απευθυνόμενος πριν από αυτόν στους Καμαριναίους έλεγε και ότι οι Αθηναίοι αντιτάχθηκαν στους Πέρσες προς υποδούλωση των Ελλήνων (6.76.4). Το επιχείρημα αυτό και άλλα ανάλογα προβάλλονται από τον Ερμοκράτη ως αποδεικτικά στοιχεία της πρόθεσης των Αθηναίων να κατακτήσουν τη Σικελία. Ως εκ τούτου η αναφορά του Εύφημου στην πανελλήνια προσφορά τους με τη δράση τους στη ναυμαχία της Σαλαμίνας επικεντρώνεται στο να αντικρούσει την κατηγορία ως προς τα κίνητρα της Σικελικής εκστρατείας και είναι απαλλαγμένη από οτιδήποτε σχετίζεται με τους Πελοποννησίους²⁹.

23. Βλ. T. Hoelscher, 1973, 93-98, E. Simon, 1985-86, 15-16.

24. Για τη διακήρυξη της Σπάρτης, βλ. Α.Ραμού-Χαψιάδη, 2007, 23-30.

25. Στο Θουκυδίδη όπως και σε άλλους συγγραφείς αποσιωπάται η συμμετοχή των Πλαταιέων, βλ. N.Loraux, 1973, 20 κ.επ.

26. Για τη συνέλευση αυτή και τις απόψεις που διατυπώθηκαν, βλ. S.Hornblower, 2006, 292-294.

27. Αναφορικά με την παρουσία της πρεσβείας αυτής στη Σπάρτη, βλ. S. Hornblower, ό.π. 304-305.

28. Για τις ομοιότητες ανάμεσα στο λόγο του Εύφημου και εκείνο των Αθηναίων πρέσβων, βλ. J. de Romilly, 1951, 208-209.

29. Βλ. αναλυτικά Α.Ραμού-Χαψιάδη, 1994, 124-126.

Από τον Θουκυδίδη προκύπτει ότι οι Αθηναίοι, σε επίπεδο εξωτερικών σχέσεων, επικαλούνται τη δράση τους στο Μαραθώνα και κυρίως στη Σαλαμίνα, όταν αμφισβητείται η ηγετική τους θέση για να καταδείξουν ότι δικαιωματικά ανέλαβαν τη θέση αυτή.

Στον Αριστοφάνη, και ειδικότερα στους Ιππείς η απαρχή της δόξας των Αθηναίων εστιάζεται στο Μαραθώνα, (στ. 1334, βλ. και Σφήκες στ. 711, Λυσιστράτη στ. 285), που απηχεί την πεποίθηση των Αθηναίων, όπως αυτή εκφράζεται σε δημόσια οικοδομήματα αλλά και από τον Ηρόδοτο, ότι δηλαδή η αθηναϊκή ηγεμονία εδραϊώνει την υπόστασή της στη νίκη αυτή. Αλλά ενώ η προβολή της σε δημόσια οικοδομήματα συντελείται σε χρόνο που συνεχίζεται ο πόλεμος εναντίον των Περσών για να επιβεβαιώσει ή να ενισχύσει την ηγετική τους θέση ο Αριστοφάνης στους Ιππείς εγκωμιάζοντας το Μιλτιάδη, τον Αριστείδη και το Θεμιστοκλή καυτηριάζει τις πολιτικές μεθόδους των νέων πολιτικών ανδρών, ιδιαίτερα του Κλέωνα³⁰.

Συνοψίζοντας παρατηρούμε ότι οι Αθηναίοι διαμνημονεύουν τη νίκη τους στο Μαραθώνα με διάφορους τρόπους και σε διαφορετικούς χρόνους. Κοινό χαρακτηριστικό της διαμνημόνευσης αποτελεί η προάσπιση της πόλης από αλλοεθνείς εισβολείς χάρη στην ανδρεία των οπλιτών και τη συλλογικότητα των Αθηναίων. Παράλληλα η απόδοση της διάσωσης της πόλης σε θεούς και ήρωες, όπως η μάχη ζωγραφίζεται στην Ποικίλη Στοά ή μόνο στην Αθηνά, όπως εκφράζεται με την Αθηνά Πρόμαχο, προοιωνιζόταν τον ηγετικό ρόλο της πόλης. Ως εκ τούτου η διαμνημόνευση της νίκης σε δημόσια οικοδομήματα, που προϋποθέτουν την έγκριση της εκκλησίας του δήμου ενισχύει την αυτοπεποίθηση των οπλιτών αλλά και την ηγετική θέση των Αθηναίων. Τα στοιχεία αυτά περιέχονται και στο σύμπλεγμα στους Δελφούς και συνυπάρχουν με την προσφορά τους ως ηγετών στη διασφάλιση της ανεξαρτησίας του μικρασιατικού ελληνισμού. Η προβολή σε ένα πανελλήνιο ιερό υπήρξε αναγκαία μετά τις συνέπειες που είχε η αποτυχία της εκστρατείας στην Αίγυπτο. Μετά τη λήξη του πολέμου εναντίον των Περσών και τη σύναψη ειρήνης με τη Σπάρτη το 446 π.Χ. (βλ. Θουκ. 1.115.1, 140.2, Διοδ. 12.7, Πλουτ. Περικλής 24.1) η μάχη του Μαραθώνα δε διαμνημονεύεται σε δημόσια οικοδομήματα, με πιθανή εξαίρεση τη ζωφόρο του ναού της Αθηνάς Νίκης. Αναφέρεται όμως από τον Θουκυδίδη και τον Αριστοφάνη. Στον πρώτο η αναφορά της σε συνάρτηση όμως με τη ναυμαχία της Σαλαμίνας τοποθετείται όταν η ηγετική τους θέση κλονίζεται ή αμφισβητείται για να δηλωθεί ότι την κατέλαβαν δικαιωματικά. Η προσφορά των Αθηναίων στις δύο αυτές μάχες μνημονεύεται και στους Πέρσες του Αισχύλου, έργο που διδάχθηκε όταν επιδιώκεται η εδραίωση της ναυτικής ηγεμονίας των Αθηναίων.

Η πανελλήνια προσφορά των Αθηναίων με τη δράση τους στο Μαραθώνα και τη Σαλαμίνα απαντά κατά τον 4^ο αι. σε επιταφίους λόγους και άλλους λόγους ρητόρων. Όμως το μεγαλείο της πόλης που αποτυπώνεται δεν αντανακλά το παρόν³¹.

30. Βλ. V. Ehrenberg, 1951², 48 κ.επ., K.J. Dover, 1978, 141 κ.επ.

31. Βλ. N.Loraux, 1973, 13 κ.επ., 1981, 98 κ.επ., 119 κ.επ.

Βιβλιογραφία

- Amandry, P., 1960, Sur les épigrammes de Marathon, *Θεωρία*, Festschrift fuer W.H. Schuchhardt, 1-8
- Barron, J.P., 1964, Religious Propaganda of the Delian League, *JHS* 84, 35-48
- Boersma, J.S., 1970, Athenian Building Policy from 561/0 to 405/4 B.C., Groningen
- Davison, J.A., 1966, Aeschylus and Athenian Politics, 472-456 B.C., *Studies Presented to V.Ehrenberg*, Oxford, 93-107
- Dinsmoor, W.B., 1950², *The Architecture of Ancient Greece*, London
- Dover, K.J., 1978, Η κωμωδία του Αριστοφάνη, Αθήνα (ελληνική μετάφραση Φ. Κακριδή, Εκδόσεις Μορφωτικού Ιδρύματος Εθνικής Τραπέζης, τίτλος Πρωτοτύπου: Aristofanic Comedy, 1972)
- Ehrenberg, V., 1951², *The people of Aristophanes*, Oxford
- Francis, E.D., 1990, *Image and Idea in fifth-century Greece. Art and Literature after the Persian Wars*, London
- Garlan, Y., 1972, *La Guerre dans l'Antiquité*, Paris
- Hoelscher, T., 1973, Der Fries des temples der Athena Nike, *Griechische Historienbilder des 5 und 4 Jahrhunderts v.Chr.*, *Beitraege zur Archaeologie*, 6, 91-98
- Hornblower, S., 2006, *Θουκυδίδου Ιστορία*, τόμος Α: Βιβλία 1-3, Θεσσαλονίκη (ελληνική μετάφραση Φωτεινή Πέτικα, τίτλος πρωτοτύπου: A Commentary on Thucydides, 1991)
- Λαμπρινουδάκη, Β., 1986, *Οικοδομικά προγράμματα στην Αρχαία Αθήνα*, 479-431 π.Χ., Αθήνα
- Loroux, N., 1973, "Marathon" ou l'histoire idéologique, *REA* 75, 13-42
- , 1981, *L'invention d'Athènes: histoire de l'oraison funèbre dans la cite classique*, Paris
- Meiggs, R., 1972, *The Athenian Empire*, Oxford
- Meiggs, R., - Lewis, D., 1988², *A Selection of Greek Historical Inscriptions to the end of the fifth century B.C.*
- Meritt, B.D., 1936, *Greek Inscriptions*, *Hesperia*, 5, 362-380
- Ober, J., 1985, *Fortress Attica, Defence of the Athenian Land Frontier, 404-322 B.C.*, *Mnemosyne*, Supplement 84
- Ραμού-Χαψιάδη, Α., 1994, Σωτήρες της Ελλάδος (Ηρόδ. VII 139.5). *Ναυκράτορες* (Θουκ. V 97, 109, VI 18.5), Αθήνα
- , 2003, *The Delian League fighting on behalf of the Hellenes, The Idea of European Community in History*, *Conference Proceedings*, v. II, edited by Kostas Buraselis and Kleantlis Zoumboulakis, Athens, 11-18
- , 2007, *Λακεδαιμόνιοι Ελευθερωτές, Η Συμβολή της Αρχαίας Σπάρτης στην πολιτική σκέψη και πρακτική*, Ν. Μπιργάλιας, Κ. Μπουραζέλης, P. Cartledge, επιμέλ., Αθήνα, 23-31
- Rhodes, P.J., 1992, *The Delian League to 449 B.C.*, *CAH* V, 34-62
- Sakellariou, M., 1958, *La migration Grecque en Ionie*, Athènes
- Sealey, R., 1956, *The entry of Pericles into History*, *Hermes* 84, 237-247
- Siewert, P., 1977, *The ephobic oath in fifth century Athens*, *JHS* 97, 102-111
- Simon, E., 1985-86, *Τα γλυπτά του ναού και του θωρακείου της Αθηνάς Νίκης*, *Αρχαιογνωσία* 4, 11-27
- Ste Croix, G.E.M. de, 1972, *The Origins of the Peloponnesian War*, London
- Vidal-Naquet, P., *Une énigme à Delphes. A propos de la base de Marathon* Pausanias, X, 10.1-2 RH 238, 281-302

Εμμανουήλ Μικρογιαννάκης

Ομότιμος Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας Πανεπιστημίου Αθηνών

Γεννήθηκε στο Ηράκλειο της Κρήτης το 1935. Σπούδασε με υποτροφία του Ελληνικού Κράτους στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών και στη Γοττίγγη της Δυτικής Γερμανίας.

Είναι καθηγητής της Αρχαίας Ιστορίας και έχει διατελέσει επί πολλά έτη Πρόεδρος του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας και Κοσμήτωρ της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Οι κυριότερες από τις εργασίες που δημοσίευσε, αναφέρονται σε ένα ευρύτατο φάσμα θεμάτων, όπως το θέμα της ευδαιμονίας κατά τον Σόλωνα, χρονολογικά θέματα του Πελοποννησιακού πολέμου, οι διακρατικές σχέσεις Ελλάδος και Περσίας, η ιστορία της Αρχαίας Μακεδονίας, η Κρήτη κατά τους ελληνοιστικούς χρόνους, ο Οκταβιανός Αύγουστος, οι συνθήκες για τον περιορισμό του δουλεμπορίου, και κυρίως η Παθολογία των πολιτευμάτων.

Έχει ακόμη δημοσιεύσει πολλές βιβλιοκρισίες και άρθρα σε επιστημονικά περιοδικά καθώς και κεφάλαια στην Ιστορία του Ελληνικού Έθνους.

Έχει λάβει μέρος σε πολλά συνέδρια στην Ελλάδα και στο εξωτερικό με πολλές επιστημονικές ανακοινώσεις. Έχει συμμετάσχει σε διάφορες επιστημονικές αποστολές και έχει δώσει μεγάλο αριθμό διαλέξεων, σε πόλεις της Ελλάδος, της Αμερικής, της Ασίας και της Αφρικής.

Μεγάλη υπήρξε η συμβολή του στην ίδρυση Εδρών Ελληνικού Πολιτισμού στην Κίνα και την Ινδία.

Το Μαραθώνιο βίωμα ως έξαρση φρονήματος

Το έτος 2010 που διανύουμε συμπληρώνονται 2500 [2,5 χιλιετίες] από την μάχη του Μαραθώνος. Η μάχη αυτή έχει καίρια θέση, όχι μόνον στον Αρχαίο κόσμο αλλά και στην παγκόσμια ιστορία, που σε μια πολύ γενικευτική διατύπωση είναι αντιπαράθεση Ανατολής και Δύσεως [Ασίας και Ευρώπης]. Στη διαχρονική αυτή αντιπαράθεση, που παίρνει ποικίλες μορφές, η Ασία παρουσιάζεται να έχει υπέρτερη θέση επί 23 κάπου αιώνες μέχρι του Μ. Αλεξάνδρου και η Ευρώπη άλλους 23 μέχρι τον 20 αι., εις τον οποίον [ύστερα από δύο πολύ αιματηρούς παγκοσμίους πολέμους] έχασε την ηγεμονεύουσα θέση στον κόσμο. Στον 21^ο αι. υπάρχει μάλλον «ακρίσια και ταραχή».

Ο Μαραθών είναι η πρώτη νικηφόρα σύγκρουση της Ευρώπης. Η Ευρώπη είπε ΟΧΙ στην Ασία. Ήταν αρκετό αυτό για να αποκτήσει έξαρση φρονήματος. Ύστερα από 150 χρόνια η Ασία θα δεχθεί την επίθεση του Αλεξάνδρου [εκδικητική ή προληπτική ίσως] και θα γίνει μάλλον η πιο σημαντική στροφή στην Ιστορία.

Ο Μαραθών σ' αυτή τη διαχρονική διαπάλη είναι ορόσημο. Η Ασία με τον δεσποτισμό της πήγε να «διαβεί» και στην Ευρώπη. Η «διάβασις» εντοπίζεται στον Ελλήσποντο. Εδώ είναι το όριο, η διαχωριστική γραμμή. Ο Μαραθών είναι η πρώτη μεγάλη σύγκρουση επί Ευρωπαϊκού εδάφους. Η Ασιατική πλημμυρίδα βρήκε ένα φραγμό το 490 π.Χ. Είχε προηγηθεί μία περίπου δεκαετία από την αρχή της Ιωνικής Επανάστασης, τότε που οι Ελληνικές πόλεις της Μ. Ασίας επεδίωξαν την ελευθερία τους. Ακολούθησε μετά το 490 [μετά τον Μαραθώνα] άλλη μία δεκαετία [και κάτι], όπου η Ευρωπαϊκή Ελλάς προσεπάθησε και επέτυχε να διαφυλάξει την ελευθερία της. Σε μία εικοσαετία, 499 έως 479 π.Χ., επαίχθη πολύ έντονα το Ελληνοπερσικό δράμα στην πρώτη του φάση. [Η τελευταία διαδραματίζεται με τον Μ. Αλέξανδρο].

Ο Μαραθών σ' αυτή την εικοσαετία σελαγίζει ως η πιο πολυσήμαντη σύγκρουση. Πολλοί είπαν μετά τη μάχη ότι αυτό είναι το τέλος του αγώνος μεταξύ Ανατολής και Δύσεως, μεταξύ Περσίας και Ελλάδος. Εδώ έλαμψε, όπως και σε πολλά άλλα, η μεγαλοφυΐα του Θεμιστοκλέους. Είναι κατά τον κορυφαίο ιστορικό, τον Θουκυδίδη, που ιστόρησε όχι τα Μηδικά, αλλά άλλο πόλεμο, τον Πελοποννησιακό, η κατ'εξοχήν πολιτικοστρατιωτική μεγαλοφυΐα. Ο Θεμιστοκλής με την κυριώτερη αρετή του ηγέτου, τη διορατικότητα στον υπέρτατο βαθμό [ήταν άριστος εικαστής των μελλόντων], διείδε ότι ο Μαραθών δεν είναι τέλος, πέρας, αλλά αρχή. Αφού λοιπόν θεώρησε τον Μαραθώνα ως αρχή έπρεπε να πείσει τους Αθηναίους να παρασκευασθούν για το επόμενο στάδιο. Ήταν ανάγκη να τους πείσει ότι στην μελλοντική σύγκρουση δεν θα κριθεί η αντιπαράθεση από το πεζικό. Οι Πέρσες θα ξανάρθουν, αλλά με ναυτικό. Η νέα σύγκρουση δεν θα είναι πεζομαχία. Πώς θα γίνει η Αθήνα ναυτική ήταν το επίμονο μέλημά του. Ο

Θεμιστοκλής επανεστάτησε. Ήταν τόσο ριζική η μετατροπή του ύφους της πόλεως; Έπρεπε να γίνει από στεριανή ναυτική δύναμη. Ο Πειραιεύς, ένας δήμος από τους 139 του Αθηναϊκού κράτους, εγιγαντώθη. Έγινε το έτερον του άστεως. Η πόλις όλη γίνεται ως μία ναύς έτοιμη προς καθέλκυση. Και όλα όδευαν προς τη Σαλαμίνα. Εκεί νεωστί γενόμενοι πολίτες με την δειλή στην αρχή εμφάνιση ενός νέου πολιτειακού τύπου, της Δημοκρατίας, έδειξαν ότι ήσαν άξιοι της ελευθερίας. Η ελευθερία της πόλεως [και της Ελλάδος] έπεσε στους βραχιόνες των. Αυτοί εναυμάχησαν κωπηλατούντες και εθριάμβευσαν.

Οι Σαλαμινομάχοι έδειξαν στα Στενά της Σαλαμίνας ότι η πολιτογράφησή τους ήταν σωτήρια ενέργεια. Ποιος θα μπορούσε πια να τους εκδιώξει από το πολιτικό σκηνικό; Οι ίδιοι το διεμόρφωσαν κατά τη μεγάλη Κλασική περίοδο. Η τραγωδία είναι ότι με την υπερβολική οινοχόηση της ελευθερίας πέρασαν στην ασυδοσία. Έχασαν το μέτρο και το ήθος του Μαραθώνος και έπεσαν στον Πελοποννησιακό πόλεμο με τη εξαθλίωση της Δημοκρατίας.

Ο Μαραθών έμεινε στην Ιστορία ως ένα αθάνατο κρασί [ως αυτό του 1821]. Μπορεί να το πιει και να μεθύσει ο καθένας. Η μέθη εκδηλώνεται κάποτε ως ενθουσιασμός και βακχεία. Σ' αυτόν τον ενθουσιασμό ένας θεός εντίθεται μέσα μας. Ο άνθρωπος θεώνεται. Ο ίδιος άνθρωπος μπορεί με αντίθετη τάση να υποστεί καθίζηση. Η έξαρση του φρονήματος φέρνει το ήθος και δημιουργεί προσωπικότητα. Η ύφεσις του φρονήματος, αυτή η λώφησις [η λούφα] οδηγεί εις δούλωσιν.

Ο Μαραθών είναι ένα υπέροχο τρόπαιον. Μπορεί να το καρπωθεί οποιοσδήποτε. Και αυτό το τρόπαιον ουκ εά καθεύδειν. Ένας Μαραθωνομάχος, ο Αισχύλος, εμέθυσε και έδειξε την αλκήν του. Εποίει τας τραγωδίας μεθύων [με θεϊκή μέθη]. Έγραφε ποίηση με ορθό τρόπο αλλ' ουκ ειδώς γε. Ο ποιητής ποιεί έκφρων.

Πολύς λόγος γίνεται σήμερα περί της σχέσεως ατόμου και κοινωνίας, με αρχαίους όρους μεταξύ ιδίου και κοινού. Στον Μαραθώνα έχομε ένα τρανό πρότυπο. Συνήθως τα άτομα [ή τα μέλη του κοινωνικού συνόλου] δεν φροντίζουν το σύνολο. Όλοι, καθένας χωριστά, υποθέτουν ότι οι άλλοι θα το φροντίσουν. Με αυτή όμως την ατομική σκέψη που κάνει ο καθένας, με αυτό το δόξασμα, όπως το αναφέρει ο Θουκυδίδης, το κοινόν μένει έρημο. Ανεπαίσθητα φθείρεται. Τη γενική αυτή στάση της αμεριμνησίας των επί μερους για το κοινόν την διετύπωσε σε μορφή γνωμικού ο Αριστοτέλης, συνοψίζων τον Θουκυδίδη και προκαταλαμβάνων τον Μαξ: ήκιστα επιμελείας τυγχάνει το πλείστων κοινόν. Οι Αθηναίοι στα Μηδικά έκαμαν μία πελώρια υπέρβαση. Όχι μόνον επώμισθησαν το μέρος που τους αναλογούσε για τον κοινόν αγώνα, αλλά και ό,τι όφειλαν όλοι οι άλλοι. Την οφειλή ενός εκάστου χωριστά την έκαναν ιδική τους.

Το ηθικό δίδαγμα που βγαίνει για όλους μας, οι οποίοι καταναλίσκομε περισσότερα από όσα παράγομε, είναι ότι πρέπει να προσφέρομε στο κοινόν πλείονα των λαμβανομένων.

Δρ Λίτσα Χατζοπούλου

Διδάκτωρ Νεοελληνικής Φιλολογίας Πανεπιστημίου Κρήτης

Γεννήθηκε το 1967 στο Ηράκλειο Κρήτης. Σπούδασε Νεότερη και Σύγχρονη Ιστορία, με ειδίκευση στην Ιστορία των Νοοτροπιών, Φιλοσοφία και Νεοελληνική Φιλολογία στη Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Κρήτης. Από το 1996 ως το 2004 δίδαξε νεοελληνική φιλολογία στο Τμήμα Φιλολογίας, και Ιστορία Αισθητικών Θεωριών στο Τμήμα Φιλοσοφίας και Κοινωνικών Σπουδών του ίδιου Πανεπιστημίου. Συμμετείχε ως ερευνήτρια σε ερευνητικά προγράμματα για την ιστορία της Νεοελληνικής Λογικής και του Νεοελληνικού Θεάτρου, ενώ υπήρξε επιστημονική υπεύθυνη του προγράμματος «Ελληνική Πατριωτική Λογοτεχνία 18^ο-20^ο αι.». Το επιστημονικό της έργο άπτεται ιστορικών και φιλολογικών ζητημάτων της περιόδου 1770-1940.

Η δημοκρατία, η ανατροπή της τυραννίας και η ελευθερία της Ελλάδας: συμβολικές και ιδεολογικές διαστάσεις της μάχης του Μαραθώνα στους νεότερους χρόνους

Η ιστορική συγκυρία των αρχών του 5^{ου} αι. π.Χ. συνέτεινε ώστε η μάχη του Μαραθώνα, ως γεγονός, να υπερβεί το πλαίσιο της σημασιοδότησής του με εθνικούς όρους και να προσλάβει περαιτέρω συμβολικά νοήματα. Κατ' αρχάς δεν επρόκειτο μόνο για τη νίκη των Αθηναίων επί των Περσών, αλλά και για τη νίκη της δημοκρατίας, αφενός επί της ανατολικής δεσποτείας και αφετέρου επί των εντοπίων τυραννόφιλων. Χάρη σ' αυτόν τον ισχυρό συμβολισμό, στο πλαίσιο του οποίου επιτελέστηκε η οργανική σύνδεση της ελευθερίας και της δημοκρατίας,¹ ο Μαραθώνας θα καταστεί σημείο ιδεολογικής και πολιτικής αναφοράς στην εποχή του Διαφωτισμού και του Ρομαντισμού. Έτσι, αιώνες μετά την αναμέτρηση

1. Για μια συνοπτική περιγραφή της ιδεολογικοποίησης της νίκης, βλ. Φ. Φράγκος, Χωρίς ιππείς. Η μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ.), Αθήνα: Σέλευκος 2010, σ. 168-170, 175-184.

Αθηναίων και Περσών σε ελληνικό έδαφος, προβάλλει ως ένα σύνθετο ιδεολογικο-πολιτικό σύμβολο, το νόημα του οποίου αναπτύσσεται σε δύο συμπληρωματικούς άξονες: η δημοκρατία νικά τον δεσποτισμό και ο πολιτισμός νικά τη βαρβαρότητα. Ο δεύτερος αυτός άξονας, που οφείλεται στην ηροδοτέα αφήγηση των Περσικών πολέμων, θα μπορούσε βέβαια να ερμηνευτεί με ποικίλους τρόπους – με το κυριολεκτικό επίπεδο να συνιστά ενδεχομένως τη λιγότερο πιθανή εναλλακτική. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, τα μέλη των πολικών αντιθέσεων είχαν ήδη αντιστοιχηθεί από τον Αλικαρνασσεά σε δύο διαφορετικούς γεωγραφικούς χώρους – την Ευρώπη ως τόπο της δημοκρατίας και του πολιτισμού και την Ανατολή ως τόπο του δεσποτισμού και της βαρβαρότητας.

Αυτό το γόνιμο συμβολικό υπόστρωμα αποδείχτηκε απολύτως κατάλληλο για την ιδεολογική, πολιτική και επαναστατική συγκυρία του 18^{ου} και του 19^{ου} αι. Είναι μάλιστα ενδιαφέρον ότι ο Μαραθώνας αναγνωρίζεται ως κομβικό σημείο στην επαλληλία των ιστορικών γεγονότων, ως ένα συμβάν, μετά το οποίο ο κόσμος άλλαξε ριζικά, ακόμη και από εκείνους που δυσκολεύονταν να συμφιλιωθούν με την ιδέα της ριζοσπαστικής δημοκρατίας του Περικλή. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, ο Σκοτσέζος λόγιος Walter Anderson, ο οποίος στο έργο του *The Philosophy of Ancient Greece* (1791) διατύπωνε την άποψη πως, παρά τις εκπληκτικές νίκες των πολιτών της στον Μαραθώνα και τις Πλαταιές, η Αθήνα υπέφερε από ηθική παρακμή και πολιτική αναταραχή.² Αντίστοιχες διαθέσεις απαντούν και στη Γαλλία την ίδια περίπου εποχή. Λόγιοι και διανοητές, όπως ο Mably και ο Rousseau, που επιλέγουν ως πολιτικό και ιδεολογικό πρότυπο τη Σπάρτη, βασιίζουν την απόρριψη του αθηναϊκού πολιτικού μοντέλου στο ευμετάβλητο του δημοκρατικού δήμου, παρέχοντας ως κατεξοχήν παράδειγμα την τύχη του νικητή στον Μαραθώνα, Μιλτιάδη.³

Ωστόσο, οι ιδεολογικές επιφυλάξεις και οι μετριοπαθείς πολιτικές επιλογές δεν θα μπορούσαν να κυριαρχήσουν στις νοοτροπίες μιας εποχής που σημαδεύεται από δύο μεγάλες επαναστάσεις, την Αμερικανική και τη Γαλλική. Το επαναστατικό κλίμα, σε συνδυασμό με την πνευματική ακτινοβολία του ευρωπαϊκού Διαφωτισμού, ευνοούσε την ανάδειξη του Μαραθώνα σε σύμβολο ελευθερίας και δημοκρατίας, ενώ παράλληλα ενίσχυε την τάση της αναγωγής στην ελληνική (και τη ρωμαϊκή) αρχαιότητα, προκειμένου να αναζητηθούν πρότυπα, έμπνευση, κυρίως όμως διαβεβαιώσεις για την επιτυχία των σύγχρονων επαναστατικών επιδιώξεων. Για παράδειγμα, αμέσως μετά τη διακήρυξη της Αμερικανικής Ανεξαρτησίας (1776), ο Πλούταρχος καθίσταται ένας από τους δημοφιλέστερους αρχαίους Έλληνες συγγραφείς και οι ήρωές του αντιμετωπίζονται ως τα κατεξοχήν πρότυπα ηρωικής αρετής, ενώ το όνομα «Αριστειδής»

2. David Allan, "The Age of Pericles in the modern Athens: Greek history, Scottish politics and the fading of Enlightenment", *History Journal*, 44/2 (2001) 402. Εν τούτοις, στις αρχές του 19^{ου} αι., οι Σκοτσέζοι θα αναπτύξουν ισχυρές τάσεις «αθηνο-κεντρισμού» και «αθηνο-λατρίας», απηλλαγμένοι από τις ιδεολογικές επιφυλάξεις της προηγούμενης γενεάς.

3. Pierre Vidal-Naquet, *Πέρα από την αρχαία ελληνική δημοκρατία. Δοκίμια αρχαίας και νεότερης ιστοριογραφίας*, μτφ. Θ. Μιχαήλ, Αθήνα: Αλεξάνδρεια 1999, σ. 210.

είναι ένα από τα συνηθισμένα ψευδώνυμα με τα οποία δημοσιεύονται πολιτικά κυρίως κείμενα.⁴ Το ίδιο συμβαίνει και στην επαναστατημένη Γαλλία. Τα αρχαιοελληνικά και τα ρωμαϊκά ψευδώνυμα είναι και εδώ αρκετά δημοφιλή, ενώ από το 1793 πληθαίνουν οι Γάλλοι πολίτες που αποφασίζουν να αλλάξουν το χριστιανικό τους όνομα και να αποκαλούνται πλέον Σωκράτης, Θεμιστοκλής, Γράκχος, Βρούτος.⁵

Αναμφίβολα, η πιο «μαραθωνο-λατρική» περίοδος της γαλλικής ιστορίας ήταν τα δύο χρόνια της Τρομοκρατίας (1793-1794). Φυσικά, δεν πρόκειται για σύμπτωση. Το κράτος είχε γίνει πλέον ο εγγυητής της ελευθερίας των πολιτών και της προστασίας των δικαιωμάτων τους· σε αντάλλαγμα, ζητούσε από τους πολίτες να πάρουν τα όπλα για να υπερασπίσουν το έθνος.⁶ Διαμορφώνεται, έτσι, μια νέα ιδεολογία, ο λεγόμενος «πατριωτικός μιλιταρισμός», που ταύτιζε το ατομικό συμφέρον με το συμφέρον του κράτους, αναγνωρίζοντας ως ιστορικό της προηγούμενη την Αθήνα του 490 π.Χ.⁷ Σ' αυτό το πλαίσιο και μ' αυτούς τους όρους, η μάχη του Μαραθώνα εισάγεται για πρώτη φορά στον κόσμο της νεότερης τέχνης. Τον Αύγουστο του 1793 ανέβηκε η όπερα *La journée de Marathon*, ou *La triomphe de la liberté* του Rodolphe Kreutzer, με λιμπρέτο βασισμένο στο ομώνυμο έργο του Jean François Gueroult, που είχε εκδοθεί το 1792.⁸ Στον πρόλογο της έκδοσης, ο Gueroult σημειώνει ότι πηγές του ήταν ο Ηρόδοτος, ο Πλούταρχος και άλλοι αρχαίοι συγγραφείς, διαβεβαιώνει για την ιστορική πιστότητα του έργου του και δηλώνει ότι πρόθεσή του ήταν να δώσει στους Γάλλους πολίτες ηρωικά πρότυπα για το παρόν, εξοικειώνοντάς τους με τις πράξεις των έσοχων ανδρών της αρχαιότητας.⁹

Η όπερα του Kreutzer κατέβηκε μετά από 12 παραστάσεις. Αντιθέτως, η όπερα *Miltiade à Marathon* των Nicolas François Guillard και Antoine Marcel Lemoine υπήρξε μία από τις πέντε δημοφιλέστερες που ανέβηκαν σε γαλλικά θέατρα το 1793-1794, αφού έφτασε τις 48 παραστάσεις. Η προεμέρα, στις 5 Νοεμβρίου 1793, προκάλεσε γενικό ενθουσιασμό, που κορυφώθηκε όταν ο ηθοποιός που υπεδύετο τον Αριστειδή τραγούδησε επί σκηνής τους εξής στίχους: «έχουμε εναντίον μας τα τρία τέταρτα της γης... η τυραννία με δειλία επιτίθεται εναντίον ενός λαού». Την επομένη το περιοδικό *Révolutions de Paris* (5-12.11.1793, σ. 194-195) δημοσίευσε μια διθυραμβική κριτική, που επιτέλους ανέβηκε μια όπερα χωρίς μπαλέτο και ερωτικές σκηνές, μια όπερα που εστιάζει στην αγάπη για την ελευθερία και την πατρίδα.¹⁰

Την ίδια εκείνη εποχή, ανάμεσα στα δεκάδες γαλλικά χωριά που άλλαξαν το τοπωνύμιό τους επί το αρχαιότερον, βρίσκουμε και δύο Μαραθώνες. Ας μη μας

4. Edwin A. Miles, "The young American nation and the classical world", *Journal of the History of Ideas*, 35/2 (1974) 259-262.

5. Vidal-Naquet, *ό.π.*, σ. 249-250.

6. H. Strachen, "The Nation in Arms", στον τόμο G. Best (επιμ.), *The Permanent Revolution: The French Revolution and Its Legacy, 1789-1989*, London: Fontana Press 1988, σ. 49-50.

7. S. Schama, *Citizens. A Chronicle of the French Revolution*, New York: Knopf 1989, σ. 184.

8. B. F. Hyslop, "The Theatre during a crisis: The Parisian Theatre during the Reign of Terror", *Journal of Modern History*, 17/4 (1945) 343.

9. J. F. Gueroult, *La journée de Marathon, ou La triomphe de la liberté*, Paris: Imprimerie du Gerle Social 1792, σ. 3-5.

10. Hyslop, *ό.π.*, σ. 342-343.

διαφύγει ότι πέραν της ηθελημένης σύνδεσης με τον τόπο της περίφημης μάχης, το τοπωνύμιο «Μαραθών» συγγενεύει ηχητικά με το όνομα του επαναστάτη Ζαν-Πολ Μαρά: οι Γάλλοι “Marathoniens”, λοιπόν, αυτοπροσδιορίζονταν τοπωνυμικά και ως αγωνιστές της δημοκρατίας και ως φίλοι του Μαρά.¹¹

Αν ο Διαφωτισμός και η Γαλλική Επανάσταση επανέφεραν στο ιδεολογικό προσκήνιο τη μάχη του Μαραθώνα, ο Ρομαντισμός και η Ελληνική Επανάσταση του 1821 συνέβαλαν στην περαιτέρω επιβίωση και ισχυροποίηση του συμβολικού της περιεχομένου. Ούτως ή άλλως, για τους ρομαντικούς, η αρχαιότητα, όπως και κάθε περίοδος του παρελθόντος, συνιστά πηγή νοσταλγίας και μελαγχολίας, επειδή ο λαμπρός εκείνος κόσμος της δόξας, της αρετής και της ομορφιάς είναι οριστικά χαμένος, παντοτινά απρόσιτος. Αυτή η απώλεια καθιστά ακόμη πιο αντίξοο το περιβάλλον του ρομαντικού υποκειμένου, που, καταδικασμένο στην άτεγκτη νομοτέλεια του “Sic transit gloria mundi”, βιώνει το ζοφερό παρόν του, ποθώντας όμως πάντοτε το χαμένο ιδανικό (τον Παράδεισο ή μία από τις ένδοξες εποχές της ανθρώπινης ιστορίας).

Εν τούτοις, οι μελαγχολικές θρηνηλογίες για κάθε είδους απώλειες δεν εξαντλούν την πολύπλευρη σχέση των ρομαντικών με την αρχαιότητα. Ο επαναστατικός πυρετός που εξαπλώθηκε στον ευρωπαϊκό νότο και τα εκρηκτικά αιτήματα για ανεξαρτησία και εθνική αποκατάσταση θα θέσουν και πάλι στο επίκεντρο της ποιητικής φαντασίας την αρχαία Ελλάδα, προβάλλοντάς την ως πηγή κάθε δημοκρατικής, πολεμικής και πολιτικής αρετής. Έτσι, το 1807, ο Ιταλός ποιητής Ugo Foscolo στο εμβληματικό ποίημα Οι Τάφοι (I Sepolcri), περιγράφει εικόνες αρχαίων τάφων και μνημείων συνδέοντάς τις με ιστορικά ή μυθικά ηρωικά γεγονότα. Ομιλώντας για τον Μαραθώνα, παρουσιάζει τα κόκαλα των νεκρών Αθηναίων να δονούνται από πατριωτικό πυρετό, ενώ οι ήρωες της μάχης, που έχουν πλέον περάσει στη σφαίρα του ιερού, παραμένουν πρότυπα της ελληνικής αρετής:

*Con questi grandi abita eterno: e l'ossa
fremono amor di patria. Ah sí! da quella
religiosa pace un Nume parla:
e nutria contro a' Persi in Maratona
ove Atene sacrò tombe a' suoi prodi,
la virtù greca e l'ira.*

Όπως επισημαίνει ο ποιητής, μέσα από εικόνες και μύθους, απευθυνόμενος στη φαντασία και στο συναίσθημα των συμπατριωτών του, επιχειρεί να ανάψει τη φλόγα του πατριωτισμού, ώστε να πραγματωθεί η εθνική ολοκλήρωση της Ιταλίας.

Την εποχή που ο Foscolo έγραφε τους Τάφους, ο Byron, ο επαναστάτης του ευρωπαϊκού ρομαντισμού, έκανε το πρώτο του ταξίδι στην Ελλάδα: εικόνες, διαθέσεις και συναισθήματα από εκείνο το ταξίδι θα καταγραφούν ποιητικά στο δεύτερο άσμα

11. Vidal-Naquet, ό.π., σ. 251.

του ποιήματός του Το προσκύνημα του νεαρού Χάρολντ (Childe Harold's Pilgrimage, 1812). Σ' αυτήν την ποιητική καταγραφή, ο Μαραθώνας θα εμφανιστεί στο πλαίσιο των λεγόμενων «βυρωνικών θρήνων» για τη «νεκρή Ελλάδα» και θα συνδεθεί με το προσφιλές, στον Byron, μοτίβο της αντίθεσης ανάμεσα στο ένδοξο παρελθόν και στο ζοφερό παρόν.¹² Έτσι, στις στροφές 88-90, το δοξασμένο εκείνο πεδίο προβάλλει ως ο μόνος ελληνικός τόπος που έχει κερδίσει τον σεβασμό του χρόνου και της φθοράς. Ο ποιητής βλέπει πως όλα έχουν παραμείνει αναλλοίωτα – ο ήλιος, η γη, το τοπίο – εκτός από τους σκλάβους και τους ξένους δυνάστες:

LXXXIX.

*The sun, the soil, but not the slave, the same;
Unchanged in all except its foreign lord -
Preserves alike its bounds and boundless fame;
The battle-field, where Persia's victim horde
First bowed beneath the brunt of Hellas' sword,
As on the morn to distant Glory dear,
When Marathon became a magic word;
Which uttered, to the hearer's eye appear
The camp, the host, the fight, the conqueror's career.*

XC.

*The flying Mede, his shaftless broken bow;
The fiery Greek, his red pursuing spear;
Mountains above, Earth's, Ocean's plain below;
Death in the front, Destruction in the rear!
Such was the scene - what now remaineth here?
What sacred trophy marks the hallowed ground,
Recording Freedom's smile and Asia's tear?*

*The rifled urn, the violated mound,
The dust thy courser's hoof, rude stranger! spurns around.*¹³

12. Στους «βυρωνικούς θρήνους», ο ποιητής απευθύνεται στην υπόδουλη Ελλάδα, σαν σε νεκρή ερωμένη, αναπολώντας την αλλοτινή της ομορφιά, την οποία συγκρίνει με την ταρινιά παρακμή της. Ακολουθώντας, στρέφεται με ιδιαίτερη σκληρότητα στους υπόδουλους Έλληνες και τους κατηγορεί ότι στάθηκαν ανάξιοι κληρονόμοι των ένδοξων προγόνων τους. Εν προκειμένω, η αντίθεση ένδοξου παρελθόντος και ζοφερού παρόντος ισοδυναμεί με την αντίθεση ανάμεσα στην αρχαία Ελλάδα, που απολάμβανε την ελευθερία και τη δημοκρατία, και στην Ελλάδα της εποχής του Byron, που, ως υπόδουλη, θεωρείται νεκρή. Σ' αυτήν τη βυρωνική εικόνα της «νεκρής Ελλάδας» θα απαντήσουν, εμμέτρως, οι βυρωνόληπτοι ποιητές του ελληνικού ρομαντισμού, βλ. σχετικά Αθηνά Γεωργαντά, Αιών βυρωνομανής. Ο κόσμος του Byron και η νέα ελληνική ποίηση, Αθήνα: Εξάντας 1992, σ. 17-46.

13. Στρ. 89: Ο ήλιος, η γη, μα όχι ο σκλάβος, τα ίδια / όλα απαράλλαχτα, εκτός από τον ξένο δυνάστη – ίδια παραμένουν τα δεσμά και η αδέσμευτη φήμη. / Το πεδίο της μάχης, όπου οι ορδές των Περσών / υποκλίθηκαν στην ορμή του ξίφους της Ελλάδας, / είναι ακριβώς όπως ήταν εκείνο το δοξασμένο πρώινο, / όταν ο Μαραθώνας έγινε λέξη μαγική, / που όποιος την ακούσει, βλέπει μπροστά στα μάτια του το

Στο τρίτο άσμα του ίδιου ποιήματος (1816), ο ποιητής θα αναφερθεί ξανά στον Μαραθώνα, για να υπογραμμίσει την πολιτική του σημασία. Θεωρεί ότι η μάχη εκείνη και η μάχη του Μορά (όταν, στα 1476, οι Ελβετοί νίκησαν τον Κάρολο Α', τον δούκα της Βουργουνδίας) είναι οι ακηλίδωτες νίκες της αληθινής Δόξας, επειδή οι νικητές ήσαν ανιδιοτελείς πολεμιστές μιας περήφανης, δημοκρατικής στρατιάς, με αδελφικούς δεσμούς και μάχονταν για τη γη τους και όχι για τους σκοπούς κάποιου πρίγκιπα ή κάποιου βασιλιά (άσμα 3, στρ. 64).

Τέλος, το 1818, στο περίφημο ποίημα «Τα νησιά της Ελλάδας» (“The Isles of Greece”), που θα παρενθέσει στο ημιτελές έπος Ντον Ζουάν (Don Juan), ο Byron θα αναπτύξει τις παθιασμένες επαναστατικές του παραινέσεις προς τους Έλληνες, μέσα από βίαιες αντιθέσεις της αρχαίας δόξας με τη σύγχρονη δουλεία. Η εξύμνηση της πολεμικής αρετής των αρχαίων ξεκινά, βέβαια, από τον Μαραθώνα:

*The mountains look on Marathon –
And Marathon looks on the sea;
And musing there an hour alone,
I dream'd that Greece might yet be free
For, standing on the Persians' grave,
I could not deem myself a slave.¹⁴*

Μερικές στροφές παρακάτω, ο ποιητής αναθυμάται τον Μιλτιάδη, που, αν και τύραννος της Χερσονήσου, ήταν εκείνος που πολέμησε για την ελευθερία και τη δημοκρατία, και εύχεται να εμφανιζόταν πάλι ένας τέτοιος «τύραννος».

Ακόμη κι αν ο Byron δεν ήταν πρώτος που θεώρησε τους Πέρσες ως συμβολικό υποκατάστατο των Τούρκων (αλλά και των κατακτητών εν γένει), ήταν οπωσδήποτε εκείνος που καθιέρωσε το εν λόγω μοτίβο στην ποίηση του ρομαντισμού, υπογραμμίζοντας συγχρόνως την εθνική και την πολιτική διάσταση του συμβόλου, αφού γι' αυτόν Ελευθερία και Δημοκρατία ήταν έννοιες αλληλένδετες. Άλλοι, συντηρητικότεροι πολιτικά, ρομαντικοί ποιητές, όπως λ.χ., ο Γάλλος Alphonse de Lamartine υιοθέτησαν μόνο την εθνική σημασιοδότηση.¹⁵

στρατόπεδο, / τον στρατό, τη μάχη, την πορεία του κατακτητή: Στρ. 90: Τον Μήδο να φεύγει τρέχοντας, με το σπασμένο τόξο / τον Έλληνα, παράφορο, να τον καταδιώκει με ματωμένο δόρυ / πιο πάνω τα βουνά, χαμηλότερα την πεδιάδα της γης και τη θάλασσα / στην πρώτη γραμμή ο Θάνατος, στα νώτα η Καταστροφή! / Αυτή ήταν η σκηνή – συνεχίζει ο ποιητής – τι απομένει τώρα εκεί; / Ποιο ιερό τρόπαιο σημαδεύει το αγιασμένο χώμα, / απομνημονεύοντας το χαμόγελο της Ελευθερίας και το δάκρυ της Ασίας; Και απαντά ο ίδιος: η συλημένη τεφροδόχος, ο βεβηλωμένος τύμβος, / και η σκόνη που σκορπά με τις σπλές του το γρήγορό σου άλογο, βάνασε ξένη! (η απόδοση δική μου).

14. Τα βουνά κοιτούν τον Μαραθώνα – κι ο Μαραθώνας τη θάλασσα / ρεμβάζοντας εκεί μια ώρα μόνος / ονειρεύτηκα πως η Ελλάδα θα μπορούσε ακόμη να ελευθερωθεί / γιατί καθώς στεκόμουν πάνω στον τάφο των Περσών / δεν μπορούσα να πιστέψω τον εαυτό μου σκλάβο (η απόδοση δική μου).

15. Βλ. το ποίημα «Ίκεσία για τους Έλληνες», (“Invocation pour les grecs”, 1826, από τη συλλογή Harmonies poétiques et religieuses), όπου συσχετίζει την τραγική πτώση του Μεσολογγίου με τους «βωμούς του Μαραθώνα, των Λευκτρών και των Πλαταιών».

Ο διπλός συμβολισμός της μάχης εντοπίζεται και στο μακροσκελές ποίημα με τίτλο *The Battle of Marathon*, που εξεδόθη το 1820, από την Elizabeth Barrett, μετέπειτα κυρία Robert Browning, μία από τις σημαντικές ποιήτριες του αγγλικού ρομαντισμού.¹⁶ Ένα ακόμη ποίημα με τίτλο “*Marathon*” γράφτηκε περί το 1825-1826, από τον Αμερικανό λόγιο και ψυχίατρο Pliny Earle (1841). Σε περίπου 20 ανίσου μήκους στροφές, ο Earle ουσιαστικά αναπτύσσει τις εικόνες που είχε συμπυκνώσει ο Byron στις 3 στροφές του *Childe Harold*. Καθώς γράφει διαρκούσης της ελληνικής επανάστασης, έχει την ευκαιρία να απαντήσει στη βυρωνική εικόνα της νεκρής Ελλάδας: η Ελλάδα ναι, ήταν αιώνες νεκρή, αλλά τώρα πλέον έχει αναζήσει ορμητική, τιμώντας την ένδοξη κληρονομιά της.¹⁷

Στην ελληνική ποίηση των ρομαντικών χρόνων, ο Μαραθώνας έχει την ισχύ εθνικού κυρίως συμβόλου, που παρακινεί τους υπόδουλους στον αγώνα για την ελευθερία· μ’ αυτή τη σημασία, αναφέρεται από τον Αλέξανδρο Υψηλάντη στις επαναστατικές του προκηρύξεις¹⁸ και μ’ αυτή τη μορφή απαντά στα ποιήματα του Κων. Κοκκινάκη («*Εγερτήριον*»: Τρόπαια του Μαραθώνος / δεν αφάνισεν ο χρόνος, / αιωνίως διαρκούν / και την δόξαν των προγόνων / πάντοτε διαλαλούν), του Ιω. Ζαμπελίου («*Εις νίκηην*»: Την λαμπροφόρον φαιδράν σου παρουσίαν / του Μαραθώνος άντικρυς εναντεύει / το ιερόν πεδίον) και άλλων γνωστών ή λησμονημένων σήμερα ποιητών. Κατά κανόνα, πρόκειται για ρητορικού χαρακτήρα αναφορές και επικλήσεις, με ιδεολογική μάλλον παρά ποιητική δύναμη. Μοναδική, κατά τη γνώμη μου, εξαίρεση αποτελεί η ακόλουθη στροφή (ια΄) από την ωδή του Ανδρέα Κάλβου «*Εις δόξαν*» (από τη συλλογή *Ωδαί*, 1824):

Ούτως τα μύρια τάγματα
έχυσεν ο Αράξης,
αλλά, ω Ασπίς Ελλάδος,
συ επί τους Πέρσας άστραψες,
κ’ έγγινον κόνις.

16. Elizabeth Barrett, *The Battle of Marathon. A Poem*, London: W. Lindsell 1820. Η νεαρή Elizabeth αφιέρωσε το ποίημα στον πατέρα της και στη δεκασέλιδη εισαγωγή δηλώνει ότι η μάχη του Μαραθώνα είναι ένα γεγονός που «μπορεί να ξεσηκώσει τα δυνατότερα πάθη στην ψυχή» (σ. χί)· ακολουθώντας εξηγεί γιατί προτίμησε χειριστεί το θέμα κατά τον τρόπο του Ομήρου και παρουσιάζει τη μετρική κατασκευή του ποιήματος. Όσο γνωρίζω, το ποίημα πέρασε σχεδόν απαρατήρητο στην εποχή του και για ελάχιστοι ήταν αυτοί που είχαν στην κατοχή τους κάποιο αντίτυπό του. Το 1891, έγινε η πρώτη ανατύπωσή του (στην πραγματικότητα, ομοιοτυπία της πρώτης έκδοσης), σε 54 αντίτυπα, προορισμένα για ιδιωτική διανομή (*The Battle of Marathon. A Poem, written in early youth by Elizabeth Barrett-Browning, printed for her father in 1820, and now reprinted in type-facsimile, with an Introduction by H. Buxton Forman, London 1891*).

17. Pliny Earle, *Marathon and Other Poems*, Philadelphia: Henry Perkins 1841. Ο Pliny Earle (1809-1892) ήταν γιατρός και ψυχίατρος. Μετά τις σπουδές του στο πανεπιστήμιο της Πενσυλβάνια, μετεκπαιδεύτηκε στο Παρίσι. Ασχολήθηκε συστηματικά με τα ψυχικά νοσήματα και την κατάσταση των ψυχιατρείων στις Η.Π.Α. Ήταν, μεταξύ άλλων, ο ιδρυτής της Αμερικανικής Ιατρικής Ένωσης και της Ψυχολογικής Εταιρίας της Νέας Αγγλίας.

18. Βλ. την επαναστατική προκήρυξη του Υψηλάντη στο στρατόπεδο του Ιασίου (24.2.1821): «Ας καλέσωμεν λοιπόν εκ νέου, ω Ανδρείοι και μεγαλόψυχοι Έλληνες, την ελευθερίαν εις την κλασικήν γην της Ελλάδος! Ας συγκροτήσωμεν μάχην μεταξύ του Μαραθώνος και των Θεμοπολών!».

Εδώ η ποιητική εικόνα συγκροτείται με άξονα μια ιστορική λεπτομέρεια (το περιστατικό με το σινιάλο της ασπίδας), το οποίο εν προκειμένω λειτουργεί σε περισσότερα νοηματικά επίπεδα.

Μετά το 1830, οι Έλληνες ρομαντικοί θα εξακολουθήσουν να επικαλούνται τον Μαραθώνα, ως απόδειξη της αρχαίας τους καταγωγής και της αναγέννησης της Ελλάδας (βλ., λ.χ., Αλ. Σούτσος, Ο Περιπλανώμενος, 1839: Δεν εξύπνησαν εκ νέου αι ηχώ των Μαραθώνων / εις την ρήξιν των δεσμών σου, δεσμών είκοσι αιώνων;). Εξάλλου, αξιοποιώντας (ποιητικά και ιδεολογικά) την πρόσφατη επαναστατική εμπειρία, θα απαντήσουν στους βυρωνικούς θρήνους, διατρανώνοντας πως η Ελλάδα «δεν απέθανεν». Παραθέτω ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα από το εκτενές ποίημα Ο Λαοπλάνος (1840) του Α.Ρ. Ραγκαβή, που συμπυκνώνει παραδειγματικά τον χειρισμό του εν λόγω θέματος από τους Έλληνες ρομαντικούς:

Ήδη δ' ο Πέτρος ευπρεπώς εν μέσω των παρέστη·
«Γενναίοι, έκραξεν, εμπρός! η ώρα μας επέστη!
Ω στρατιώται του Θεού και της ελευθερίας,
αφήτε τας σημαίας σας εις τον βορρά το πνεύμα.
Εις της κοινής πατρίδος σας πειθόμενοι το νεύμα,
γυμνώσατε τα ξίφη σας κατά της τυραννίας.

Πολύν καιρόν υπέφερον τα κλασικά εδάφη
των παχυλών Ασιανών το αγενές φορτίον,
πολύν καιρόν πατούμενοι υπό ποδών αγρίων
βεβήλως των πατέρων σας υβρίσθησαν οι τάφοι,
και εκ της βίβλου των εθνών ως τέλους διεγράφη
το έθνος σας, το άλλοτε λαμπρότερον ηλίον.
Που είναι των αρχαίων σας προγόνων η σοφία;
Άλλους λαούς εφώτισε κ' εσβέσθη η ίδια.
Των ανδριάντων, των βωμών και των ναών σας πάντων
τι μένει σήμερα; Σωρός τριμμάτων μόνον μένει
τοιαύτη κείται η Ελλάς, ως εις των ανδριάντων.
Φυλάττουσα το κάλλος της, αλλά συντετριμμένη.
Στενάζοντες απόμαχοι των Μαραθωνομάχων,
αν τύχην μετεβάλατε ουχί δε και καρδίαν,
περιβληθήτε σήμερα την παλαιάν ανδριάν,
και την ελευθερίαν σας στηρίζατ' επί βράχων.
Ανάδρων δούλων οι λαοί αν σας φρονούν αγέλην
και υποπόδια ποδών αγρίων και βαρβάρων,
ας εννοήσουν σήμερα, υπό σωρόν μαρμάρων
ότι υπάρχει η Ελλάς και ότι ζη ο Έλλην.»

Μ' αυτόν τον τρόπο, ο συμβολισμός της μάχης θα παραμείνει ενεργός στην ποίησή μας, περίπου μέχρι την εθνική ολοκλήρωση της Ελλάδας στις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι. Παρ' όλο που οι ποιητές της γενιάς του 1880 μπορούσαν να αναχθούν στα ηρωικά πρότυπα της επανάστασης για να παρακινήσουν για τους νέους αγώνες υπέρ των αλύτρωτων αδελφών, δεν έπαψαν να επικαλούνται τη δόξα των αρχαίων Μαραθωνομάχων, ενδεχομένως για να ενισχύσουν έτι περαιτέρω την ιδέα της «συνέχειας» του ελληνισμού. Μ' αυτό το πνεύμα, ο Λορέντσος Μαβίλης θα συναριθμήσει τους νεότερους πολεμιστές στη χορεία των ηρωικώς πεσόντων στον Μαραθώνα, στο ποίημά του «Μόν' οι Μαραθωνομάχοι»:

*Μόν' οι Μαραθωνομάχοι
δεν σ' εδόξασαν πατρίδα,
δεν σ' εδόξασαν μονάχοι
οι τριακόσιοι του Λεωνίδα.
Εβαστάξαν τα παιδιά σου,
παλληκάρια διαλεμμένα,
πάντα σαν τα ιδρυά του δάσου
σαν τους βράχους, ένα κι ένα'
όμοια ακλόνητοι κι αγνάντια
στων οχτρών την άγρια φόρα
κι όμοια στέρεοι στη γιγάντια
και κακή της τύχης μπόρα.*

Ας επιστρέψουμε, όμως, στην ευρωπαϊκή ατμόσφαιρα του 19^{ου} αι. Στα 1834, ο Γάλλος γλύπτης Jean-Pierre Cortot ολοκληρώνει το περίφημο γλυπτό του μαραθωνοδρόμου που ανακοινώνει τη νίκη των Αθηναίων. Την επόμενη δεκαετία, στα 1846, στην κριτική του για το έργο του George Grote, A History of Greece, ο φιλόσοφος John Stuart Mill έγραψε την περίφημη φράση ότι, αν η έκβαση της μάχης του Μαραθώνα ήταν διαφορετική, «οι παλαιοί Βρετανοί και οι Σάξονες ίσως ήταν ακόμη περιπλανώμενοι στα δάση».¹⁹ Ο Μαραθώνας είχε πλέον εδραιωθεί πλήρως στη συνείδηση των Ευρωπαίων ιστορικών και διανοητών ως καθολικό σύμβολο των δημοκρατικών αξιών αλλά και ως γεγονός που ουσιαστικά σηματοδότησε τη γένεση της Ευρώπης.²⁰

Οστόσο, ο μύθος δεν είχε ακόμη εξαντληθεί. Το 1879, ο Βρετανός ποιητής Robert Browning γράφει το ποίημα "Pheidippides", προσδίδοντας μία ακόμη συμβολική

19. John Stuart Mill, "A History of Greece. By George Grote", Edinburg Review 54 (1846) 343-377. Ολόκληρο το σχετικό απόσπασμα παρατίθεται και σχολιάζεται από τον Φ. Φράγκο, Χωρίς ιππείς, ό.π., σ. 13.

20. Αξίζει να αναφερθεί εδώ ένα μικρό ποίημα του Paul Verlaine με τίτλο "Croquis parisien" («Παρισινό σκίτσο»), από τη συλλογή Poèmes saturniens (1866). Ο ποιητής μεταγράφει τη βυρωνική αντίθεση ένδοξου/λαμπρού παρελθόντος και ζοφερού παρόντος με όρους συμβολιστικούς και αισθητικούς. Έτσι, περιγράφει ένα κυριολεκτικώς ζοφερό Παρίσι -με γκριζα χρώματα, καπνούς και ομιχλώδη ατμόσφαιρα- να τον περιβάλλει, ενώ ο ίδιος ονειρεύεται τον Πλάτωνα, τον Φειδία, τον Μαραθώνα και τη Σαλαμίνα κάτω από μια λάμπα με φως γαλαζωπό.

διάσταση στα περί τη μάχη γεγονότα. Ο Browning είναι ο πρώτος που συνδυάζει την παράδοση του Ηροδότου για την αποστολή του Φειδιππίδη στη Σπάρτη και τη συνάντησή του με τον Πάνα, με τις μεταγενέστερες παραδόσεις του Πλουτάρχου και του Λουκιανού για την αποστολή του αγγελιαφόρου στην Αθήνα, και τον ακαριαίο θάνατό του μόλις ξεστόμισε τα λόγια «Χαίρετε, νικώμεν».²¹ Η μορφή του μαραθωνοδρόμου, ως αγγελιαφόρου της νίκης άρα και της ειρήνης, που εισάγεται πλέον στον κόσμο της ποίησης, επρόκειτο να αποκτήσει και υλική υπόσταση στους αναβιωμένους Ολυμπιακούς Αγώνες της Αθήνας το 1896, και μάλιστα στο πρόσωπο ενός Έλληνα, του Σπύρου Λούη. Και, αυτή τη μορφή θα χρησιμοποιήσει ως εγερτήριο πρότυπο ο Γάλλος ποιητής Frédéric Mistral στο ποίημα με τίτλο «Ο ελληνικός ύμνος», που έγραψε με αφορμή τον (ατυχή) ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897:

*Το Μαραθώνιο πεζοδρόμο ακολουθώντας,
Κι αν πέσουμε, το χρέος μας έχουμε κάνει!
Και με το αίμα του προγόνου μας Λεωνίδα
το αίμα μας, θριάμβων αίμα, ταιριασμένο,
θα πορφυρώση τον καρπό τον κοραλένιο
και το σταφύλι το κρεμάμενο στο κλήμα.
Κι αν είναι να πεθάνουμε για την Ελλάδα,
Θεία είν' η δάφνη! Μια φορά κανείς πεθαίνει.²²*

Κατά τον 20^ο αιώνα, ο συμβολισμός του Μαραθώνα προσέλαβε καθολικότερες διαστάσεις, κατέστη παγκόσμιος και συνδέθηκε άρρηκτα με το ιδεώδες της ειρήνης. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι η μορφή του μαραθωνοδρόμου εν πολλοίς απορρόφησε εκείνην του μαραθωνομάχου. Όσο για τα πρότυπα ανδρείας και αρετής, τουλάχιστον στην ελληνική ποίηση, οι αρχαίοι ήρωες σταδιακά έδωσαν τη θέση τους σ' εκείνους που αρίστευσαν στους πολέμους της νέας Ελλάδας.

Η ιστορία για τον Μαραθώνα των ποιητών θα μπορούσε να τελειώνει κάπου εδώ και κάπως έτσι. Αλλά, μετά από αρκετά χρόνια κι ενώ η μάχη ίσως να είχε ξεχαστεί μέσα σε σελίδες ιστορικών πραγματειών και πανηγυρικών λόγων, ένας ποιητής την επανέφερε στο προσκήνιο με τρόπο διαφορετικό. Το μικρό ποίημα που ακολουθεί είναι γραμμένο από τον κορυφαίο μελετητή της αρχαίας ελληνικής μυθολογίας Robert Graves, κι έχει τίτλο «Η περσική εκδοχή»:

21. John W. Cunliffe, "Browning and the Marathon race", PMLA, 24/1 (1909) 154-163. Αυτό το ποίημα, μαζί με το γλυπτό του Cortot, έδωσαν την ιδέα της καθιέρωσης του μαραθωνίου δρόμου ως ολυμπιακού αγωνίσματος στον Pierre de Coubertin και τον Michel Bréal' ειδικότερα για τον Brial, βλ. Marc Décimo - Pierre Fiala, "Michel Bréal, le marathon, l'olympisme et la paix", Mots. Les langues du politique, 74 (2004) 127-135.

22. "Hymne pour la Grèce", 1897, έκδοση στο Les Olivades /Lis Óulivado, Barcelona: Ruis Romero 1981, σ. 143-147. Η μετάφραση είναι του Κώστη Παλαμά.

The Persian Version
Truth-loving Persians do not dwell upon
The trivial skirmish fought near Marathon.
As for the Greek theatrical tradition
Which represents that summer's expedition
Not as a mere reconnaissance in force
By three brigades of foot and one of horse
(Their left flank covered by some obsolete
Light craft detached from the main Persian fleet)
But as a grandiose, ill-starred attempt
To conquer Greece - they treat it with contempt;
And only incidentally refute
Major Greek claims, by stressing what repute
The Persian monarch and the Persian nation
Won by this salutary demonstration:
Despite a strong defence and adverse weather
All arms combined magnificently together.²³

Το ποίημα περιλαμβάνεται στη συλλογή Σάτιρες και γκροτέσκα (Satires and Grotesques, 1946) και γράφτηκε στη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Αν δεν είναι το μοναδικό, είναι πάντως ένα από τα ελάχιστα του 20ού αι., που αξιοποιούν το σύμβολο του Μαραθώνα. Η ιδιομορφία του έγκειται στο γεγονός ότι ο Graves κατασκευάζει μια πολύσημη ποιητική αλληγορία, αντιστρέφοντας ειρωνικά την οπτική γωνία. Η κυριολεκτική αναφορά της αλληγορίας μπορεί να είναι η μάχη της Κρήτης ή η εκστρατεία στη Ρωσία· ή ακόμη όλες οι επίδοξες αυτοκρατορίες που θα εστίαζαν την υστεροφημία τους στην επίδειξη καλώς συνδυασμένων στρατιωτικών επιχειρήσεων. Οι ερμηνείες θα μπορούσαν να πολλαπλασιαστούν - επειδή, με την πάροδο του χρόνου και μέσα από τις ποικίλες ποιητικές, ιστορικές και φιλοσοφικές της προσεγγίσεις, η μάχη του Μαραθώνα κατέστη εν τέλει αρχέτυπο σύμβολο· και, γνωρίζουμε, πως στο πλαίσιο του αρχετυπικού συμβολισμού, το «κακό» δεν αλλάζει περιεχόμενο, συχνά όμως αλλάζει πρόσωπο και τόπο προέλευσης.

23. Οι φιλαλήθεις Πέρσες δεν ασχολούνται / με την ασημαντη αψιμαχία που έγινε κοντά στον Μαραθώνα. / Κι όσο για την ελληνική θεατρική παράδοση / που αναπαριστά την εκστρατεία εκείνου του θέρους / όχι ως απλή αναγνωριστική επιχείρηση από τις δυνάμεις / τριών ταξιαρχιών πεζικού και μίας ιππικού / (το δεξί τους πλευρό κάλυψε ένα απαρχαιωμένο / ελαφρό σκάφος, που είχε αποσπαστεί από τον περσικό στόλο) / αλλά ως μεγαλειώδη ατυχή απόπειρα / κατάκτησης της Ελλάδας - την αντιμετωπίζουν περιφρονητικά / και μόνον ευκαιριακάς αντικρούουν / τους σημαντικούς ελληνικούς ισχυρισμούς, τονίζοντας πόση φήμη / κέρδισαν ο Πέρσης βασιλιάς και το περσικό έθνος / μ' αυτήν τη ευεργετική επίδειξη: / παρά τη σθεναρή αντίσταση και τον αντίξοο καιρό, / όλα τα όπλα συνδυάστηκαν εξόχως μεταξύ τους (η απόδοση, δική μου).

